

Latvijas Zinātņu akadēmija
Latviešu valodas institūts

AGRIS TIMUŠKA

ZIEMEĻVIDZEMES IZLOKŠŅU SALĪDZINĀJUMI
UN TO LEKSIKOGRĀFISKĀ INTERPRETĀCIJA

Disertācija
filoloģijas doktora grāda iegūšanai

Rīga 1993

S A T U R S

Ievads	2
I. Izlokšņu salīdzinājumu raksturojums	
1.1. Dialektālo komparatīvkonstrukciju raksturojums attieksmē pret latviešu literāro valodu	11
1.2. Dialektālo salīdzinājumu tematiski semantiskais raksturojums	25
II. "Sinoles izlokšnes salīdzinājumu vārdnīca" un tās uzbūves principi	38
2.1. Vārdnīcas uzbūve	39
2.2. "Sinoles izlokšnes salīdzinājumu vārdnīcas" šķirklju fragmenti	49
2.3. Īpašvārdu (un apelatīvu) rādītājs	104
PIELIKUMS	
Literatūras saraksts	106
Saīsinājumi	114

"Ja literārā valoda atrautos no dialektiem, no "zemes", tā gluži kā Antejs zaudētu visu savu spēku un kļūtu par mirušu valodu, kāda tagad ir latīņu valoda."

(Ī.Ščerba)

IEVADS

Vācot un pētot latviešu izlokšņu leksiku, var konstatēt, ka izlokšņu pārstāvju valoda ir bagāta ar salīdzinājumiem, kuros atspoguļojas runātāju asociatīvā domāšana, spriešanas un raksturošanas spējas. Tāpat kā literārajā valodā, arī izloksnēs salīdzinājums ir tēlainās izteiksmes līdzeklis, kur kāds priekšmets, parādība, dzīva būtne tiek satuvināta, salīdzināta ar citu, izceļot kādu pazīmi, īpašību un daudzos gadījumos piešķirot arī emocionāli ekspresīvu vērtējumu. Tā kā izloksnes ir kopīgās latviešu valodas daļa, tad arī daudzi izloksnēs un dialektos sastopamie salīdzinājumi ir kopīgi izloksnēs un literārajā valodā, taču ir arī daļa salīdzinājumu, kuros vērojamas dialektālas īpatnības un kas ir raksturīgi tikai kādai atsevišķai izloksnei vai izlokšņu grupai. Šīs īpatnības var izpausties dažādos valodas līmeņos - gramatikas, leksikas līmenī, tāpat atšķirības vērojamas arī salīdzinājumu semantikā un emocionāli ekspresīvajā nokrāsā. Ar šādu īpatnēju, izloksnēm raksturīgu salīdzinājumu leksisko un semantisko analīzi, kā arī tās rezultātu sistemātisku atspoguļojumu vārdnīcās ir saistītas vairākas problēmas; būtiskākās no tām šeit mēģināsim aplūkot detalizētāk.

Disertācijas mērķi ir:

1) apzināt stāvokli izlokšņu salīdzinājumu leksikogrāfiskās atveides problēmu izpētē un apkopot iepriekšējo pētījumu rezultātus par šo tēmu;

2) konstatēt dialektālo salīdzinājumu galvenās leksiskās un semantiskās mikrogrupas, sniedzot katras grupas komparatīvkonstrukciju īsu raksturojumu;

3) piedāvāt jaunu nediferenciālas vienas izlokšnes aspekta vārdnīcas leksikogrāfiskā risinājuma variantu.

Disertācija nav iecerēta kā visaptverošs pētījums - tajā netiks aplūkoti daudzi izlokšņu salīdzinājumu problēmu aspekti, galveno uzmanību pievēršot iepriekšminētajiem.

Disertācijas avoti un uzbūve.

Disertācija "Ziemeļvidzemes izlokšņu salīdzinājumi un to leksikogrāfiskā interpretācija" ir izstrādāta uz noteiktā Latvijas teritorijā - Ziemeļvidzemē reģistrētā izlokšņu materiāla bāzes semantiski leksikogrāfiskā aspektā. Tās pamatā ir disertācijas autora 1980.gadu beigās (1987 - 1991) sagatavotā "Sinoles izlokšnes salīdzinājumu vārdnīca"¹, kas ir pirmais šāda veida leksikogrāfiskais darbs latviešu dialektoloģijā. Materiālu Sinoles salīdzinājumu vārdnīcai ir vākusi šīs izlokšnes laba pazinēja filoloģe Maiga Putniņa², bet vārdnīcas uzbūves principus izstrā-

---

¹ P u t n i ņ a M., T i m u š k a A. Sinoles izlokšnes salīdzinājumu vārdnīca (darbs iesniegts publicēšanai izdevniecībā "Zinātne" 1991.g.).

² Maiga Putniņa (dz. 1911.g.) pati ir dzimta sinoliete. Sinoles izlokšnes leksiku viņa ir sākusī vākt jau no 1942.gada un šo darbu turpinājusi vairākus gadu desmitus, izveidojot aptuveni 70 000 vienību lielu kartotēku. Viņa ir arī sagatavojusi pēti-

dājis un šķirkļu leksikogrāfisko apdari veicis disertācijas autors. Vārdnīca ir sagatavota aptuveni 15 autorlokšņu apjomā. Vārdnīcas manuskriptā ir apmēram 2500 šķirkļu. Disertācijā aplūkots pamatmateriāls ir ņemts no šīs vārdnīcas, tas papildināts arī ar ekscerptiem no citu Ziemeļvidzemes izlokšņu leksikas vākumiem. Izmantoti šādi avoti:

1. Ādamsons E. Vainižu izlokšnes vārdnīca (manuskripts).
2. Grabis R. Kūduma izlokšnes teksti. - R., 1991.
3. Kagaine E., Raže S. Ērģemes izlokšnes vārdnīca. - R., 1977 - 1983. - 1. - 3. sēj.
4. Putniņš E. Svētciema izlokšnes apraksts. - R., 1985.
5. Latvijas Zinātņu akadēmijas Latviešu valodas institūta izlokšņu leksikas kartotēkas:
  - 1) Apvienotā latviešu izlokšņu leksikas kartotēka;
  - 2) Galgauskas izlokšnes salīdzinājumu kartotēka, aptuveni 500 vienību; materiālus vācis filologs A.Kalnietis - Klēbahs (40. gados);
  - 3) Idus izlokšnes kartotēka, aptuveni 1500 vienību; materiālus vākusi filoloģe L.Baltiņa (70. gados);
  - 4) Jeru izlokšnes kartotēka, aptuveni 50 000 vienību; materiālus vākusi filoloģe E.Medne (30. - 80. gados);
  - 5) Kārķu, Rencēnu, Burtnieku, Ēveles, Jērcēnu, Naukšēnu un Trikātas izlokšņu kartotēka, aptuveni 10 000 vienību; materiālus vākusi filoloģe E.Kagaine (80. gados);
  - 6) Lodes, Rūjienas un Ternejas izlokšņu kartotēka, aptuveni 4000 vienību; a u t o r a vākumi (80. gados);

---

jumu par šīs izlokšnes fonētiskajām un morfoloģiskajām īpatnībām, kas publicēts 1983.gadā; sk. P u t n i ņ a M. Sinoles izlokšnes apraksts. - R., 1983, 160 lpp.

- 7) Lugažu un Valkas izloksnes kartotēka, aptuveni 10 000 vienību; materiālus vākusi filoloģe S.Raže (60. un 70. gados);
- 8) Mazsalacas un Pāles izlokšņu kartotēka, aptuveni 20 000 vienību; materiālus vākusi filoloģe L.Smagare (70. gados);
- 9) Valmieras apkārtnes izlokšņu kartotēka, aptuveni 50 000 vienību; materiālus iesūtījis novadpētnieks K.Bukums (60. un 70. gados);
- 10) Vecates izloksnes kartotēka, aptuveni 20 000 vienību; materiālus vākusi filoloģe E.Kurcalte (70. un 80. gados).

Vārdu nozīmju salīdzināšanai izmantoti Latviešu literārās valodas vārdnīcas publicētie sējumi (LLVV I - VII₂), K.Mīlenbaha Latviešu valodas vārdnīca (ME I - IV) un tās Papildinājumi un labojumi (EH I - II).

Disertācijas s t r u k t ū r a izriet no izvirzītajiem mērķiem. Disertācija sastāv no ievada, analītiskās daļas, leksikogrāfiskās daļas un pielikuma. Disertācijas apjoms ir 105 lpp.

Disertācijas i e v a d ā formulēts pētījuma mērķis, minēti disertācijas avoti un uzbūve, konstatēts stāvoklis problēmas izpētē un pamatota pētījuma aktualitāte.

Disertācijas a n a l ī t i s k ā daļa sastāv no divām nodaļām. Pirmajā nodaļā ir dots aplūkojamā areāla dialektālo komparatīvkonstrukciju raksturojums un klasifikācija attieksmē pret latviešu literāro valodu. Otrajā nodaļā raksturota šo konstrukciju semantika. Izvēlētas trīs raksturīgākās tematiski semantiskās grupas: a) dzīvu būtņu, parādību, priekšmetu īpašību raksturojums; b) darbību, norišu, procesu raksturojums; c) īpašību, darbību, norišu, procesu intensitātes gradācija.

Disertācijas l e k s i k o g r ā f i s k ā daļa sastāv no trim nodaļām. Pirmā nodaļa ir veltīta salīdzinājumu leksikogrā-

fiskās atveides problēmām, proti, aplūkoti Sinoles salīdzinājumu vārdnīcas šķirklū uzbūves principi un šo principu praktiskā realizācija vārdnīcā, kā arī sniegtas vārdnīcas lietotājiem nepieciešamās norādes par šķirklū uzbūvi, izkārtojumu, nozīmju skaidrojumiem u.c. Otrajā nodaļā ietverti "Sinoles izlokšnes salīdzinājumu vārdnīcas" fragmenti ar burtiem a, k, ž (313 šķirklī), kas sistemātiski leksikogrāfiskā veidā atklāj šajā izlokšnē reģistrēto salīdzinājumu semantiku un lietojuma īpatnības, kuras atspoguļojas ilustratīvajā materiālā. Trešajā nodaļā dots Sinoles salīdzinājumu vārdnīcā sastopamo īpašvārdu (un apelatīvu) rādītājs. Tajā salīdzinājumu sastāvā ietilpstošie īpašvārdi (un apelatīvi) izkārtoti alfabēta secībā ar norādēm uz atbilstošajiem salīdzinājumiem.

Disertācijas p i e l i k u m ā - izmantotās literatūras un saīsinājumu saraksts.

Stāvoklis problēmas izpētē.

Latviešu izlokšņu salīdzinājumi latviešu valodnieciskajā literatūrā ir samērā maz aplūkoti. Te var minēt tikai atsevišķas materiālu publikācijas (piemēram, Draviņš 1991), dažus izlokšņu frazeoloģismiem veltītus rakstus (Kagaine 1968; Kagaine, Raže 1971), kuros salīdzinājumu konstrukcijas minētas ar tiem saistīto jautājumu kopsakarā.

Ievērojami plašāk salīdzinājumi ir aplūkoti literārās valodas sistēmā. Pirmām kārtām te minami A.Ozola (Ozols 1959; Ozols 1961, 1993²) un A.Lauas (Laua 1969, 1981²; Laua 1992) pētījumi.

A.Ozols darbos par latviešu klasisko tautasdziesmu metrikas un poētikas jautājumiem salīdzinājumu aplūko gan kā stilistisku kategoriju un loģisku operāciju, gan arī morfoloģiskā un sintaktiskā aspektā (Ozols 1993, 379 ff.). Turpat dota arī specifiska

salīdzinājuma definīcija: "S a l ī d z i n ā j u m u .. uzlūkojam par īpašu m o d a l i t ā t e s k a t e g o r i j a s p a v e i d u : salīdzinājumā savdabīgi izpaužas runātāja attieksme ("salīdzinātāja puse") pret aplūkojamo īstenības parādību ("salīdzināmo pusi") un raksturotas komparatīvkonstrukciju sastāvdaļas: "P a r s a l ī d z i n ā m o p u s i (mūsdienu terminoloģijā - salīdzināmo daļu; aut.) saucam vārdu, teicienu vai teikumu kā objektīvas īstenības atspoguļotāju, kam pretī nostatīta salīdzinātāja puse (mūsd. terminol. - salīdzinātājdaļa; aut.). P a r s a l ī d z i n ā t ā j a p u s i saucam vārdu, teicienu vai teikumu kā subjektīvas īstenības (resp. runātāja šķitumu par kādu īstenības parādību) atspoguļotāju attieksmē pret salīdzināmo pusi. Salīdzināmā pusē teikumā dominē valodas komunikatīvā funkcija, salīdzinātāja pusē teikumā dominē valodas ekspresīvā funkcija." (380). Aplūkota arī salīdzinājumu loma frazeoloģizācijas procesā: viena no salīdzinājumu grupām - tēlojošie salīdzinājumi metaforikas izmantojuma dēļ atzīti par "zināmu frazeoloģismu bazi" (Ozols 1959, 211).

A. Laua savā pētījumā ir pievērsusies vienai salīdzinājumu daļai, proti, frazeoloģiskiem salīdzinājumiem, raksturojot tos kā īpašu strukturāli semantisku vienību, kuras formālā pazīme ir salīdzinājuma saikļa kā lietojums, pēc kura tie norobežojami no pārējiem frazeoloģismiem (Laua 1992, 66), bet frazeoloģisko un individuālo salīdzinājumu nošķiršanā kā galveno faktoru izvirza tradicionalitāti (67). Aplūkojot frazeoloģismu robežu noteikšanas un to apkaimes problēmas, konstatēts, ka daudzos gadījumos komparatīvkonstrukciju salīdzināmās daļas un salīdzinātājdaļas attieksmes ir nenoteiktas un iespējams atšķirīgs risinājums, turklāt zināms subjektīvisms semantikas jautājumu risināšanā esot neizbēgams (69). Autore vēl uzsver nepieciešamību

apzināt "arī tās frazeoloģijas bagātības, ko glabā latviešu valodas izloksnes" (77).

No cittautu lingvistiskajiem pētījumiem salīdzinājumi plašāk aplūkoti lietuviešu valodnieciskajā literatūrā. Detalizētākais pētījums par šo tēmu ir K.Vosīlītes disertācija (Vosīlīte 1972) un viņas sastādītā Lietuviešu valodas salīdzinājumu vārdnīca (LKPŽ). Šajā darbā, kur autore (līdzīgi ka A.Laua) aplūko tikai salīdzinājuma frazeoloģismus (A.Lauas terminoloģijā - frazeoloģiskie salīdzinājumi), skarti vairāki būtiski ar šo konstrukciju un tās funkcijām saistīti jautājumi - salīdzinājuma frazeoloģismu kategoriālās pazīmes, attieksmes ar apkaimi, funkcijas, semantika un struktūra. Daudzas no te minētajām pazīmēm saskan ar latviešu valodas salīdzinājumus raksturojošiem elementiem un varētu būt izmantojamas arī latviešu valodas komparatīvkonstrukciju analīzē.

Atsevišķi pētījumi par salīdzinājuma frazeoloģismiem sastopami arī igauņu (Vaks 1964) un vācu (Šāde 1976; Vustmans - Šope 1955) lingvistiskajā literatūrā; komparatīvkonstrukcijas saistījušas arī krievu valodnieku uzmanību - tās aplūkotas gan frazeoloģizācijas aspektā (Fjodorovs 1970; Ogoļcevs 1971; Roizenzons 1961), gan no valodas sistēmas viedokļa (Ogoļcevs 1973), ir atsevišķi pētījumi par izlokšņu salīdzinājumiem (Boicovs 1986) un citvalodu komparatīvkonstrukcijām (Iskanderova 1982).

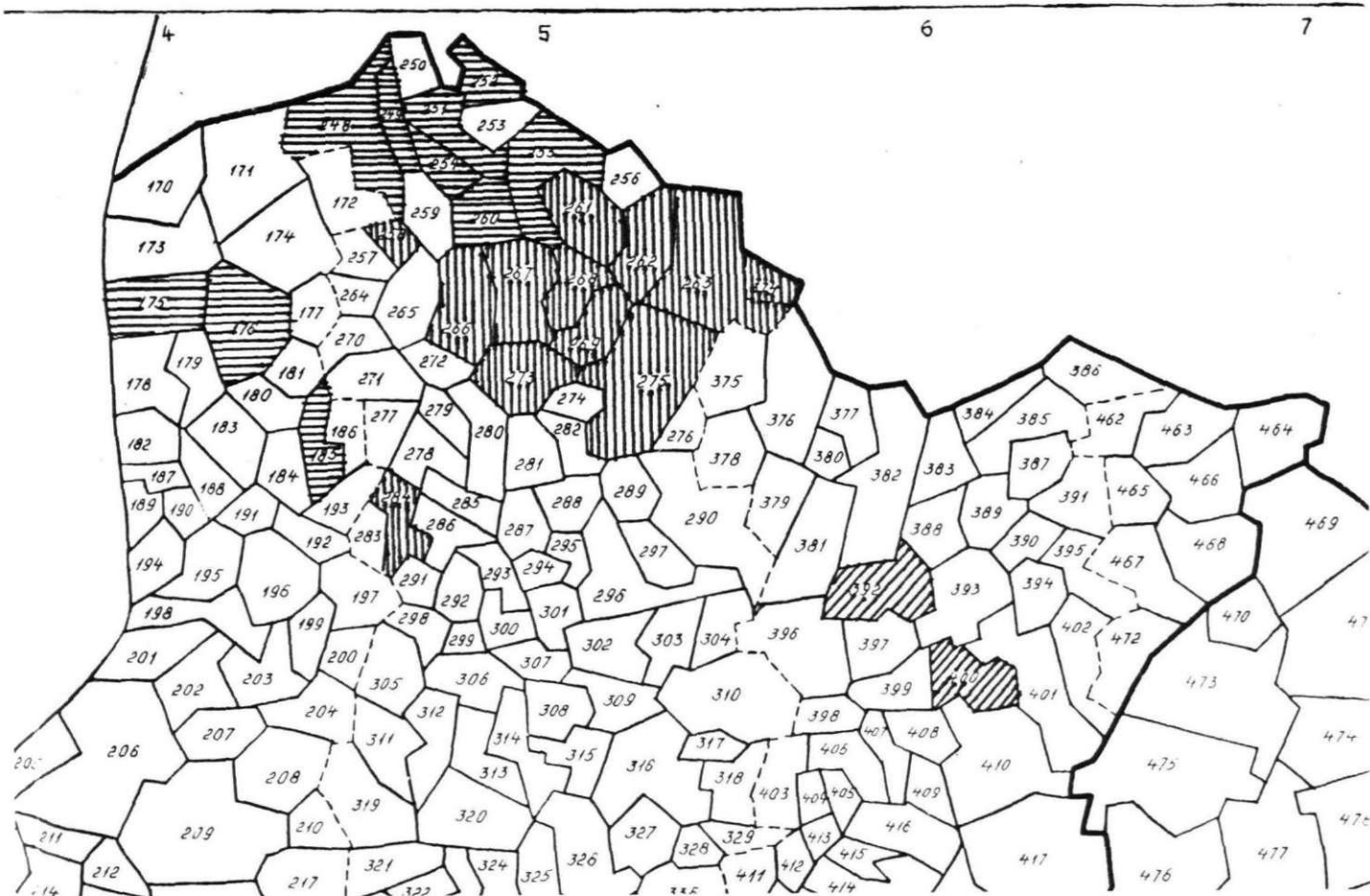
Īpaši svarīgs ir vēl kāds aplūkojamās problēmas aspekts, kas saistīts ar dialektālo komparatīvkonstrukciju leksikogrāfisko interpretāciju resp. atspoguļojumu vārdnīcās, proti - atbilsme attiecīgās valodas leksikogrāfiskajām tradīcijām. Šajā ziņā jaunu vārdnīcu veidošanā vērtīgas metodoloģiskas ierosmes varam gūt no vairāku Eiropas valstu lingvoģeogrāfiskiem pētījumiem (piem.,

Eiskjēra 1993), kā arī atsevišķu valodu dialektu vārdnīcās (Ordbok; Ordbog; WLD u.d.c.; sk. arī literatūras norādes disertācijas leksikogrāfiskajā daļā).

Pētījuma a k t u a l i t ā t i nosaka vairāki faktori:

- gan visu dialektu, gan kādas izloksnes vai izlokšņu grupas aspekta vārdnīcu trūkums latviešu dialektālajā leksikogrāfijā;
- bagātīgais izlokšņu leksikas materiālu vākums, kas savukārt ļauj izvirzīt priekšplānā semantisko aspektu un atklāt izvēlēto valodas parādību vienotā attiecīgās izloksnes leksiski semantiskajā sistēmā;
- citvalodu lingvistisko pētījumu teorētisko atziņu apguve un praktiskās dialektālās leksikogrāfijas avotu studijas.

Šādi priekšnoteikumi ļauj pamatot secinājumu par "Sinoles izloksnes salīdzinājumu vārdnīcas" kā n e d i f e r e n c i ā l a s v i e n a s i z l o k s n e s a s p e k t a v ā r d n ī c a s nepieciešamību.

Darbā minētās Ziemeļvidzemes izloksnes:

 - lībiskās

 - vidus

 - augšzemnieku

175 - Svētciems
 176 - Pāle
 185 - Vainiži
 248 - Mazsalaca
 249 - Idus
 251 - Terneja
 252 - Lode
 254 - Rūjiena
 255 - Naukšēni
 260 - Jeri

258 - Vecate
 261 - Kārķi
 262 - Ērgeme
 263 - Lugaži
 266 - Burtnieki
 267 - Rencēni
 268 - Ēvele
 269 - Jērcēni
 273 - Valmiera
 275 - Trikāta
 284 - Kūdums
 374 - Valka

392 - Sinole
 400 - Galgauska

1.1. Dialektālo komparatīvkonstrukciju raksturojums attieksmē pret latviešu literāro valodu.

Salīdzinājums - "vārdos izteikts divu priekšmetu, parādību u.tml. saistījums, satuvinājums, kas pamatojas uz to līdzību; vārdu savienojums, kam ir noteikta sintaktiska forma šāda saistījuma, satuvinājuma izteikšanai" (LLVV VII, 168). Tepat arī norādīts, ka tas ir gan literatūrzinātnes, gan valodniecības termins, tātad ietilpst abu šo zinātņu nozaru pētīšanas jomās, protams, ņemot vērā katras nozares specifiku. Turklāt salīdzinājums ir "vairāku priekšmetu vai personu aplūkojums, sastatot to labās un sliktās puses; tēlainis, sapratni atvieglojošs izteiciens" (WDW 3958). Šī stilistiskā figūra ir sastopama gandrīz visos valodas funkcionālajos stilos (Gaivenis, Keinis 1990, 141) un valodas sistēmās, tātad arī izloksnēs un dialektos, un ietilpst izlokšņu pārstāvju izteiksmes līdzekļu krājumā. Šai konstrukcijai ir divdaļīga forma, to veido salīdzināmā daļa un salīdzinātājdaļa, kā arī formāla pazīme - partikula kā (arī savienojumos tā kā, tik kā u.tml.), kas jau ārēji norāda uz šīs konstrukcijas lietojumu priekšmetu, parādību, personu salīdzināšanai.

Valodnieciskajā literatūrā tiek šķirti frazeoloģiskie un individuālie salīdzinājumi (sk. Laua 1992, 67); par frazeoloģisko salīdzinājumu galvenajām pazīmēm tiek izvirzīta tradicionālitate un sabiedriskais akcepts, bet individuālo salīdzinājumu vērtība tiek saistīta ar oriģinalitāti, tātad ar izteiksmes tēlainību un daudzveidību. Salīdzinājumu iedalījums frazeoloģiskajos un individuālajos attiecināms arī uz izloksnēs un dialektos reģistrētajiem salīdzinājumiem, taču jāatzīmē, ka izloksnēs robežas starp tradicionālo un individuālo ir relatīvākas, plūstošākas, ko zināmā mērā nosaka gan izlokšņu mutvārdu forma, gan citi ārpusvalodiski faktori - runas situācija, runātāja rīcība,

žesti, mīmika u.c. Mutvārdu forma pieļauj brīvāku izteiksmes iespēju, ļauj izpausties dažādām semantiskām un gramatiskām modifikācijām, konstrukcijas papildinājumiem ar fakultatīviem komponentiem, salīdzinājuma struktūras variantiem u.tml. Bez tam semantiskā aspektā izlokšņu vārdu un komparatīvkonstrukciju nozīmju salīdzināšanu apgrūtina semantiskā difūzija, kuras rezultātā veidojas sinkrētiskas nozīmes. Šādos gadījumos vārdu (un vārdu savienojumu) nozīmju robežas ir plūstošas, līdz ar to iespējama liela leksikogrāfiskās interpretācijas dažādība (sal. Kagaine 1992, 16; Apresjans 1974, 179; Osoveckis 1982, 40).

Jāatzīmē arī informantu individuālais runas stils. Salīdzinot dažādu izlokšņu pārstāvju sniegtos materiālu reģistrējumus, arī vienas izlokšnes ietvaros var konstatēt atšķirības dažādu parādību vērtējumā - vienam raksturojuma veids ir tēlainis, salīdzinājumiem bagāts, citam turpretim lietišķāks, konkrētāks. Tāpat, lai konstatētu kāda salīdzinājuma lietojuma tradicionālitāti izloksnē vai izlokšņu grupā, nepieciešams noteikts materiāla daudzums, tātad šis sabiedriskais akcepts ir saistīts ar reģistrētā piemēru materiāla skaitu. To apstiprina arī J. Apresjans: "... jebkura semantikas teorija noteikti ir apšaubāma, ja tās tēzes nebalsta apjomīgs materiāls" (Apresjans 1974, 5).

1.1.1. Līdzīgi kā latviešu literārās valodas sistēmā, arī izloksnēs reģistrēto salīdzinājumu izpētē iespējami daudzi aspekti, kas aptver dažādus valodas parādību līmeņus. Gramatikas līmenī tie var būt saistīti ar morfoloģisko formu, sintaktiskā saistījuma un salīdzinājuma struktūras izpēti, leksikas līmenī - ar dialektālās un vispārlietojamās leksikas izmantojumu salīdzinājumu konstrukcijās, tāpat šie pētījumi var būt vērsti uz salīdzinājumu funkciju izpēti komunikācijas procesā vai valodas iekšējo procesu atspoguļojumu šo konstrukciju veidošanās gaitā,

ekstralingvistisko faktoru ietekmi u.tml.

Lai konstatētu tās īpatnības, kas raksturīgas salīdzinājumiem kādā izloksnē, izlokšņu grupā vai dialektā, viens no būtiskiem pētījuma aspektiem, līdzīgi kā izlokšņu leksisko un semantisko parādību analīzē (par izlokšņu vārdu krājuma semantikas raksturojumu attieksmē pret literāro valodu sk. Kagaine 1992, 9 ff.), ir salīdzinājums ar literāro valodu. Arī šis salīdzinājums ir saistīts ar dažādu līmeņu dialektālo parādību konstatāciju. Tā izloksnēs, izlokšņu grupās un dialektos sastopamās komparatīvkonstrukcijas intralingvistiskā skatījumā iedalāmas divās pamatgrupās:

- a) atbilstošajiem literārās valodas salīdzinājumiem *i d e n t i e* (literārie) izlokšņu salīdzinājumi;
- b) *n e i d e n t i e* salīdzinājumi, kas savukārt iedalāmi sīkāk:
  - α) fonētiski atšķirīgie salīdzinājumi;
  - β) komparatīvkonstrukcijas ar morfoloģiski strukturālām variācijām;
  - γ) komparatīvkonstrukciju leksiskie varianti;
  - δ) semantiski atšķirīgie salīdzinājumi.

Literārie resp. ar literārās valodas komparatīvkonstrukcijām identie dialektos reģistrētie salīdzinājumi, kā rāda bagātīgie izlokšņu leksikas materiālu vākumi, vairāk raksturīgi vidus dialekta izloksnēm vai tām tuvām pārejas izloksnēm (sk. karti 10. lpp.), bet izteiktas fonētiskas, morfoloģiski strukturālas, leksiskas vai semantiskas atšķirības galvenokārt vērojamas ārpus dialektu kontaktjoslas - dziļākās lībiskajās vai augšzemnieku izloksnēs, lai gan ne mazums literāru salīdzinājumu reģistrēts, piemēram, Sinoles izloksnē (par to sīkāk sk. "Sinoles izloksnes salīdzinājumu vārdnīcas" ievadā).

Izloksnēs reģistrēto komparatīvkonstrukciju īpatnību raksturojumā mazāk svarīgs ir fonētikas līmenis, jo kādai izloksnei, izlokšņu grupai vai dialektam raksturīgās regulārās fonētiskās parādības attiecas uz visu izlokšņu pārstāvju runu neatkarīgi no tā, kādas konstrukcijas un izteiksmes līdzekļi šajā runā tiek lietoti. Tāpēc līdzīgi kā semantisko parādību analīzē šīm izloksnēm raksturīgajām fonētiskajām īpatnībām tiks pievērsts mazāk uzmanības (piemēram, salīdzinājums stiprs kā krams ir izplatīts literārajā valodā (LLVV IV 395), bet tam atbilstošais stiprs kā krams - Rencēnos u.c. Vidzemes izloksnēs, kurām raksturīga atiecīgo patskaņu pārmaiņa a < e).

Teiktais attiecas arī uz daļu izlokšņu morfoloģisko īpatnību, piemēram, uz celmu formu variantiem, noteiktām izloksnēm vai izlokšņu grupām raksturīgiem formu darināšanas elementiem u.tml. (piemēram, ar sufiksu -īn- darinātās deminutīvformas salīdzinājumos liecina par to reģistrāciju areālā, kurā minētais sufikss izplatīts arī citās, ar salīdzinājumiem nesaistītās konstrukcijās - tievīns kā diegs: tu tiēvīc kā diēks (EIV I 261); tievs kā diedzīns: ne'kāda stipruma vipai nāu, pac tā kā diēdzīc (turpat); maza mājīna, kājīna, ruocīna samērā plašā areālā Ziemeļvidzemē (sk. Rudzīte 1964).

Gramatikas līmeņa atšķirības salīdzinājumos var saistīties arī ar atšķirībām locījumu lietojumā (it īpaši - izvērstākos salīdzinājumos), tāpat ar atšķirībām prepozīciju lietojumā u.c. īpatnībām. Tajos nereti var būt sastopamas arī vecajos tekstos lietotās konstrukcijas. Piemēram, paralēli salīdzinājumam kā vēlna apsēsts (LLVV I 262) un kā vēlla² apsēsts (Sinolē) reģistrēts tas pats salīdzinājums ar prepozīciju no, tādā veidā norādot uz darbības veicēju vai procesa izraisītāju - kā nuo vēlla apsēsts: vis tā māi ka no vēll apsēst² (Jeros; prepozīcijas

no lietojums šādās konstrukcijās sastopams vecajos tekstos; sk. Nītiņa 1978, 106 f.). Tāpat variācijas iespējamās vārdšķiru izvēlē kādas noteiktas metaforas izteikšanai salīdzinājumā, piemēram, kājas kā mēdū mērcētas - saka par kustīgu cilvēku, kas mēdz daudz staigāt, arī spēj ātri visur izstaigāt; saka par dzīvnieku, kas ātri skrien: citreiz tu viņu Izirgu nevari a koku padzīt us priekšu, bet šūoreiz laida tik veikli, kājas kā mēdū mērcētas Ērgemē (ĒIV II 38) un (kājas) kā mēdū mērcē² - saka par dzīvnieku vai cilvēku, kas ātri un viegli skrien, iet, veikli kustas: ka Ibraucis uz m^oaju², ta zirks esūt² skrējs², k^oajas² k^oa madu^o mērcējs² Sinolē (SISV).

Salīdzinot izloksnēs reģistrētos salīdzinājumus attieksmē pret literāro valodu komponentu sastāva ziņā (resp., leksikas līmenī), var izdalīt divas pamatgrupas:

1. Salīdzinājumi, kas ir kopīgi izloksnēs un latviešu literārajā valodā un kuru komponenti un nozīme ir identī abās valodas sistēmās (vai arī ar nelielām modifikācijām, kas zināmā mērā ir saistītas ar izlokšņu mutvārdu formas funkcijām). Te var minēt ļoti daudzus latviešu valodā sastopamos tradicionālos salīdzinājumus, kas plaši tiek lietoti arī izloksnēs, piemēram:

skrien kā apsvilis LLVV I 282;

nu kuo tu skrāidelē - nu skrien kā apsvilis ĒIV III 370;

āisskrēja² ātri² k^oa apsvilis, āizlaidēs² lopās SISV;

kā ar roku atņemt LLVV I 400;

tūr sāpēja un tūr sāpēja, ka nūospāidija, ta kā a rūoku atņema ĒIV III 221;

ka z^oales iedzēru², mān² slimību² k^oa ar² rūoku² atņeme² SISV;

šaudās kā atspole LLVV I 446;

sprigace šaudās² k^oa atspūole²; mēle² šaudās² k^oa atspūole²

SISV;

šaudās² kō atspūole² Galgauskā;

viņa jau nu jauna i bīsi tik pat kā acspūole; mēle iēt kā at-
spūole ĒIV I 127;

bailīgs kā zaķis LLVV II 23;

ball^eīks kō zaķis Galgauskā;

ballīks² kō^a zaķis, nabēdīks² kō^a kaķis SISV;

vesels kā rutks LLVV VI₂ 732;

agrāk jau visi vesali bi kā ruki ĒIV III 228;

tu jō² esi vasāls² kō^a rutkis SISV.

2. Salīdzinājumi, kur viens no komponentiem ir izloksnē, izlok-
šņu grupā vai dialektā izplatīts leksiskais dialektisms (par
dialektismu klasifikāciju sk. Kagaine 1992). Šie salīdzinājumi
ir vieni no vieglāk pamanāmiem, un tiem piemīt izteikti dialek-
tāls raksturs. Toties nereti paralēli šiem dialektālajiem salī-
dzinājumiem tiek lietots arī tas pats salīdzinājums ar attiecī-
go vispārlietojamās leksikas ekvivalentu, piemēram:

smīrd kā dukuris // smīrd kā sēks Kārķos;

sārkans kā svikls // sārkans kā bīete² Galgauskā;

sīksts kā pese // sīksts kā piēpe Sinolē, sal. ciēts kā pese
ĒIV III 22;

dzeļtēns kā pantāgs² // ūoluksnis² (pantāgs, uoluksnis 'olu
kultenis') Galgauskā;

kūp un smīrd kā škutums (škutums 'sakrauta velēnu, zaru u.tml.
kaudze, kas lēnām, ilgi kūpēdama līdumā dega, kamēr pārvērtās
pelnos, kas aizstāja mēslojumu') Galgauskā;

kūp kā kutuzis (kutuzis 'līdums, kur dedzina kutes') Veclaice-
nē;

kūp // smīrd kā škutums² (škutums² 't.p.') Sinolē; sal. ME IV

55 - 56 I ṣ̌ute, ṣ̌utēt, ṣ̌uti, ṣ̌utnes, ṣ̌utums; ME II 392 ṣ̌ute, ṣ̌uteles, ṣ̌utums, ṣ̌utuži.

Arī semantikas līmenī attieksmē pret literāro valodu iespējams izdalīt divas dialektālo komparatīvkonstrukciju pamatgrupas: identos un neidentos izlokšņu salīdzinājumus. Semantiski neidento komparatīvkonstrukciju pamatā ir izloksnei, izlokšņu grupai vai dialektam raksturīgu semantisko dialektismu vai vispārlietojamo vārdu dialektālu leksiski semantisko variantu izmantojums salīdzinājuma veidošanā (par dialektālajiem leksiski semantiskajiem variantiem, to klasifikāciju un veidošanos izloksnēs sk. Kagaine 1992, 49 ff.). Piemēram, visai plašā areālā Ziemeļvidzemē reģistrēts semantiskais dialektisms rats 'rite-nis', tas sastopams arī izlokšņu komparatīvkonstrukcijās - iēt² uz riņķi (// grīēžās²) kā (viēns²) rats Jeros, Naukšēnos, Ternejā, turpretī Sinolē vērojams paralēls lietojums - gan grīēžās² kā rats, gan grīēžās² kā vāgu² ritenis. Tāpat arī semantiskais dialektisms vāgi plašā areālā Ziemeļvidzemē ir vienīgā leksēma, kas realizē nozīmi 'rati', bet Sinoles izloksnē reģistrēts paralēls komparatīvkonstrukciju lietojums - čīkst² kā veci vāgi² līdzās čīkst² kā nesmērēti² rati.

Atsevišķu dialektālo salīdzinājumu apakšgrupu veido tādas komparatīvkonstrukcijas, kuru komponenti ir novecojuši, ārpus stabiliem vārdu savienojumiem nav reģistrēti vai arī kuru nozīme nav zināma. Tā piemēram, Vainižos reģistrēts salīdzinājums krit² vīrsā² kā miŗta nakts 'ļoti strauji, neatvairāmi (tuvojās)', kur šķietami saglabāta sena substantīva forma *mirts (sal. ME II 635 I miŗte, der Tod; EH I 818 I miŗte: kuopt līdz mirti Gramzdā, *mirts zu erschließen aus der Verbindung līdz mirtam² Grawendahl, Saikava .. bis zum Tode). Šādu pieņēmumu

apstiprina K. Karuļa secinājumi par dažām tautas etnopsiholoģiskām iezīmēm: "Vārdu mirt bieži aizstāj ar aiziet, šķirties. Līdzīgi izvairās no nāves pieminēšanas. Iespējams arī, ka pats vārds nāve ir kādreizējs eifēmisms senākā *mirtis vietā (izloksnēs vēl tagad mirte 'nāve'); sal. lš. mirtis, kr. смерть 'nāve'" (LEV II 636).

Nozīmi 'ļoti, neatvairāmi (uzmācas kādam)' realizē arī Rencēnos reģistrētais salīdzinājums bāžas vīrsū kā ūmmaka: kūo tu bāziēs mēn vīrsū kā ūmmaka. ūmmaka - tāt uzbāziēs. uz bērniem tūo saka - tāt kā ūmmaka. Šajā gadījumā leksēmas ummaka nozīme izsecināma vienīgi no konteksta, ārpus kura šis vārds izloksnē nav reģistrēts, savukārt Valmieras apkārtnē reģistrētajam salīdzinājumam sēž kā cēta zināma tikai nozīme 'ilgstoši, bezdarbīgi (sēž)', taču nav fiksēta leksēmas cēta nozīme. Protams, ka šādu dialektālu komparatīvkonstrukciju leksikogrāfiskā interpretācija ir visai apgrūtināta, tomēr itin daudzveidīgās salīdzinājumu atveides iespējas pieļauj arī tik "problemātisku" komparatīvkonstrukciju iekļaušanu jaunveidojamos leksikogrāfiskos darbos. Piemēram, Sinoles izloksnē reģistrēta leksēma klejšmete bez nozīmes skaidrojuma, to nav izdevies precizēt arī dialektālās leksikogrāfijas avotos, taču SISV kā nediferenciālā vārdnīcā salīdzinājums kā klejšmete iekļauts, dodot visas komparatīvkonstrukcijas aprakstošu skaidrojumu (sk. šķirkli klejšmete nodaļā 2.2. - "Sinoles izloksnes salīdzinājumu vārdnīcas" šķirkļu fragmenti; par subjektīvo momentu vārdu semantiskās klasifikācijas procesā sal. arī Kagaine 1992, 14; Skļarevska 1983; Skļarevska 1987).

1.1.2. Liela daļa izloksnēs un dialektos reģistrēto salīdzinājumu no literārās valodas atšķiras ne tikai ar fonētiskām, leksiskām, strukturālām vai semantiskām īpatnībām, bet arī asociatīvi. Tas ir atkarīgs no cilvēka uztveres īpatnībām, kādās tiek saskatīta līdzība starp dažādiem priekšmetiem, parādībām, dzīvām būtnēm. Tā, piemēram, visā latviešu valodā, runājot par veselu, spēcīgu cilvēku, ir nostabilizējies tradicionāls salīdzinājums vesels kā rutks (LLVV VI₂ 732). Tas sastopams arī ļoti daudzās izloksnēs, taču Sinolē vesels cilvēks ir asociējies arī ar citu augu - burkānu: pūikas² biļ nūo-ādušies² gaļas un² mada bez maizes² un² biļ vasali k⁰ā viēni būrkāni². Paralēli literārajā valodā tradicionālajam salīdzinājumam sarkans kā biete tajā pašā Sinoles izloksnē reģistrēts arī okazionāls salīdzinājums sorkāns² k⁰ā viēns būrkāns² (par frazeoloģismu okazionālu lietojumu sk. Veisbergs 1986). Runājot par resnu cilvēku, LLVV VI₂ 625 minēts resns kā blūķis (protams, tas nav uzlūkojams par vienīgo literārās valodas sistēmā šādā nozīmē lietoto salīdzinājumu), taču izloksnēs šādā salīdzinājumā izmantotā līdzība ar apaļiem priekšmetiem vai apjomīgiem objektiem ir daudzveidīgāka, asociāciju loks ir plašāks.

Šo salīdzinājumu komponenti var būt gan vispārlietojamie, gan dialektālie vārdi. Vidzemes izloksnēs, piemēram, reģistrēti salīdzinājumi resns kā baļļa, kā blāķis, kā baķis, kā guba, kā muca, kā piesta, kā trucis 'maza mucīpa', kā struops u.c. Resna cilvēka raksturošanai izmantots arī salīdzinājums ar dzīvniekiem - resns kā bullis, kā vepris, kā stranis 'trans' u.c.: gūos resna kā baļļa Rencēnos; resnis kā baķis - vairāk pa vīriēšim sacija, resna kā baļļa - pa siēviētēm Rencēnos; aitas² tik rasnas k⁰ā kuģi Sinolē; saimeks² resnc kā² stra:ns Vainižos.

Sākotnēji šiem salīdzinājumiem var būt tīri individuāls rak-

sturs, taču pakāpeniski tie var nostiprināties kādā lokāli ierobežotā runātāju kolektīvā un kļūt par izloksnei raksturīgiem tradicionāliem salīdzinājumiem. Šādu salīdzinājumu veidošanās procesā liela nozīme ir dažādiem ārpusvalodiskiem faktoriem. Komparatīvkonstrukciju salīdzinātājdaļā parasti tiek iekļauti priekšmeti, parādības, dzīvas būtnes, ko izlokšņu pārstāvji visbiežāk novērojuši ikdienas dzīvē, apkārtējā vidē un kas atbilst šī runātāju kolektīva vairākuma noteiktiem priekšstatiem par attiecīgo objektu, tā raksturīgākajām īpašībām vai darbībām. Turklāt jāuzsver, ka "spontāna nozīmju rašanās dabiskā valodā bieži notiek starp neskaidriem, intuitīviem priekšstatiem, kas attiecas uz vienotu priekšmetu vai parādību. Nozīmes nianseš nem no neskaidras semantiskās vides, kuru rada nepastarpināta pasaules uztvere" (Arutjunova 1980, 288). Tā, piemēram, atsevišķi Sinoles izloksnē reģistrētie salīdzinājumi liecina par asociatīvu saikni starp dažādiem ikdienas dzīvē labi iepazītiem priekšmetiem, parādībām, dzīvām būtnēm: vòi², kas tie² pār² rudziem²! v^oā¹ ārpas² k^oā¹ teļa astes. ok zuys, zuys! līpi² k^oā¹ māizes² klāipi², raudas² k^oā¹ plaukstas², asari k^oā¹ cimdi², līdakas k^oā¹ mōlkas škilas.

Tāpat izlokšņu salīdzinājumos atspoguļojas arī dažādi ar apkārtnes ļaužu dzīvi, attiecībām, vidi, sociālajiem apstākļiem, sadzīves situācijām u.c. ārpusvalodiskiem faktoriem saistīti novērojumi, piemēram: m^oāte² meļtu ešot² aūdzināise² k^oā¹ mīrtīti² zām² gl^oāzes²; b^oāla² // nūob^oālēise² k^oā¹ kōlpa² slēva²; vokaruos Icūkas¹ čikstē² k^oā¹ darbenleka² v^oāgi² Sinolē (SISV).

Šie salīdzinājumi var būt saistīti ar zināmu dzīvē vēroto parādību vispārinājumu, un tiem var piemist sentences raksturs (cīlvaks² nepastāvīks² k^oā¹ povasara laikā²; vacu m^oācīt - tas ešot² tik pot k^oā¹ spr^oāgušu ārstēt²; nūo² blēdības² uz blēdību², uz ēlli² k^oā¹ pa lāipu² Sinolē), taču daudziem izloksnēs reģistrē-

tiem salīdzinājumiem ierosmi devuši konkrēti notikumi, kas risinājušies kādā apkārtnes mājā, kāda konkrēta cilvēka rīcība, izskats, izturēšanās u.tml. Bieži šādās komparatīvkonstrukcijās sastopami īpašvārdi, parasti vārds, uzvārds vai mājas nosaukums, piemēram, bārnis² t^{oA}ac k^{oA} lārgāns² - viē[^]nādi čīkst² k^{oA} Jura rogavas; klopata k^{oA} Tuora² vistai²; tu esi tik b^{oA}āls² k^{oA} Zaķis pie² Baranu bērzs²; viss sajucis k^{oA} vacā² Treja bikses Sinolē. Sākotnēji saikne ar konkrēto notikumu vai cilvēku ir visai cieša, taču, salīdzinājumam nostabilizējoties un laika gaitā attālinoties no konkrētā notikuma vai cilvēka, tā pakāpeniski zūd; saglabājas tikai informācija (ilustratīva papildkonteksta veidā) par to, kādā situācijā attiecīgais salīdzinājums lietots. Īpaši pētāma būtu problēma, kā un cik daudz šādi salīdzinājumi kļūst tradicionāli un kad tie ir tikai atsevišķa izlokšnes pārstāvja individuālajā runā sastopami, resp., jautājums par tradicionālo un individuālo komparatīvkonstrukciju mijattiecībām.

Tātad līdzīgi kā dialektālās leksikas raksturojumā (par dialektālās leksikas klasifikāciju sk. Kagaine 1993) arī izloksnēs reģistrēto salīdzinājumu klasifikācijā atkarā no to reģistrācijas areāla plašuma var izdalīt vairākas grupas. Šie salīdzinājumi var būt kopīgi izloksnēs un literārajā valodā (par to sk. 15. - 16. lpp.; kritērijs te varētu būt to reģistrējums kādā no literārās valodas vārdnīcām), tie var būt sastopami kādā izlokšņu grupā, dialektā vai dialektos vai arī tikai kādā atsevišķā izloksnē. Robežas starp šīm salīdzinājumu grupām ir visai relatīvas; klasifikāciju šajā aspektā sarežģī vēl arī tas apstāklis, ka liela daļa izloksnēs reģistrēto salīdzinājumu ir sastopami arī t.s. neliterārajā sarunvalodā. Tie nav minēti LLVV, taču to lietojums ir konstatēts arī ar noteiktām izloksnēm vai dialektu

nesaistītu runātāju sarunvalodā; šādu salīdzinājumu komponenti bieži ir t.s. nedialektālās neliterārās leksēmas (par šo leksikas grupu sk. Bušs 1979, 70; sal. arī Kagaine 1993, 8 ff.), kas bieži sastopamas gan izlokšņu pārstāvju, gan arī citu runātāju valodā, piemēram: iet kā pa (vienu eļles) ķešu ĒIV II 167; mūld² (// mūldās²) k^oā pa ķešu SISV; iet kā pa špuōri gan izloksnēs, gan sarunvalodā plašā areālā Ziemeļvidzemē.

Izlokšņu salīdzinājumu izplatības (līdzīgi kā citu dialektālo parādību) rādītājs ir materiāla reģistrējums dažādās izloksnēs resp. dažādu izlokšņu vārdnīcās. Tā, piemēram, dažādās izloksnēs reģistrēti tradicionālie salīdzinājumi:

cīnās kā veļls ar krupi Vainižos, SISV;

(skrien) kā veļls ar vējlukturi Rencēnos, ĒIV III 698, SISV

un kāds vismaz lokāli tradicionāls salīdzinājums:

vaigi kā ābeču vāki ĒIV III 656;

vaigi kā bībeles (// ābeču) vāki Rencēnos.

Viskonkrētākās liecības par kāda salīdzinājuma lokalizāciju, piederību kādai noteiktai izloksnei vai dialektam var sniegt salīdzinājumā ietvertie novada toponīmi, iedzīvotāju vārdi, uzvārdi (par to sk. 21. lpp., kā arī 2.3. nodaļu "Īpašvārdu un apelatīvu rādītājs"), arī tuvāku vai tālāku kaimiņizlokšņu pārstāvju apzīmējumi. Šādu komparatīvkonstrukciju stilistiskā nokrāsa vairumā gadījumu ir izteikti pejoratīva, piemēram:

dziēd kā adūlnietis² 'slikti, neskanīgi dzied'; dums kā beļavietis², dzer kā litenietis² Galgauskā; sīksts un² mīksts kā dzēlzavlešu² plācenis² vai m^oālmūižnēki² šaurās² bikšēs

t^oā k^oā k^oārklū² stabulēs,

sinuolīeši² plotās ūzās²

t^oā k^oā vacāsm^oātes² bruņčuōs² SISV.

1.1.3. Atsevišķi aplūkojama vēl kāda izlokšņu komparatīvkonstrukciju grupa, proti, l i t e r a b l i e salīdzinājumi (autora termins, atveidots no vācu val. literaturfähig(e Vergleiche)) - literāro salīdzinājuma frazeoloģismu jeb frazeoloģisko salīdzinājumu komponentie sinonīmi (šādu terminu ievieš Vosīlīte 1972, 37 f.) ar vienādu sintaktisko struktūru un identu semantiku, kā arī līdzīgu leksisko sastāvu, bet atšķirīgu kādu vienu komponentu. Šādu salīdzinājumu lietojums tātad ir ne vairs preskriptīvs, bet gan okazionāls, jo runātājs variē kāda stabila vārdu savienojuma struktūru un / vai pārsemantizē tā nozīmi, tādā gadījumā radot zināmu semantisku pārbīdi (sal. Veisbergs 1990, 6; par frazeoloģismu variācijām literārās valodas sistēmā sk. Zandberga 1992). Piemēram, līdzās literārajam salīdzinājumam kā nemiera gars // putns (LLVV V 414 - 415) Sinoles izloksnē reģistrēts kā nemiera kalns, līdzās līks kā (āža) rags - līks kā bikšu // kamzuoļu āķis Vainižos, līdzās tinās kā vista pa pakulām - kuļās kā vista, ietinusies pakulās Jeros, līdzās mīl kā suns slotas kātu - mīlē kā suns pātagu // ceptu sīpuolu Valmieras apkārtnē.

Šādi literabli salīdzinājumi būtībā veido pārejas grupu starp literārajām un dialektālajām komparatīvkonstrukcijām - daļa no tiem atšķiras no vispārlietojamiem salīdzinājumiem tikai asociatīvi, taču vairāki šīs grupas salīdzinājumi būtiski eksplicē attiecīgajā literārās valodas vai sarunvalodas komparatīvkonstrukcijā ietverto pazīmi, sniedzot izvērstāku, precīzāku metaforu, piemēram, sar. kā ķerts - kā ar tramvaju ķerts 'ar (viegliem) psihiskiem traucējumiem' Sinolē; lit. kā diegā iekārts - tāds kā stellītēs paraustāms 'neizlēmīgs, nepatstāvīgs' Sinolē u.tml.

Plašākā nozīmē par literabliem uzskatāmi virkne izlokšņu salīdzinājumu, kuru sastāvā ietilpst vienīgi literārās valodas leksēmas, piemēram, nuopietns kā putrainu deša 'nenopietns, vieglprā-

tīgs' Sinolē, kā vējā stāvējis 'nenopietns, ar viegliem psihiskiem traucējumiem' Ternejā, ēd kā garuos salmus 'lēni, negribīgi ēd' Ērgemē, stāv kā žuodziņš 'ir ļoti kalsns, novājējis' Vainižos, taisās kā Rīgas Jānis uz danci 'lēni, kūtri gatavojas ko darīt' Rūjienā, pieēdies tā, ka uti var kaut uz vēdera Ērgemē, aiziet kā Dieva dūmuos 'viegli iegrimt, pazust (irdenā vielā)' Vainižos, viss sajucis kā putra ar kāpuostiem Galgauskā.

Dažiem literabliem salīdzinājumiem konstatētas semantiskās paralēles resp. nozīmju atbilstmes kontaktvalodās (piemēram, vācu sar. auf die Palme steigen 'klūt dusmīgam, niknam' : kā apse iekāpis 'saskaities, apvainojies; sadusmots' Sinolē; zviedru lit. ta hand om någon 'uzņemties gādību par kādu', burt. "apņemt kādu ar roku" : luoluot (bērnu) kā uz saujas 'rūpīgi, gādīgi audzināt' Sinolē), kas vienādā mērā liecina gan par dažādu valodu atšķirīgu sistēmu mijattiecībām, gan par zināmu semantisko universāliju iespējamību (par semantiskajām universālijām, semantisko patoloģiju u.tml. sk. Ulmans 1972).

Stilistiskā ziņā literablie salīdzinājumi lielākoties nav pilnīgi neitrāli, tiem raksturīga paaugstināta ekspresivitāte, tomēr šī dialektālo komparatīvkonstrukciju grupa būtu īpaši pētāma funkcionālā aspektā, apsverot tās lietojuma iespējas literārajā valodā. Turklāt "attieksmes starp dialektālajām, sarunvalodas un literārajām nozīmēm ir vēsturiski mainīgas un nosacītas" (Kagaine 1992, 15 f.), tātad iespējama arī to leksikogrāfiskās interpretācijas dažādība.

1.2. Dialektālo salīdzinājumu tematiski semantiskais raksturojums.

1.2.1. Dzīvu būtņu raksturojums salīdzinājumos. Viena no plašākajām, varētu pat teikt - centrālajām dialektālo salīdzinājumu grupām ir saistīta ar cilvēka vai citas dzīvas būtnes raksturojumu dažādās tā gan fizisko, gan psihisko īpašību un stāvokļu izpausmju formās. Asociatīvā saikne ar dažādiem apkārtējā vidē novērotiem priekšmetiem, parādībām, dzīvām būtnēm ir visai plaša, un reģistrētie materiāli liecina par izlokšņu pārstāvju novērošanas un tēlainas, trāpīgas raksturošanas prasmi, nereti piešķirot izteiksmei arī emocionāli ekspresīvu vērtējumu.

1.2.1.1. Samērā bieži salīdzinājumos raksturotas cilvēka vai citas dzīvas būtnes fiziskās īpašības, ārējais izskats, veidols (lielums, resnums, tievums, garums u.tml.), tāpat arī ķermeņa daļas, to forma, arī citas dažādo fizisko īpašību radītās ārējās izpausmes, piemēram:

rešns kā stranis (stranis 'trans'), tievs kā žagata Vainižos;

apaļš kā bumba Sinolē;

smags kā strucis (strucis 'muciņa; kubls') Sinolē;

tievs kā šļieka (šļieka 'slieka') Rencēnos;

garš kā kārts puosms Sinolē;

rešns kā topsis (topsis 'bezšķirnes suns; šāda suņa vārds') Rozēnos;

stiprs kā lauva Sinolē;

vājš kā caur ripi izrauts Galgauskā;

švaks kā mērgītis (mērgis 'vārgulis; nīkulis'); slābs kā teļš Sinolē;

bāls kā drēbe Galgauskā;

bāls kā kalpa sieva; balts kā piena puika Sinolē;

mells kā (viens) muorītis Lodē;

acis kā puogas; ausis kā lemeši; lūpas kā ķedeles (ķedeles
'niev. noz. - kājas'); dēgums kā pūcei; mati kā krēpes; zuobi
kā krelles 'glīti, skaisti, vienādi zobi'; zuobi kā auna iera-
dzīši 'mazi, īsi zobi'; krūtis kā skapis; mugura kā dēlis; pa-
kaļa kā (sarenieka) lāde; kājas kā stabi; ruokas kā skangali
(skangals 'skals; skala gabals') Sinolē;
galvvirsus tik pliks, ka mušas var skriet šlicavas (šlicavas
'slidas') Vainižos u.d.c.

Uz šādu somatisko frazeoloģismu daudzveidību un variabilitāti izloksnēs norādīts tiem veltītos speciālos pētījumos (sk. Kagaine, Raže 1971), to uzskatāmi demonstrē arī somātisko frazeoloģismu vārdnīcas (Lipskiene 1979).

1.2.1.2. Tāpat izlokšņu salīdzinājumos daudzveidīgi atspoguļotas ne tikai tās pazīmes un īpašības, kas raksturo dzīvas būtnes ārējo veidolu, bet arī tās fizisko stāvokli. Vieni no izplatītākajiem šeit ir salīdzinājumi, kas saistīti ar labi paēdušas, padzērušas (vai arī pretēji - izsalkušas), apreibušas u.tml. dzīvas būtnes raksturojumu, piemēram:

nuobaruojies kā blāķis Rencēnos;
pieēdies kā kalpa kāzās; IgovisI piedzinušās kā vienas stabules;
izbaduojies kā kalmuks (kalmuks - hipotētisks etnonīms < kalmiks)
Sinolē;

pietempies kā uods Vainižos;
piedzēris kā mārks Galgauskā.

Šī salīdzinājumu grupa ir ļoti variabla, jo salīdzināmajā daļā resp. tajā daļā, kas raksturo dzīvas būtnes stāvokli, latviešu valodas izloksnēs ir reģistrēts ļoti daudz sinonīmu. Bieži šajās konstrukcijās ir fiksēti vārdi to sekundārajās nozīmēs, kuru rašanās ir saistīta ar konotatīvo un ekspresīvo semantikas komponentu aktualizēšanos komunikācijas procesā (sk. Kagaine 1992,

128 ff.). Parasti šie salīdzinājumi ir ļoti ekspresīvi un pauž runātāja subjektīvo (lielākoties - pejoratīvo) attieksmi pret raksturoto parādību, piemēram, piesūcies kā lēlis (lēlis 'dēle'), sadzēries kā viens jūra, pietempies kā lielais brandana zūzis (zūzis 'žūpa') Sinolē.

1.2.1.3. Līdzīgi kā dažādo fizisko īpašību un stāvokļu raksturojumā liela daudzveidība vērojama arī tajos izloksnēs reģistrētajos salīdzinājumos, kas aptver cilvēka garīgo sfēru, viņa rakstura īpašības un emocionālos stāvokļus. Gan pozitīvu, gan negatīvu cilvēka rakstura īpašību atspoguļojumam komparatīvkonstrukciju salīdzināmajā daļā visbiežāk fiksēti adjektīvi, kas apzīmē attiecīgo īpašību, piemēram:

gudrs kā čūska // čuška, strādīgs kā bite, luokans kā zutis, sir-
dīgs kā pūce, krājīgs kā mantas kaķis, dzīvs kā kaķēniņš 'jautrs,
dzīvespriecīgs', dums kā ēzelis, manīgs kā zaķis, nebēdīgs kā ka-
ķis, neuzvedīgs kā lācis, Isievietei bezkaunīga kā kuce Sinolē;
vīrs kā mopsis, nekuo nemāk runāt Jeros.

Cilvēka emocionālo stāvokļu raksturošanai dialektālo komparatīvkonstrukciju salīdzināmajā daļā dominē divdabji un verbi (parasti to sekundārajās nozīmēs), kuru semantikā atspoguļojas cilvēka psiholoģiskais stāvoklis, pārdzīvojumi utt.:

smaida kā sivēns saulītē 'apmierināti, labsajūtā smaida', skatās
kā vells uz Mārtiņu Luteru 'dedzīgi, neatlaidīgi uzlūko (kādu)',
skatās tā, ka acis krīt nuo pieres laukā 't.p.' Vainižos;

glūn // buola acis kā vilks, acis zib kā vilkam, skatās caur ma-
tiem kā vilks caur eglāju 'paslepus, uzmanīgi skatās', skatās kā
vārna uz vāja suvēna (suvēns 'sivēns') 'kāri, alkaini vēro', uz-
pūties kā kalkūnis (kalkūnis 'tītars') Sinolē;

muokās kā guovs ar sakām Iugažos;

nīkst kā kunna ('varde') uz nuoras Valmieras apkārtnē;

staigā kā dzīvu vardi nuorijis 'ir ļoti noskumis, sarūgtināts'
Vainižos;

sirds kā iemērcta - saka, ja kādam ir nomācoša, nospiedoša sa-
jūta; sirds lēc kā jēram ļipa dunduru laikā 'sirds sitas strau-
ji, nemierīgi, satraukti' Sinolē.

Kā rāda bagātīgais izlokšņu salīdzinājumu materiāls, šādu komparatīvkonstrukciju salīdzinātājdaļā jo bieži sastopami zoonīmi - visdažādākās cilvēka fizisko un psihisko īpašību un stāvokļu izpausmes izlokšņu runātāji centušies raksturot ar dzīvnieku nosaukumu palīdzību, aktualizējot kādu no attiecīgā zoonīma nozīmes komponentiem, kas viņu izpratnē visvairāk atbilst vajadzīgajai situācijai. Turklāt komparatīvkonstrukcijās ar cilvēka īpašību subjektīvu vērtējumu parasti aktualizējas (vai nu pozitīvā, vai arī negatīvā aspektā) arī viens no salīdzinātājdaļas leksēmu centrālajiem semantiskajiem komponentiem 'darbīgs, strādīgs' (sal. Rosiniene 1978, 41 f.; Rosiniene 1982, 78 f.; Rosiniene 1977; Rosiniene 1985). Savukārt izlokšņu salīdzinājumos nereti sastopami nievīgie izteikumi par personām ar jūtamiem fiziskiem vai psihiskiem defektiem, šķiet, atvedināmi uz šādu cilvēku samazinātām darba spējām, tātad - uz negatīvu šo personu vērtējumu tieši strādīguma kā augstākās tikumiskās vērtības vājinātas intensitātes sakarā (sk. arī Jansone 1989; Gutmans, Čeremsina 1970).

1.2.2. Dažādu priekšmetu, parādību raksturojums salīdzinājumos. Skaitliski mazāk apjomīga ir to dialektālo salīdzinājumu grupa, kas saistīti ar visdažādāko sadzīves priekšmetu, to daļu, kā arī ikdienā vērotu parādību, procesu raksturojumu. Šādos salīdzinājumos parasti atspoguļota attiecīgo objektu vai parādību forma, izmēri, funkcionālā lietderība, arī kādas fiziskas iedarbības sekas, reizēm pievienots arī subjektīvais vērtējums, piemēram, maza lampiņa kā vilka acs; cibiņa kā zirga acs; gulta liela

kā abļava (abļava 'liels, plats, apjomīgs priekšmets, arī šāda parādība'); galds nuotašķīts kā speķa pīle; zeme sablīvēta kā ķieģelis; mākuonis kā kalls; nikni vilņi kā kalli Sinolē; maize sakritusi kā galuoda; pastalas kā laivas; istaba piegružuota kā līdums Galgauskā;

debess skaidra kā buļļa acs; mūsiem² gōn² ģr² līelas² putas blūodas²: viēna k^{oā} Pīļava², ūotra² k^{oā} Mustērazars² un² trešā² plota k^{oā} obļava (Pīļava, Musterezers - ezeri Sinoles pagastā) Sinolē.

1.2.3. Darbību, norišu, procesu raksturojums salīdzinājumos. Līdzās ar dzīvu būtņu, priekšmetu, parādību un to īpašību atspoguļojumu saistītiem dialektāliem salīdzinājumiem izloksnēs reģistrēts samērā daudz salīdzinājumu, kas raksturo dzīvu būtņu darbības, rīcību, kā arī dabas procesus un norises. Arī šādas komparatīvkonstrukcijas liecina par izlokšņu pārstāvju apkārtējās vides novērošanas un tēlainas, trāpīgas raksturošanas prasmi, turklāt visai bieži tās izceļas ar emocionāli ekspresīvu vērtējumu.

1.2.3.1. Itin bieži salīdzinājumos raksturotas cilvēka (vai citas dzīvas būtnes) darbības, rīcība, fiziskā vai psihiskā stāvokļa maiņa u.tml. gan pēc intensitātes (par to sk. 1.2.4. apakšnodaļā), gan pēc kvalitātes (prasmīga, neprasmīga, akurāta, nevīžīga rīcība), balstoties tiklab uz tradicionālām, kā arī uz individuālām asociācijām. Galvenās šādu komparatīvkonstrukciju salīdzināmajā daļā izmantotās ar cilvēka darbību, rīcību saistītās leksiski semantiskās verbu grupas ir:

a) virzības verbi - gan straujas virzības verbi (iet, skriet, steigties, lēkt, arī virkne to derivātu un sinonīmu), gan palēninātas virzības verbi (vilkties, klibot, kulties u.tml.), piemēram: iet, ka kājas pie zemes nesitas 'ļoti ātri, steidzīgi

iet', izsprāgst kā korķis 'strauji, pēkšņi iziet, izskrien' Vainižos; atskrien kā aulis (aulis 'nemierīgs, draisks cilvēks'), skrien kā uz savu puostu // nelaimi 'ļoti ātri, strauji skrien', bizuo, kā dundurs būtu iekuodis 'ļoti ātri, neatskatoties skrien', skraida kā audaļa // audējs 'nemierīgi, satraukti, haotiski skraida', ļec kā blusa 'daudz, augstu lēkā', iet kā suoļus skaitīdams 'lēni, gausi, neveikli iet, staigā', vazājas kā pussprādzis 'nevarīgi, bezspēcīgi, gausi kustas, pārvietojas' Sinolē; vēlka kā vēzis 'lēni, gausi pārvietojas' Rencēnos;

b) fiziskās iedarbības verbi - sist, pērt, kaut(ies), plēsties, uzmākties, arī to derivāti un sinonīmi, piemēram: iet kaudamies kā kauslis, sit uotram kā sislis, sakaujas kā gaiļi, plēšas kā suns ar kaķi Sinolē; saduot tā, ka zārkā vai nepas 'stipri piekaut; stipri nopērt' Vainižos; plēšas kā eglis (eglis 'koka zaru ecēšas'), lien virsum kā miegs 'ļoti, neatvairāmi uzplijas' Galguskā; mācas virsū kā burta nāve 't.p.' Rencēnos; bāžas virsū kā mirļa 't.p.' Lugažos;

c) psihiskās iedarbības verbi - rāt, lamāt, biedēt, piekodināt, ķildoties un virkne to sinonīmu ar spilgtu emocionāli ekspresīvu nokrāsu, piemēram: lādas kā buris (buris 'burvis'), lamājas kā tirgus bāba, biedē kā kaķi ar pūslī, nāk virsū kā mēllais debesis 'pastāvīgi apdraud kādu', rejas kā suņi (pie kaula) 'ķildojas, lamājas, naidojas' Sinolē; nuodrīzina kā denča bērņus 'stingri piekodina (nedarīt ko)' (denča bērņi 'skolaspuikas') Lodē;

d) verbi, kas raksturo cilvēkam vai citai dzīvai būtnei svarīgas eksistenciālas darbības un bioloģiskus procesus - ēšanu, dzeršanu, gulēšanu u.tml.; tie nereti pauž gan cilvēka gadu gaitā iegūto pieredzi, gan tradicionālus priekšstatus par šo darbību izpaušmēm, piemēram: ēd kā pie bada // mieta bijis, ēd kā gailis un strādā kā zirgs, ēd kā (viens) rīma // rīlis Sinolē; lakā kā suns

'ātri, kāri ēd vai dzer' Galgauskā; apdzer visu kā lielais dzir-
ka 'nodzer mantu, īpašumu', guļ kā maiss 'daudz, ilgi guļ', guļ
kā vepris 't.p.', guļ kā sapuvis kaķis 't.p.' Sinolē; guļ kā ma-
kans // sieksta 'ilgi, nekustīgi guļ' Galgauskā;

e) verbi, kas raksturo cilvēka psihofiziskas darbības - runāša-
nu (par runas vārdiem Ziemeļvidzemes izloksnēs sk. Kagaine 1987),
kliegšanu, raudāšanu, dziedāšanu u.c.; te raksturīga īpaši liela
verbu daudzveidība, nereti komparatīvkonstrukcijās izmantotas to
pārnestās nozīmes, piemēram: grab kā sakaltis pūslis 'daudz, bez-
saturīgi runā', muld kā pļeris, pļerš kā pļeršis, klie dz kā ies-
mā duņams Galgauskā; plorkš(ķ) kā skābumbaļļiņš 'nenopietni runā,
plāpā' Vainižos; porizā kā terzele (terzele 'nenopietns, vieglprā-
tīgs cilvēks') Rūjienā; melšas kā kruošķis (kruošķis 'plāpa; muļ-
ķīgs cilvēks'), vēkš(ķ) kā vēķis, vurkš(ķ) kā vurvulis, gvelš kā
gvelsis, mur(k)šķ kā auns 'neskaidri, nesaprotami runā', blauj kā
aizdurts, klie dz kā kaunams luops, kauc kā kaukuoņa, vārās kā put-
ras katls, tarkš(ķ) kā vēcs izdilis ratiņš, dzied kā lakstīgale
'skaisti, skaņīgi dzied', dzied kā konceretē 't.p.' (koncerete
'koncerts'), rēc kā Pliskavas ērzelis 'skaļi, aizgūtnēm, neapval-
dīti smejas' Sinolē; dzied kā adulnietis 'slikti, neskaņīgi dzied'
Galgauskā.

1.2.3.2. Mazāk apjomīga un variabla ir to izlokšņu salīdzinā-
jumu grupa, kas saistīti ar dabas norišu, procesu, atspoguļojumu.
Šādu komparatīvkonstrukciju salīdzināmajā daļā galvenokārt sastopami
verbi, kas raksturo nokrišņus (lietu, sniegu, krusu u.c.),
kā arī saules, sala, vēja, uguns iedarbību, piemēram: gāž kā ar
spanģiem // spanģi, sniegi nāk IsmalkiI kā aizbars (aizbars 'put-
raimi; krusa'), sniegi nāk lieli, mīksti ka vēcāsmātes kumuosi,
saule spīd kā traka Sinolē; kūp un smird kā šķutums Galgauskā;
salst tā, ka zaķim acis sprāgst nuo pieres laukā Vainižos.

1.2.4. Dialektālo komparatīvkonstrukciju semantiskajā raksturojumā īpaši aplūkojama ir i n t e n s i t ā t e s u n k v a n t i t ā t e s g r a d ā c i j a un ar to saistītie jautājumi. Intensitātes semantiskais komponents piemīt ļoti daudziem dialektālajiem salīdzinājumiem (izņemot varbūt tos, kuros neitrāli raksturota, piemēram, kāda priekšmeta, ķermeņa daļas forma vai kāda cita pazīme, īpašība: cūkai priekšpleču kaūls i plac kā lāpsta EIV II 30; dažam² ir k^oājas² k^oā stobi SISV; kraklis palāks kō pāllu² drēbe² Galgauskā), jo daudzi salīdzinājumi savā būtībā jau ietver raksturojumu, kas saistīts ar darbību, norišu, procesu gradāciju, priekšmetu, parādību kvantitātes pakāpi.

1.2.4.1. Kā rāda izloksnēs reģistrēto salīdzinājumu materiāls, visvairāk izplatītas ir komparatīvkonstrukcijas, kas raksturo kādas darbības, norises, procesa pastiprinātu intensitāti. Te iekļaujas salīdzinājumi, kas raksturo gan dažādas cilvēka vai citas dzīvas būtnes veiktās darbības, gan dabā un apkārtņē novērotās norises un procesus, piemēram,

(aiziet, aizdražas, aizskrien u.tml.) kā divi deviņi / kā rats rata nerēdz / kā (nuo) vēlla plēsts / kā vēlls ar vējlukturi;

(nāk virsū, plosās, lamājas u.tml.) kā nelabais / kā (viens) vēlls / kā traks;

(ēd, dzer u.tml.) kā zvērs / kā dulls / kā vēlls u.c.

Semantiski intensitāte realizējas uz salīdzinātājdaļā ietvertās leksēmas tiešās vai pārnestās (metaforiskās) nozīmes pamata, nereti iekļaujot tajā arī folkloristiskus priekšstatus, vai arī uz salīdzinātājdaļā sastopamā vārdu savienojuma pārsemantizācijas bāzes (kā vēlls ar vējlukturi). Taču jāatzīmē, ka izloksnēs pastiprinātas intensitātes izteikšanai ir izveidojušās jau gatavas konstrukcijas, kas saistītas ar salīdzinātājdaļas komponenta (komponentu) desemantizāciju. Līdzīgi kā sekundāro nozīmju

veidošanās procesā (sk. Kagaine 1992, 147 f.) arī šajos salīdzinājumos aktuāls galvenokārt kļūst tikai ar intensitāti saistītais komponents. Viena no šādām leksēmām ir vārds traks, kas izloksnēs tiek lietots visdažādāko procesu un parādību raksturošanai, kuras tiek veiktas vai norit ļoti intensīvi, ar lielu spēku, lielā mērā, pakāpē:

kur tu vāldīsi tuos večus, viņi tak dzēr kā traki. tie neļķi man zied kā traki. tas lietus tak līst kā traks EIV II 30;

kāi sāp² kā² trak, pe zems nevar likt Jeros;

zāle aūg k^{oA} troka. lapsenes n^{oA}ak² lēkš² IistabāI k^{oA} trokas. bezdelīga² dziēd k^{oA} troks. siŗc rēizēm² sit k^{oA} troka un² rēizēm² nakust l^{oA}agā². tas klēdz² k^{oA} troks. dāncuotāji² lēce² pōlku² k^{oA} troki. k^{oA}asē² k^{oA} troks. senāk zoguši k^{oA} troki ziŗgus. tagad ir² brīesmīgi² grāpstīga pasaule² - skrēn² uogās un² sēnēs² k^{oA} troki. IvīrsI ōātri² saskaistās² k^{oA} troks. IpirkstsI s^{oA}apēja² k^{oA} troks. puteņo² k^{oA} troks. bērni² iēt k^{oA} troki, nau ni·moz r^{oA}āti². sūns² lac k^{oA} troks, iskāris² mēli². pipē² k^{oA} viens troks SISV.

Pastiprinātas intensitātes izteikšanai salīdzinājumos izmantotas arī citas pilnīgi vai daļēji desemantizētas leksēmas, piemēram, vēlls:

poc IvīrsI bij stipris k^{oA} vālls². m^{oA}āte² gōn² sirdīga² k^{oA} vālls². siksc IskopsI vīņš² bij k^{oA} vālls². IsunsI t^{oA}ac niknis bij k^{oA} vālls². pāllu² drēbe² tik ciēta pālēk² k^{oA} vālls². pīrtiē² bij k^{oA} vālls² kipiši - smogi k^{oA} vālli². t^{oA}ā mozgāju² Idrēbes gabalul, bet zīlls² k^{oA} vālls² SISV;

aklis: pacelt nevaru tū ruņci, nūoēdiēs kā aklis. vēkš kā aklis EIV II 30;

bail / bailes: IzemiI dažrēiz² navār² sastr^{oA}adāt², valāna² t^{oA}ada k^{oA} bail SISV; laīks tik laps ka bail² Iodē; meitēnc² tik smuks

ka baīl² Ternejā; IkaimiņieneI nūobridusiēs pa'visam slapa, nūo-
raūdāsiēs bi, ka baīles. tas bi akal tik grēissirdīks, ka baīles
EIV I 147;

nelabais: siļi² ķarc² k^{oA} nalobē². izdilis ratiņš² rūc² k^{oA} na-
lobāis². stēlles² klab k^{oA} nalobē². IbērnīI dāuzijās² k^{oA} nalo-
bē² SISV;

negudrs: pūpēc² aūg k^{oA} nagudris. zīrks lac k^{oA} nagudris. kamiņš²
IkamīnsI dag k^{oA} nagudris SISV;

nezin kas: mān² napatīk² t^{oA} arlgā² lepnība², kad izg^{oA}āzās k^{oA}
nazīn² kas SISV;

ak, žēlīgs: t^{oA}adi ^{oA}abūltiņi² bij - sukūr^{oA}ābuli² - tik soldani
k^{oA} ok, žēlīks²!

Retāk izloksnēs sastopami salīdzinājumi, kas raksturo kādas darbības, norises, procesa vājinātu intensitāti. Šādu komparatīvkonstrukciju salīdzināmajā daļā parasti ietverti verbi, kas apzīmē: a) gausu, neveiklu pārvietošanos, piemēram, iet kā aizmidzis, iet kā ar sapītām kājām, veltas kā gliemezis / vēzis / ute / sprāguonis / mēris / nāve Rencēnos;

b) izteikti lēnu gatavošanos ko darīt, piemēram, taisās kā garā diena Vainižos, taisās kā Rīgas Jānis uz danci Rūjienā;

c) mierīgu, nekustīgu, bezdarbīgu sēdēšanu, stāvēšanu, piemēram, sēž kā bēka (birzī) / ķipis / meķis / piesta Vainižos, stāv kā bībis Sinolē, Galgauskā;

d) neprasmīgu, nolaidīgu, neprasmīgu strādāšanu, arī bezdarbīgu eksistenci, slinkošānu, piemēram, strādā kā ar teļa nagiem Rencēnos, strādā kā ar jēliem nagiem, slaistās kā slamšķis Sinolē.

Atšķirībā no salīdzinājumiem, kuros raksturota darbības, norises vai procesa pastiprināta intensitāte, šīm komparatīvkonstrukcijām nav konstatēta salīdzinātājdaļas leksēmu desemantizācija - tās ļauj vēl samērā viegli uztvert asociatīvo saikni ar attiecīgo

vēroto parādību vai reāliju, uz kuras pazīmes pamata veidots salīdzinājums.

1.2.4.2. Izloksnēs reģistrēto salīdzinājumu materiālā sastopamas arī samērā daudzas komparatīvkonstrukcijas, kas raksturo kāda objekta vai īpašības palielinātu kvantitāti. Šajā grupā ietilpst salīdzinājumi, kas realizē atsevišķas ar kvantitāti saistītas nozīmes, piemēram, 'ļoti pilns; piepildīts; pārpildīts': pilns kā acs / kruogs / lūzt / murds / piebāzts / striķis / tapa / zeķe u.tml. visā aplūkotajā areālā, arī vispārlietojamajā sarunvalodā.

Kvantitāti vairumā gadījumu semantiski realizē salīdzinātājdaļā ietvertās leksēmas tiešā vai pārnestā nozīme (arī ar folkloristisku priekšstatu palīdzību), retāk vērojami pārsemantizācijas gadījumi. Piemēram dažas biežāk lietotās izloksnēs nostabilizējušās ar kvantitāti saistītās komparatīvkonstrukcijas, kas realizē nozīmi 'ļoti daudz; lielā vairumā':

kā biezs, kā jūra(s), kā kuoku (mežā); nereti salīdzinātājdaļā lietotā t.s. vieliskie daudzskaitlinieki - kā gružu / mālu / pelavu / skaidu / (jūrā) smilšu / spaļu / zirņu / zvirgzdu / kūzas (kūza 'gruži, pabiras; saslaukas') / roidu (roīdas 't.p.') u.c.

Salīdzinātājdaļas leksēmu desemantizācija konstatēta vienīgi atsevišķām šīs grupas komparatīvkonstrukcijām, piemēram, kā (vai) nu: $\text{suvāns}^2 \text{ t}^{\text{O}\Delta} \text{ ac rasnis palicis k}^{\text{O}\Delta} \text{ nu SISV.}$

Līdzīgi kā intensitātes gradācijā, arī ar kvantitātes atspoguļojumu saistīto izlokšņu salīdzinājumu starpā izdalāma komparatīvkonstrukciju apakšgrupa objektu vai īpašību samazinātas kvantitātes raksturošanai. Tā aptver salīdzinājumus, kas realizē noteiktas ar samazinātu kvantitāti saistītas nozīmes, piemēram, 'pilnīgi tukšs': tukšs kā izslaucīts, tukšs kā baznīca; 'mazs, niecīgs; neievērojams; mazvērtīgs': kā uts āda (kas $\text{mān}^2 \text{ pār}^2 \text{ t}^{\text{O}\Delta} \text{ ādam runām}^2$

[aprunāšanu]! tik pot kā pār² uc ⁰ādu SISV); 'mazā daudzumā sastopams; nelielā daudzumā lietojams': maz kā zilumzāļu / vella sūda // drīveldriķa (vāc. Teufelsdrück, lat. assa foetida) Galgauskā.

Atsevišķi šīs apakšgrupas salīdzinājumi veidoti uz salīdzinātājdaļā ietvertu leksēmu metaforisko nozīmju pamata, piemēram, 'loti maz; nepietiekamā daudzumā': kā piliens uz karstas plītes / kā uz karstiem cēriem (cēri 'pirts krāsns akmeņi') / kā lācim zemeņūoga Sinolē.

Ar samazinātu kvantitāti saistītiem izlokšņu salīdzinājumiem salīdzinātājdaļas leksēmu desemantizācija nav konstatēta.

1.2.5. Intensitātes gradācijas sakarā jāmin vēl kāda izlokšnēs reģistrēto salīdzinājumu apakšgrupa, proti, k v a z i s a l l i d z i n ā j u m i (autora termins) - vārdu vai vārdu savienojumu pārnesto (metaforisko) nozīmju realizācija komparatīvkonstrukcijā ar papildus pievienotu, fakultatīvu salīdzinājuma partikulu kā, piemēram: skatīties kā no augšas 'izturēties iedomīgi, augstprātīgi' Vainižos, nēsāt bērnu kā uz ruokām 'rūpīgi, gādīgi audzināt' Jeros, luoluo kā uz saujas 't.p.' Sinolē. Šādu komparatīvkonstrukciju lietojumu nepamato nedz situatīvais, nedz lingvistiskais konteksts, jo salīdzinājuma nozīme ir identa ar salīdzinātājdaļas leksēmas vai salīdzinājumā ietvertā frazeoloģisma pārsemantizēto nozīmi. Kvazisalīdzinājumu lietojums var pat izraisīt nevēlamu semantisku kontrastu, piemēram, kā puskuoka lēcējs - saka par cilvēku, kas neveic vai nespēj veikt to, ko uzņēmies, gribējis, arī par cilvēku, kurš nav gluži tas, kas viņš vēlētos būt (SISV); tomēr šādas komparatīvkonstrukcijas iespējams uzskatīt arī par salīdzinājuma pamatā esošās īpašības, darbības, norises intensitātes gradācijas raksturotājām. (par kvazisalīdzinājumiem Sinoles izlokšnē sk. arī 2.1. nodaļā).

Turklāt kvazisalīdzinājumi uzskatāmi atspoguļo komparativizācijas resp. salīdzinājumu veidošanas procesu darbībā, jo ir viena no šī procesa sastāvdaļām ar raksturīgāko pazīmi - vājinātu salīdzināšanas intensitāti.

Par pretējā - dekomparativizācijas resp. salīdzinājumu noārdīšanas procesa sastāvdaļu uzskatāmi t.s. *n u l l e s* jeb ne-realizēti *s a l ī d z i n ā j u m i*, kad salīdzinātājdaļa valodiski netiek realizēta, bet gan eliminēta - runātājs apraujas tūlīt pēc salīdzinājuma partikulas kā, piemēram, viņš i akal pills kā - tas ir, nevis piedzēries, bet nuo dusmām pills Lugažos. Samērā bieži sastopami vēl šādi nulles salīdzinājumi: tu (tak) esi tāds kā .. / tā kā tāds .. / tā kā viens .. (ne vien izloksnēs, bet arī literārajā valodā). Signifikatīvā aspektā šīs grupas salīdzinājumi uzskatāmi par eifēmismiem, jo visbiežāk to rašanos nosaka kādi ekstralingvistiski faktori, kas runātājam liedz izvēlēties īsto leksēmu kādas darbības, norises vai īpašības pastiprinātas intensitātes raksturošanai; atšķirībā no kvazisalīdzinājumiem to pazīme ir pastiprināta salīdzināšanas intensitāte.

Secinājums: izloksnēs reģistrēto salīdzinājumu klasifikācijā pastāv daudzveidīgas iespējas gan attieksmē pret literāro valodu, gan tematiski semantiskajā aspektā; tos iespējams analizēt tieši kā vienota komparativizācijas procesa sastāvdaļas. Turklāt šādi pētījumi var būt īpaši noderīgi dialektālo komparatīvkonstrukciju leksikogrāfiskajā interpretācijā, jo, kā ievadā "Zviedru dialektu vārdnīcai" uzsver V.Reinhammars: "Leksikogrāfijas centrālais uzdevums ir aprakstīt vārdu nozīmes un lietojumu" (Ordbok, 8).

II. "Sinoles izloksnes salīdzinājumu vārdnīca" un tās uzbūves principi.

Līdzīgi kā literārās valodas leksikogrāfiskajā sistēmā, arī dialektālajā leksikogrāfijā eksistē dažāda tipa vārdnīcas (par izlokšņu vārdnīcu klasifikācijas principiem un vārdnīcu tipiem sk. Bušmane, Kagaine 1980; Vitkauskis 1970; Sorokoļetovs, Kuzņecova 1987; plašu bibliogrāfiju dod arī Fiļins 1965), kurās atkarā no izvirzītajiem mērķiem un uzdevumiem parādās izlokšņu fakti dažādas interpretācijas iespējas. Salīdzinājumu vārdnīcas ir ietilpināmas t.s. aspekta vārdnīcu grupā, kurā ar leksikogrāfiskiem līdzekļiem tiek atklāta kāda viena noteikta valodas parādība, šajā gadījumā salīdzinājumi.

Tieši salīdzinājumiem veltītu vārdnīcu dažādu tautu un valodu leksikogrāfijā nav daudz. No zināmajām, tuvāk iepazītajām var minēt tikai lietuviešu salīdzinājumu vārdnīcu (Vosilite 1985) un neliela apjoma baltkrievu salīdzinājumu vārdnīcu (Jankovskis 1973); parasti gan literārās valodas, gan dialektālajās vārdnīcās sastopamie salīdzinājumi tiek aplūkoti kopā ar frazeoloģiskiem un citiem stabiliem vārdu savienojumiem. Šādā veidā tie atspoguļoti gan skaidrojošajās, gan speciālajās frazeoloģiskumu vārdnīcās (sk., piem., Paulausks 1977; Raškevičs, Sauka u.c. 1977; Bauga 1974; Caubuliņa, Ozoliņa, Plēsuma 1980; Raškevičs, Vējš 1993; VLFV 1980; Smits 1948; Olivjē, Milics 1978; GW 1985; Pavlica 1960; Skorupka 1967-1968; Mjaceļska 1972; Nikolova-Golobova, Golobovs 1968; Roizenzons, Andrejeva 1972; Roizenzons, Beļasņikovs 1972; Roizenzons, Mazova 1972). Tam ir arī objektīvs pamats, jo daļa salīdzinājumu ir frazeoloģizējušies (t.s. salīdzinājuma frazeoloģiski) un funkcionē kopā ar citiem frazeoloģiskiem, atšķirdamies no pārējiem tikai ar savu salīdzinājuma konstrukcijas formu.

2.1. Vārdnīcas uzbūve.

"Sinoles izlokšnes salīdzinājumu vārdnīca" ir pirmais darbs latviešu dialektālajā leksikogrāfijā, kur dots sistemātisks vienā izlokšnē reģistrēto salīdzinājumu leksikogrāfisks izklāsts. Tas veidots uz Sinoles izlokšnē vāktā materiāla pamata un atspoguļo gan šajā Ziemeļaustrumvidzemes izlokšnē sastopamo komparatīvkonstrukciju savdabīgo, īpatnējo lietojumu, gan arī tradīcionalitāti.

Vārdnīcā iekļauto salīdzinājumu diapazons ir samērā plašs - 1) no specifiskiem, izlokšnei raksturīgiem salīdzinājumiem līdz visā valodā lietotiem, kopīgiem; 2) no frazeoloģiska rakstura komparatīvkonstrukcijām līdz relatīvi brīviem vārdu savienojumiem.

Vārdnīca ir veidota šķirķļu sistēmā; šķirķļa vārdi - salīdzinājumu komponenti vārdnīcā izkārtoti alfabēta secībā.

Atsevišķos gadījumos vārdi ir apvienoti ligzdēs. Ligzdes ir doti: 1) vārdu fonētiskie un morfoloģiskie varianti -

dzādze; dzēdze ...

grābeklis; grāblis; grābslis ...

lušms; lušmaks ...

2) vīriešu un sievietes personu nosaukumi -

māiseklis; māisekle ...

pats; pati ...

rūcenleks; rūcenīca ...

Atsevišķos šķirķļos ir doti homonīmi:

ikstis^I s 'ikšķis' ...

ikstis^{II} s (līc-c.) 'miere; iksts' ...

krāncis^I s 'suns (parasti bezsugas); (šāda) suņa vārds' ...

krāncis^{II} s 'vainags' ...

Salīdzinājumi leksikologiski un leksikogrāfiski analizēti šķirklī. Šķirklī ir šādas sastāvdaļas: 1) salīdzinājuma centrālais komponents, kas izcelts kā šķirklā vārds; 2) gramatiskais raksturojums; 3) šķirklā vārda nozīmes skaidrojums (dialektālajiem vārdiem); 4) papildinformācija par vārda nozīmi un izplatību no ME un EH (vārdiem, kuriem kartotēkā trūkst skaidrojuma vai arī tas ir nepilnīgs); 5) salīdzinājums (kopā ar apkaimes vārdiem); 6) salīdzinājuma skaidrojums; 7) ilustratīvais materiāls; 8) stilistiskās un ekspresīvās norādes (nepieciešamības gadījumā).

Salīdzinājumi analizēti, skaidroti un ilustrēti tikai pie viena salīdzinājuma komponenta (šķirklā vārda), kas veido attiecīgā salīdzinājuma gramatisko centru, bet ne vienmēr uzskatāms par salīdzinājuma semantisko kodolu. Pie pārējiem komponentiem ir dotas atsauces un norādes uz šķirklī, kur atrodama informācija par salīdzinājuma lietojumu un nozīmi:

luzika s 'karote' □ kā (līelā) luzika - saka par liela auguma sievieti ...

lī(e)ls adj □ ...

11. kā līelā luzika sk. luzika.

lāštags s 'šaujamo bulta; iesms' □ ...

2. ◇ kā lāštagu lērijis sk. lērijis.

lērijis divd no lērit ◇ (stāv, iet u.tml.) kā lāštagu lērijis 'pilnīgi taisni, nekustīgi (stāv); taisnā, stīvā gaitā (iet)'...

Atsauces nav dotas pie palīgvārdiem (prievārdiem, saikļiem), tie vārdnīcā kā šķirklā vārdi nav atspoguļoti.

Šķirklā vārds vārdnīcā dots literārās valodas skaņas parcelētā formā t.s. morfoloģiski fonemātiskajā rakstībā (literārās rakstības elementi; intonāciju apzīmējumi; uo, Ń), šķirklī dotie salīdzinājumi un ilustratīvais teksts - latviešu tradicionālajā

fonētiskajā transkripcijā^{*}. Šķirkļa vārdi - nomeni doti vsk. nom. formā (daudzskaitlinieki - dsk. nom.), verbi - infinitīvā; divdabjiem un adjektīviem vispārināta vīr. dz. forma; izņēmumi ir nelokāmie vārdi, kas doti tādā formā, kādā tie registrēti (puskuoka ...; septiņjūdžu ...).

Nozīmju skaidrojumi.

Salīdzinājumu nozīmju atklāsmē vārdnīcā šķirti divi aspekti: 1) salīdzinājuma nozīme atklāta ar šķirkļa vārda - salīdzinājuma komponenta nozīmes skaidrojumu un 2) ar paša salīdzinājuma nozīmes un lietojuma paskaidrojumu.

1. Šķirkļa vārda nozīme ir skaidrota dialektālajiem vārdiem, literārās valodas vārdu fonētiskajiem un morfoloģiskajiem variantiem, kā arī nedialektālajiem neliterārajiem vārdiem. Nozīme nav skaidrota tiem izloksnē un literārajā valodā kopīgajiem šķirkļa vārdiem, kuru semantika izloksnē ir identa ar attiecīgā vārda semantiku latviešu literārajā valodā:

līdums s □ l. kā (viēns) līdums ...

2. kā līdumu dedzina ...

mežs s □ l. kā mežs ...

Dialektālo u.c. neliterāro vārdu nozīmju skaidrojumos izmantoti dialektālajā leksikogrāfijā tradicionāli sastopamie nozīmju skaidrojuma veidi: skaidrojums ar semantiski ekvivalentiem literārās valodas vārdiem un literāriem sinonīmiem, aprakstošais skaidrojums, gramatiskais skaidrojums, atsauces, norādes uz citiem vārdiem u.c., kā arī skaidrojums ar informāciju, kas par attiecīgo vārdu iegūta no citiem leksikogrāfiskiem avotiem.

---

^{*} Sk. Latviešu valodas dialektoloģijas atlanta materiālu vākšanas programma. R., 1954, 10.-28. lpp.; R u d z ī t e M. Latviešu dialektoloģija. R., 1964, 432 lpp.

Polisēmisko šķirkļa vārdu nozīmes viena no otras atdalītas ar semikolu; jāatzīmē, ka ne vienmēr ir uzrādītas visas izloksnē sastopamās polisēmiskā vārda nozīmes, bet galvenokārt tās, kas realizējas, izpaužas salīdzinājumā (salīdzinājumos), kā arī pārnestās nozīmes, kas attiecināmas jau uz visu salīdzinājumu kopumā; bez tam daudzos gadījumos nav iespējams precīzi noteikt, tieši kura nozīme vai nozīmes nianse no vairākām ir ņemta par pamatu salīdzinājumam:

dzālkstis s 'dadzis, dzelksnis; dusmīgs, nikns, nesaticīgs cilvēks' □ (ass) kā dzālkstis ...

gleze s 'glīdzaina, lipīga viela, masa; slikti izcepusies, glīdzaina maize; ūdeņains kartupelis' □ kā gleze ...

Vārdiem, kas šķirkļa galvā doti kādā gramatiskajā formā, skaidrojumā dota norāde uz pamatformu (un nozīmes skaidrojumu):

lerijis divd no lerīt ◇ kā lāštāgu lerijis ...

apmāukts divd no apmāukt 'apmāt' □ kā apmāukts ...

laists divd no laist 'dzemdēt; radīt' ◇ viēns ūotrām kā laisti ...

Atsevišķos gadījumos šķirkļa vārda skaidrojumā dota informācija no citām vārdnīcām, konkrēti no ME un EH. Skaidrojumi (resp. vācu valodā doto skaidrojumu tulkojumi) un ģeogrāfiskās norādes no ME un EH doti vārdiem, kuriem kartotēkā vai nu trūkst nozīmes skaidrojuma, vai arī tur dots skaidrojums nav pietiekams, lai varētu atklāt salīdzinājuma nozīmi un lietojuma īpatnības:

plene s 'ME III 336: "pluosta daļa viena balķa garumā" Lizumā, Alūksnē' □ (dzīvot) kā uz trīm plenēm ...

plūznis s 'ME III 363: 'izmircis cilvēks' Drustos, Raunā, Zaubē, Jaunpiebalgā, Galgauskā, Saikavā, Matkulē, Ērgļos; 'tas, kas staigā nekārtīgi apgērbts' Lenčos' □ kā (viēns) plūznis ...

Kā šķirkļa vārdi doti arī salīdzinājumos iekļautie personvārdi, iesaukas, dzīvnieku vārdi un vietvārdi. Šiem vārdiem skaidrojumā dota attiecīgā norāde (personvārds, vietvārds), kā arī paskaidrojums par ģeogrāfisko objektu, ko tas apzīmē:

Dāuka personv (< Dāvids) ◊ kā puŗduļu Dāuka ...

Kēncis personv 'tēls Kaudzišu romānā "Mērnīeku laiki"' ...

Barani vietv 'z Sinolē' ◊ kā Zaķis pļe Baranu bīrzs ...

Pļava vietv 'ez Sinolē' ◻ kā Pļava ...

2. Salīdzinājumu nozīmju skaidrojumi. Salīdzinājumu nozīmes nav īpaši skaidrotas tajos gadījumos, kad šķirkļa vārda skaidrojumā dotā informācija pietiekami atklāj arī paša salīdzinājuma nozīmi un lietojuma īpatnības:

grāšķis s 'tas, kas grābstās, ķerstās; neapdomīgs, pārsteidzīgs cilvēks' ◻ kā (viēns) grāšķis: kū tu ķēr visu k^{oā} grāšķis? ...

žeperis s 'draiskulis, palaidnis; zeperis' ◻ kā žeperis: pūika plušās k^{oā} žepērs - visu ^{oā}ātri ķēr ūn gr^{oā}āb.

Lielākajai daļai salīdzinājumu nozīmju skaidrojumi ir doti (neatkarīgi no tā, vai šķirkļa vārds ir vispārlietojams vai dialektāls). Vārdnīcā izmantoti 3 salīdzinājumu nozīmju skaidrojumu tipi: a) atributīvais skaidrojums -

α) tiešs, ja salīdzinājuma nozīmi iespējams atklāt ar īsu adj.-adv. skaidrojumu: vēlēna s ◻ kā vēlēna 'smags; biezs; vienlaidu' ...

β) pietuvināts, ja salīdzinājuma nozīmes atklāsmei nepieciešams garāks skaidrojums: pakaūsis s ◊ kā skāugu pakaūsis niev. - saka par ļoti skaudīgu, nenovīdīgu cilvēku ...

b) situatīvais skaidrojums -

diltīn adv ◻ kā diltīn izdiltst - saka, ja kāds cilvēks vai dzīvnieks ļoti, acīmredzami novājē ...

liēts s 'lietus' ◊ l. pērlēns kā liēts - saka, ja kādam draud

pēriens, sods, paredzamas nepatīkšanas ...

c) skaidrojums ar semantisko ekvivalentu -

lāpsta s ◊ l. kā ār lāpstām 'ļoti daudz, lielā vairumā; pārāk daudz' ...

kōncerete s 'koncerts' □ (dzied) kā kōnceretē 'skaisti, (sa)skanīgi (dzied)' ...

3. Salīdzinājumu apkaime. Salīdzinājuma nozīme parasti realizējas saistījumā ar noteiktas semantiskās mikrogrupas vārdiem. Šie vārdi, kas attiecīgās semantiskās grupas robežās var variēt, nav iekļauti salīdzinājumu obligāto komponentu skaitā, bet doti iekavās kā apkaimes vārdi, kas rāda attiecīgā salīdzinājuma lietojuma sfēru*:

plere s □ (dot, bliezt u.tml.) kā pa pleri 'runāt (ar kādu) tieši, bez aplinkiem, parasti par ko nepatīkamu, pārsteidzošu'...

pluostenieks s 'plostnieks' □ (strādā, pūlas u.tml.) kā (viens) pluostenieks 'daudz, smagi, bez mitas (strādā, pūlas)'...

Salīdzinājumu varianti parasti atdalīti ar divām paralēlām slīpsvītrām, fakultatīvās salīdzinājumu sastāvdaļas dotas apaļajās iekavās kursīvā:

debesis, debess s ◊ l. kā mēllāis (// mēlls) debesis ...

galva s □ ...

2. ◊ kā āitas (// āuna // tītera // ziṛga) galva ...

piķis s □ l. mēlls kā (viens) piķis (// ār piķi) ...

sakas s ḍsk □ kā sakas (kaklā) ...

---

* Par apkaimes vārdiem, to semantiskajām un gramatiskajām attiecsmēm frazeoloģijā sk.: L a u a A. Apkaimes problēma frazeoloģijā. - R. krāj.: Veltījums akadēmiķim Jānim Endzelīnam. - R., Zinātne, 1972, 293.-299. lpp.

Kvazisaliīdzinājumi. Viena no Sinoles izloksnes īpatnībām ir samērā bieži sastopamie t.s. kvazisaliīdzinājumi - salīdzinājuma konstrukcijas, kuru lietojums attiecīgajā situācijā un valodas kontekstā ne vien nav nepieciešams, bet var pat izraisīt semantisku kontrastu, ja salīdzinājuma nozīme faktiski neatšķiras no šķirkļa vārda (šķirkli ietilpstošā frazeoloģisma) nozīmes. Šādos gadījumos šķirkļa uzbūve tomēr formāli saglabāta, īpaši neizceļot salīdzinājuma partikulas kā lietojuma fakultatīvo raksturu, piem.:

lēcējs s $\diamond$ kā puskūoka lēcējs niev. - saka par cilvēku, kas neveic vai nespēj veikt to, ko uzņēmies, gribējis, arī par cilvēku, kurš nav gluži tas, kas viņš vēlētos būt ...

atrāikne s 'atraitne' $\diamond$ kā sālnu atrāikne iron. - saka par sievu, kuras dzīvesbiedrs atrodas pagaidu prombūtnē ...

Tomēr parasti kvazisaliīdzinājumi uzskatāmi par īpašu salīdzinājumu paveidu, kurā izpaužas salīdzinājuma pamatā esošās īpašības vai darbības intensitātes gradācija:

lillāts adj 'violets' $\square$ kā lillāts ...

apdāuzīts divd no apdāuzīt $\square$ kā apdāuzīts ...

āizrīdamiēs divd no āizrītiēs $\square$ kā āizrīdamiēs ...

Norādes. Vārdnīcā plaši izmantotas norādes: 1) gramatiskās - vārdšķiru norādes aiz šķirkļa vārda (ēna s ...; mazs adj ...; mūsu pron ...; dedzināt v ...), formu norādes (sāuja s $\square$ 1. kā sāuja (demin. sāujina) ...; māls s ... 2. dsk. kā mālu...; septiņjūdžu s nelok ...; krēpes s dsk ...); 2) stilistiskās un ekspresīvās norādes (plene s ... $\square$ (dzīvot) kā uz trīm plenēm poēt. ...; ragāinis s 'velns' $\square$ kā ragāinis iron. ...; mērkakis s ... $\square$ kā mērkakis niev. ...; drānkis s vienk ...; kuņa s 'kuce' $\diamond$ kā pisama kuņa vulg. - lieto kā lamuv. ...), turklāt izloksnes teicēju runā konstatētā ekspresija var būtiski atšķir-

ties no atbilstošo salīdzinājumu ekspresijas literārajā valodā;
3) žanra norāde folkl. attiecināta uz folkloru vārda plašākajā
nozīmē - sakāmvārdiem, parunām, dziesmu, dzejoļu fragmentiem
u.tml., ja tajos sastopami salīdzinājumi:

buṛbulis, būrbulis s ... 3. ◇ folkl.: opāls mūns kumeliņš
k^oā ūdēns būrbulīc.

putns s ... 12. ◇ demin. folkl.: žīvība ir tik pot iksa,
k^oā uz zora putniņš mīt.

rūoka s ◇ ... 6. folkl.: elipānc [zilonis] ār sovu snuķi
k^oā ār rūoku rikūojās.

šķirkļa grafiskā apdare. Šķirkļa vārds (šķirkļa galvā un
norādēs) izcelts ar pasvītrojumu un kursīvu: dzenis; pluosts;
āuns s □ ... 9. kā āunu bārs sk. bārs; zītārs s ... (sal. dzi-
tārs).

Ar kursīvu izcelti salīdzinājumi, bez tam arī izlokšņu for-
mas un izlokšņu nosaukumi nozīmju skaidrojumos no ME un EH citē-
tajā materiālā; ar pasvītrojumu - gramatiskās, stilistiskās, eks-
presīvās un žanra norādes:

svēlpsts s 'ME III 1149: svelstikis 'caurums, kur var vilkt
gaiss, dūmi u.t.t.; dibens, pakāla' Druvienā □ kā svēlpsts
niev. ...

cēlš s ◇ ...

2. folkl.: žīve bez priēka k^oā tāls cēlš bez m^oājas viētas. ...

Lai nenoslogotu šķirkļa vārdu un izlokšnes teksta uztveri,
vārdnīcā nav izmantotas diakritiskās zīmes stieptās un krītošās
intonācijas sakrituma apzīmēšanai (\²).

Saīsinājumi:

- adj - adjektīvs (īpašības vārds)
adv - adverbs (apstākļa vārds)
c - ciems
c. - celms
demin. - deminutīvs
divd - divdabīgs
dsk - daudzskaitlī
EH - J.Endzelīns un E.Hauzenberga. Papildinājumi un labojumi
K.Mūlenbacha Latviešu valodas vārdnīcai. - 1.-2. sēj. -
R., 1934-1946.
ez - ezers
folkl. - folklorā
interj - interjekcija (izsaukmes vārds)
iron. - ironiski
ka - kalns
la - lauks
lamuv. - lamuvārds
m - mājvārds / māja(s)
me - mežs
ME - K.Mūlenbacha Latviešu valodas vārdnīca. Redīgējis, pa-
pildinājis, turpinājis J.Endzelīns. - 1.-4. sēj. - R.,
1923-1932.
mu - muiža
nelok. - nelokāms
niev. - nievājoši
noz. - nozīmē
num - numerālis (skaitļa vārds)
pag - pagasts
part - partikula
personv - personvārds
pļ - pļava
poēt. - poētiski
pref - prefikss (priedēklis)
pron - pronomens (vietniekvārds)
s - substantīvs (lietvārds)
sal. - salīdzināt
siev. dz. - sieviešu dzimte
sk. - skatīt(ies)

t.p. - tas pats
u - upe
uzv - uzvārds
v - verbs (darbības vārds)
vienk. - vienkāršrunā
vietv - vietvārds
vir. dz. - vīriešu dzimte
vsk - vienskaitlī
vulg. - vulgāri
z - zemniekmāja

Apzīmējumi:

□ - stabils vārdu savienojums
◇ - frazeologisms
/ - atdala piemērus
// - paralēlforma(s), varianti
[ ] - papildkonteksts
'...', "...'' - nozīme
'?', "?'' - nozīme neskaidra
< - cēlies no

2.2. "SINOLES IZLOKSNES SALĪDZINĀJUMU VĀRDNĪCAS" ŠKIRKĻU FRAGMENTI

A

abada s 'ratu ritena koka ārējā aploce, kurā iestiprina spiekus un kuru (parasti) apkal ar dzelzi' □ (saliecies, salīcis u.tml.) *kā vāca abada* - saka par vecu salīkusu cilvēku: tu nu gōn esi salīkuse k^{oā} vāca obada.

ābēle s 'ābele' ◇ 1. *bālts kā ābēle* (demin. *ābēlīte*) 'pavisam sirms': vecīc īr bōlc k^{oā} ābēle. / viņām jōu galvīna zīēd bōlta k^{oā} ābēlīte.

2. folk. : k^{oā} ābēle nūozīēdēju tāutu gōlda galīnā.

ablava s 'liels, plats, apjomīgs priekšmets, arī šāda parādība' □ *kā ablava*: [putras] blūoda plota k^{oā} oblava. / grāvis liels, ploc k^{oā} oblava. / liela gūlta bij k^{oā} oblava: tūr gulēja vistas, tūr vadaklas bārni, tūr pote [vecāmātel].

Abrāms personv ◇ *kā Abrama klēpis* sk. klēpis.

ābūls s 'ābols' □ 1. (sārts, skaists u.tml.) *kā ābūls* - saka par veselīgu cilvēku ar iesārtu sejas ādu: pūsis s^{oārc} (// skāisc) k^{oā} oābūls.

2. ◇ *kā cepts ābūls* iron. - saka par saviēbtu, grumbainu seju: saviēbis seju krūnkāinu k^{oā} captu oābūlu.

acs s □ 1. demin. *kā (mazā) actīpa* - saka par nelieliem, parasti apalas formas, priekšmetiem, augiem utt.: nabij vis petroleja kūo izdažinātiēs. t^{oāda} moza lāmpīna k^{oā} actīpa. / cik ta tey tūr īr tīntes butelīte liela, k^{oā} mozā actīpa! / pam^{oātītes} [lauka atraitnites] īr mozas k^{oā} actīpas.

2. ◇ *kā vīlka acs* - saka par nelieliem spožiem, apalas formas gaismas avotiem: ugūntīna spīd k^{oā} vīlka acs. / mozu lāmpīnu k^{oā} vīlka aci īelika t^{oādā} k^{oā} lukturītiē uz plāuktīna pīedorbā, ka kūle.

3. ◇ *kā zīrga acs* - saka par samērā nelieliem apalas for-

mas priekšmetiem: t^oāda cibīna k^oā zirga acs, tik moziņa, moziņa.

4. ◇ k^ā b^ūļa acs - saka par ko izteikti gaišu, skaidru, dzidru: debeš skāidra k^oā b^ūļa acs, tagad liēta nabūs.

5. ◇ (saraujas) k^ā c^ūkas acs - saka, ja kas pēkšņi, strauji saraujas, saīsinas: [rudens] diena saraunās k^oā c^ūkas acs.

6. ◇ (iet, staigā u.tml.) k^ā bez acīm (iet, staigā) neko (sev apkārt) neredzot, nemanot: k^uo tu esi k^oā bez aciem, ka tu nareži, k^ur tu ei? / tas iēt k^ā bez aciem, ir lōmzīks, g^oāž visu rīnkiē.

7. ◇ p^īlns k^ā acs 'loti pilns: līdz malām pilns': [trauks ar pienu] pielīje pīlks k^oā acs. / pielēju k^āniņu pīllu k^oā aci.

8. ◇ s^ārgāt k^ā (viēnu) aci p^īerē 'loti rūpīgi, uzmanīgi sargāt': s^ārģi savu g^ūodu k^oā aci p^īerģ! / b^ārn^u s^ārģa k^oā viēnu aci p^īerģ.

9. ◇ k^ā ār aci redzēt 'loti maz, nedaudz': tik v^īn v^ār t^īcēt k^oā ār aci reģēt.

10. ◇ k^ā d^ādzis acī sk. dadzis.

āda s ◇ 1. k^ā t^ēļa āda - saka par izteikti līdzenu virsmu, reljefu: k^ūrzeme g^ōn ir l^īšana k^oā t^ēļa āda: ni•viēna kal^īlpa, ni•viēnas lejinās, ni meža, tik ja k^oādi k^ūociņi ap m^oājām.

2. k^ā ut^s āda niev. - a) saka par ļoti uzbāzīgu, uzmācīgu, pārāk neatlaidīgu cilvēku: b^ūs Ģustis k^oā uc āda v^īrsuā p^ēc m^ōntas. b) saka par ko niecīgu, neievērojamu, mazvērtīgu: kas m^ān p^ār t^oādām runām [aprunāšanai]! tik•pot k^oā p^ār uc ādu.

3. k^ā ādas r^āģs sk. rāģs.

4. k^ā ādas z^īģs sk. zīģs.

adata s □ 1. (iet, kustas u.tml.) k^ā adata - saka par

kustīgu, darbīgu cilvēku: tas jōu k^oā odata iēt, k^oā ūdēns z^oāle. / meīta àiziēt [veikla] k^oā odata ūn izdarīs visu. / līen [ātri] k^oā odata. naz·kūr nu addūrsiēs?

2. **demin.** (izgaist, pazūd u.tml.) *kā (mozà) adatiņa* 'ātri, pēkšņi, arī negaidīti (izgaist, pazūd)': es ešūot izgāisuse k^oā mozà adatiņa.

3. **◇** *kā uz adatām* 'nemierīgi, nepacietīgi, satraukti': pūika sēd namiērīgi k^oā uz adatām. / mām j^oāstāy k^oā uz adatām, ka navār sagaidīt.

4. **◇** *kā ezīm adatas* - saka par to, kas līdzinās eža adatām: grābekla zori pīekārušīēs, pīedūrušīēs pīlli lopu k^oā ežām odatas.

ādavnīeks s 'vecs, noliesējis zirgs; ME I 236: *ādañiēks* 'kleperis' Raunā' □ *kā ādavnīeks niev.*: viņām zirks t^oāc k^oā ādavnīeks, viņš nabarūo [zirgu], brauceis gon viņš lops.

āita s □ 1. (lēns, rāms u.tml.) *kā āita* - saka par lēnīgu, neveiklu, mazkustīgu dzīvnieku vai cilvēku: meīta lāna k^oā āita. / kristam^oāte biīse lāna k^oā āita.

2. **demin.** (mīksts, mīlīgs u.tml.) *kā āitiņa* - saka par ko izteikti mīkstu, maīgu, piemīlīgu: pūpūoli saplaūkuši mīksti k^oā āitiņas. kas ta nu mīlīgāks īr k^oā āitiņa.

3. (dumjš, stulbs u.tml.) *kā āita niev.* - saka par mulkīgu, neattapīgu, arī naīvu cilvēku: meītene дума k^oā āita. / [meīta] zīvūo k^oā āita bez golvas.

4. (blēj) *kā āita niev.* - saka, ja kāds daudz un mulkīgi runā: kā meīta līelijās pret pūišēm, ta sacīja: kūo nu blēj k^oā āita?

5. *kā āitu bārs* sk. bārs.

6. **◇** *kā āitā aūdzis* sk. aūdzis.

7. **◇** *kā āitas galva* sk. galva.

8. **◇** *kā jērs pīe āitas* sk. jērs.

9. **◇** *kā āitas spira* sk. spira.

àizbàrs s 'ME I 18: 'putraimi, putra' Lazdonā, Liezērī, Cesvainē, Tīrzā, Vecpiebalgā; EH I 8: arī Alsviķī, Galgautskā, Lubānā, Meirānos, Jaunrozē, Rankā; ME I 18: 'krusa' Tīrzā' □ kā àizbàrs - saka par smalku, irdeni viendabīgu masu: citurēiz n^oāk lieli. ploti snēgi, citurēiz [smalki] k^oā àizbàrs. / zvīngzdu akmēns t^oāc drupāns bij, vīegli varē sa-sist smolku k^oā àizbarā.

àizbāšķis s 'lupatu vīstoklis izsistas loga rūts aizbāšanai' □ kā (luōga) àizbāšķis niev. - saka par nekārtīgu, netīrīgu, notraipījušos cilvēku: tu esi k^oā luōga àizb^oāšķis - ka t^oāc natīrs, kōņkarāins.

àizbāzts divd no àizbāzt ◊ mute kā àizbāzta - saka, ja kāds ilgāku laiku klusē: sūns vaņķšēja visu dienu, ūn' nakti bij mute k^oā àizb^oāsta.

àizdedziēs divd no àizdegtiēs □ (skrien) kā àizdedziēs 'ātri, strauji (skrien)': kūr ta nu skrīesi k^oā svilūons, k^oā àizdešīēs?

àizdūrts divd no àizdūrt □ kā àizdūrts - saka par spēju pārdzīvojumu, ciešanu satriekta cilvēka reakciju: stāigā k^oā àizdūrc, k^oā àizbādājiēs.

àizgāngis s 'aizdurve, kakts; vieta, kur valda nekārtība' □ kā àizgāngis: pīesviēsti natīrumi, pīelīsc viss [vecām drēbēm, veciem apaviem], k^oā àizgāngis viš stāy.

àizkaūts divd no àizkaūt □ (k dzied, blauj u.tml.) kā àizkaūts 'loti skaļi, bailu pārvērstā balsī (k dzied, blauj)': peramāis blāve k^oā àiskaūc.

àizlaūzts divd no àizlaūzt ◊ kā àizlaūzts kūoks sk. kūoks.

àizliduōt v ◊ kā liduōt àizliduō sk. liduōt.

àizmidzis divd no àizmigt □ kā àizmidzis 'gausi, bez spraiguma; vienaldzīgi; nekā neredzot, nepamanot': kūo tu ej k^oā àizmišis, ka tu narešis, kūr tu līec k^oāju?

àizrīdamiēs divd no àizrītiēs □ kā àizrīdamiēs 'strauji,

steidzīgi; aizgūtnēm, negausīgi: zirks ād ābuliņu aizgūdamies, k^oā aizrīdamies, it k^oā viņš nabūtu ilgi ēdis.

āizsniedzāms divd no āizsniegt ◊ kā ā rūoku āizsniedzāms 'netālu; ļoti tuvu': tas ir tuvu, k^oā ā rūoku āissniedzāms. Lizūms, Gōlguska - tas jōu skāitijās k^oā ā rūoku āissniedzāms.

āizšaut v ◊ kā šautin āizšauj sk. šautin.

aka s ◊ 1. tūms kā akā 'ļoti tumšs; pilnīgi tumšs': tumš k^oā maisā, k^oā okā.

2. kā akā iekritis 'pēkšņi, bez pēdām pazudis': pazudis, k^oā okā iekritis. / t^oā jōu vāir i rešēt nadabūo, ni zīn, k^oā okā iekritis.

akls adj ◻ 1. kā akla vista sk. vista.

2. ◊ kā aklāi vistāi graūds sk. graūds.

akmens s ◻ 1. (ciets, sacietējis u.tml.) kā (viēns) akmens (demin. akmentīšs) - saka par ko ļoti cietu, stingru: kālķis plevālk mitrumu, paliek ciēc k^oā akmens. / cimānc sagaldē, sacietē k^oā viēns akmens. / guovēi sašic tesmens ciēc k^oā akmens. / bōltie zirņi ciēti k^oā akmeni. / vēža širnaviņas t^oādas mozas, bōltas bija, t^oāc k^oā kāuls zām mutes - bij k^oā akmentīšs ciēc.

2. (krīt, nokrīt u.tml.) kā akmens 'pēkšņi, strauji, smagi (krīt, nokrīt)': ūdēns stroc iekrit upē k^oā akmens ūn iznirst atkāļ lāukā. / [vanags] uzrēizi k^oā akmens krīt vīrs lāupijumām.

3. ◊ sirds (ciēta) kā (viēns) akmens - saka par cietsirdīgu, nepielūdzamu cilvēku: viņām gōn ir sirc tik ciēta k^oā viēns akmens. / navār nuociētīnātas sirc lūocīt - t^oā k^oā akmens stāj.

4. ◊ smags kā akmens (kaklā) - saka par ilgstošiem, nepatīkamiem pārdzīvojumiem, nomācošiem pienākumiem: sirc smoga k^oā akmens. / [smagais pienākums] tikpot k^oā akmens iekārc

koklā.

5. ◊ (novelas) *kā akmēns nūo sirds* - saka, ja pēkšņi iestājas atvieglojums, miers (pēc smaga pārdzīvojuma, ilgstošām rūpēm, nepatīkšanām): *k^oā akmēns nūovēlēs nūo sirds, ka patēicu patiesību.*

6. ◊ (iedot, ielikt u.tml.) *kā ār akmeni pa pīeri* 'asi, strupi, kategoriski (runāt, atbildēt)': *k^oā ār akmeni pa pīeri iedeve, ka vairs nabij pretīm runāšana. / ielika t^oā k^oā ār akmeni pa pīeri - patēice t^oādu osu v^oārdu.*

7. ◊ *kā akmeni nūorijis* - saka par ļoti kalsnu, tievu, novājējušu cilvēku vai dzīvnieku: *vīnš v^oājs palicis, k^oā akmeni nūorijis.*

8. ◊ (atrodas) *kā starp (diviem) dzīrnu akmeņiem* - saka, ja kāds atrodas spaidīgos apstākļos, divdomīgā situācijā vai tiek pastāvīgi apdraudēts: *pūsis starp m^oāti un sīevu atradēs k^oā starp diviem žīrnu akmeņiem.*

9. ◊ *kā ār cīri uz akmēns* sk. *ciris.*

aknas s dsk ◊ *bīezs kā aknas* - saka par izteikti biezu, viendabīgu vielu, šādu masu: *piens un krējūms bīez k^oā aknas.*

ākis s ◊ *uzķērtiēs kā uz āķa* 'noklūt neveiklā, nepatīkamā situācijā; tikt piemānītam, apkrāptam': *izmat makšeri, lai kūo pīevilinātu. nu esi uskēriēs uz viņa makšeres k^oā uz o^a-ka.*

ala s ◊ 1. *kā āpsis alā* sk. *āpsis.*

2. *kā kūrmis (savā) alā* sk. *kūrmis.*

ālds s 'klaidonis' ◊ *kā ālds*: *kūo nu āldūojiēs - stāigā k^oā ālds apk^oār?*

āmēn interj ◊ 1. *kā āmēn baznīcā* - saka par ko neapšaubāmu, neapstrīdamu, drošu: [milti] samud, ka stāu uz klūona - tas īr [patiesi] k^oā āmēn baznīcā.

2. *būt kā pīe āmēn* 'atrasties noslēguma posmā, beigu sta-

dijā': nu gòn es biju k^oā pìe àmèn - tas ìr pìe bèigām k^oā-dài darišanài.

àmur(i)s s ◊ i. (atcirst, atsist u.tml.) kā àr àmuri pa pìeri 'tieši, nekautrējoties, arī skarbi, asi (pateikt, atbildēt)': viņš mán atsite k^oā àr o^oamuri pa pìeri: mán nay naúdas kùo tey àizduót.

2. kā àr àmuru (/ / àmuri) pa pìeri - saka, ja kāds pēkšņi sapem nepatīkamu, negaidītu ziņu, kas to ļoti pārsteidz: [asus vārdus dzirdot] dabūoju k^oā àr o^oamuri pa pìeri. / ka dabūojise bādu ziņu, k^oā àr o^oamuri viņai ìeliko pa pìeri.

Àndrs personv ◊ kā nùo Àndra mātes sēnīm sk. sēne.

Ànsis personv ◊ demin. (laimīgs) kā lāimīgāis Ànsis - saka par ļoti, pilnīgi laimīgu cilvēku: es tik lāimīks k^oā lāimīgāis Ànsīc.

apdāuzīts divd no apdāuzīt ◻ kā apdāuzīts niev. - saka par mulkīgu, aprobežotu, arī nepieklājīgu cilvēku: t^oāc k^oā ab-dāuzīc stāigā palāinis. / tas pūisis k^oā ab-dāuzīc, k^oā par-dūms, naplēk^oājīks.

apķieķeris s 'aptieka; aptiekārs' ◻ kā apķieķeris: smīrd k^oā apķieķers. / kùo tu stāigā àr butelēm k^oā apķieķers?

apmāciēs divd no apmāktiēs ◻ (prāts) kā apmāciēs - saka, ja kādam raksturīgi (nelieli) apziņas traucējumi, neskaidra, miglaina apziņa: m^oāte àr t^oā sacija: es àr t^oāc k^oā apmāucē cilvēks ešu, mán pr^oāc ìr t^oāc k^oā apm^oāciēs.

apmāts divd no apmāt ◻ kā apmāts 'tāds, kas pilnīgi atrodas kāda spēcīga pārdzīvojuma, idejas, fantāzijas varā un zaudējis patstāvīgas spriešanas spējas': kùo tu stāigā k^oā apm^oāc, k^oā abdūllis? - ni'moz navār zināt, kùo viņš grib. / pūis na-ēdis vakariņas, uz kōlpūoni vārdamiēs - viņš bij t^oā k^oā apm^oāc. / viņš k^oā apm^oāc ìr nùo lāuna. / [vīrs] t^oāc k^oā apm^oāc, k^oā sajucis. / apajāns [padumjē cilvēks] ìr kārē vōi nanōrmāis, t^oāc k^oā apm^oāc.

apmāukts divd no *apmāukt* 'apmāt' □ *kā apmāukts* iron.: es ār t^oāc k^oā apmāukc cīlvāks ešu, mār pr^oāc īr t^oāc k^oā apm^oāciēs. / tas [puisis] t^oāc k^oā apmāukc, t^oā lēk^ēriēs [meitāl].

apse s □ 1. ◇ *kā apse* lēk^āpis iron. - saka par dusmīgu, saniknotu, apvainojušos cilvēku: viņš bij k^oā apse lēk^oāpis - bij saskāitiēs vōi apvainōjiēs, navarē [vinam] kl^oāt tikt.

2. *kā apses miza* sk. miza.

3. *kā apšu sula* sk. sula.

4. ◇ *kā apses* (// *apšu*) *lapa* sk. lapa.

apsēsts divd no *apsēst* ◇ *kā vēlla* (// *nelabā*) *apsēsts* - saka par pārmērīgi nemierīgu, kustīgu cilvēku vai dzīvnieku, arī par dusmīgu, niknu cilvēku: tas īr k^oā vēlla apsēsc, narōnc. / pūika k^oā nalobā apsēsc, palāinības viņ dara.

āpsis s ◇ 1. *smīrd kā āpsis* niev. - saka par to, kam raksturīga spēcīga asa, nepatīkama smaka: tu jōu smīrdi k^oā o^āāpsis.

2. (dzīvo) *kā āpsis olā* iron. - saka, ja kāds dzīvo ļoti noslēgti, neinteresējoties par apkārtējo pasauli: žīvō [vientulī] k^oā o^āāpsis olā.

apstūlbis divd no *apstūlbt* 'apmulst, tikt apmātam, apstulbinātam' □ *kā apstūlbis*: nūo baīlēm visi bijši k^oā apstūlbūši. / dažrēiz pr^oāc k^oā apstūlbis, vār nasaprūoti, k^oā būtu j^oādara.

apstūlbuōts divd no *apstūlbuōt* 'apmulsināt, apmāt' □ *kā apstūlbuōts*: pr^oāc bijš k^oā apstūlbuōc nūo brīesmām.

apsvilis divd no *apsvilt* □ 1. *kā apsvilis*: a) saka par ko izteikti rudu, ugunīgi brūnu, rūsganu: šte'pot Sinūolē t^oādas rāibas [cūkas], lērūzganas bij, t^oā k^oā apsvilūšas būtu. b) saka, ja kāds stipri alkst, ilgojas pēc kā vai kāda: dāls

pēc sābra meitas k^{oā} apsvilis, k^{oā} lēkašis.

2. (skrien, aizskrien u.tml.) *kā apsvilis* 'loti steidzīgi, bez apdoma (skrien, aizskrien)': skrien k^{oā} apsvilis. / aizskrēja ātri k^{oā} apsvilis, aizlaidēs lopās.

apzārnis s □ *kā (cūkas) apzārnis* - saka par izteikti nelīdzenu, grubuļainu virsmu, reljefu: kūr naviēnāda zijs, aūdāklis [nelīdzens] k^{oā} abzārnis - vietām ierāviēs, kūr t^{oā} smōlkā zijs, vietām pubuli. / [adīklīm] mola naližana k^{oā} cūkas abzārnis.

ārdeklis s 'ME I 241: 'divzarainas mēslu dakšas, ar ko uz lauka ārda mēslojumu' *Galgauskā* □ (iet) *kā ārdeklis* niev. - saka par nesaticīgu, kildīgu cilvēku: [vīrs] iēt k^{oā} ārdeklis, ār visiem strīdējās.

ārdīt v ◊ *kā ārdīt izārda* (sakāmo, runu u.tml.) - saka, ja kāds veikli, tekoši, arī pārlicinoši runā: vīpš ātri runāja, runu k^{oā} ārdīt izārdija.

ārklis s □ (deguns) *kā ārklis* - saka par nesamērīgi lielu, platu cilvēka vai dzīvnieka ķermeņa daļu: pūkām āus k^{oā} lēmeši, dagūns k^{oā} ārklis.

ārstēt v ◊ *kā sprāgušu ārstēt* - saka par ko šķietami bezcerīgu, bezjēdzīgu: folkl. vacu m^{oā} acīt - tas esūt tik'pot k^{oā} sprāgušu ārstēt.

asaka s □ *kā (viēna) asaka* - saka par ļoti tievu, kalsnu, stipri novājējušu cilvēku vai vāju, noliesējušu dzīvnieku: izdēdējs k^{oā} osaka. / tas [cilvēks] izdilis k^{oā} viēna osaka. / [govs] vēnta nau ni'moz tik moza, bet k^{oā} osaka priekš š^{oā} [liela vēša]. / cūka k^{oā} osaka nūsūkstīta [sivēnu nozīstā]. / mūsu tāys lēdevis [svešam] zirgu uz Opukoļlu. [tas] adbrāucis k^{oā} viēnu osaku, vādara ni'moz nabijs.

asaris s ◊ (trinas) *kā asaris pa ūoļēm* - saka, ja kāds nemierīgi, satraukti, arī izmisīgi kustas, pārvietojas: trinās k^{oā} asārs pa ūoļēm.

asmens s ◊ kā naža asmena biezumā sk. biezums.

aste s □ 1. (seko, velkas u.tml.) kā aste - saka par vairākiem cilvēkiem vai dzīvniekiem, kas cieši, neatlaidīgi seko kādam: bērni kā aste [mātei] pakā, klīež un brāc, j^oānām klīpiē. / c^oāji vālkās [saimniecei] kā aste pakajā, pār bērniem ar t^oā saka.

2. kā cūkas (// teļa) aste - saka par garu un tievu augu, tā daļu (parasti - garu vārpu): lāi aūg garas miežu v^oārpas kā cūkas astes! / cūkas mugurkāuli un asti globāja povasarām, kad miežus sēja, lāi miežiem tik garas v^oārpas kā cūkas aste. / [rudzu] v^oārpas [garas] kā teļa astes.

3. ◊ kā zirga aste - saka par gariem, kupliem, bieziem, arī raupjiem matiem: ka motus nūogriēžūt, ta tūos nūogriēs-tūos vajagūt lēsviēst zirgu stāllīē, ta aūgūt lieli moti kā zirga aste. / moti kā zirga aste rupi.

4. ◊ (slapjš) kā kaķa aste iron. - saka par ko ļoti slapju, pilnīgi izmirkušu: lēcu pār grāvi, atšlūdē kāja atpakā], brūncu mola lēmērcējās ūdenīē, nu ir slapija kā kaķa aste.

5. ◊ (mēle svaidās, šaudās u.tml.) kā jēra aste iron. - saka par ļoti runīgu, plāpīgu cilvēku: lāucenīekiem t^oās mēles iēt kā jēra aste uz visām pusēm, citus aprunājūt.

6. ◊ (sitas, dauzās u.tml.) kā jēra aste pa dūnduru lāiku 'nemierīgi, satraukti (sitas, dauzās)': siŕc v^oārijās, siŕc dāuzijās kā jēra aste pa dūnduru lāiku, cik viņām brīesmīgi tas krēnkēja.

7. kā vēzis astē sk. vēzis.

8. ◊ kā gūovs ar sūdāinu asti sk. gūovs.

9. ◊ kā kaķis pēc (savas) astes sk. kaķis.

10. ◊ kā sūns bez astes sk. sūns.

11. ◊ kā vēlls ar visu asti sk. vēlls.

atņēmts divd no atņemt □ kā atņēmts 'nejūtīgs, pamiris; nejūtīgs': mās visas molas k^oā atņēmtas, k^oā pamirusas, pīekusis pār dāuži.

atpilis s 'ME I 181: '(vēlu) rudenī dzimis dzīvnieku mazulis, pastaris' *Alūksnē, Tīrzā, Lubejā*; EH I 158: 'rudenī dzimis jērs' *Galgauskā, Lubānā, Mālpē* □ demin. (mazs) kā atpilītis // atpilēns: dažreiz āuzāi nūo vacā stādīna, kvīešiem ār n^oāk t^oādas adzales [vēlāki dzinumi] - pīeci seši sōlmi nūo viēna cara, t^oāc moziņš daš k^oā atpilīc. / tupulām mozi tupulīši pīematušīēs rīnkīē k^oā atpilīši. / sāules nūo rīešiem izn^oāk t^oādi k^oā atpilāni tie jaūnie sāulrietīši.

atrāikne s 'atraitne' ◇ kā sālmu atrāikne iron. - saka par sievu, kuras dzīvesbiedrs atrodas pagaidu prombūtnē: ka vīrs pabrāucis k^oādu laikā pruōjām k^oādā dorbā, sieva viēna žīvūo, ta t^oāda k^oā sōlmu atrāikne.

atskabarġa s □ 1. kā atskabarġa - saka par skarbu, dzēlīgu cilvēku: šī ār mani t^oāda k^oā atskabarġa nanūovidīga. / k^oā atskobarġa vīnš cirtēs mās pretiē.

2. (pieķeras, iekeras u.tml.) kā atskabarġa 'cieši, stipri (pieķeras, iekeras)': meita pīekāruseš pūišām k^oā atskobarġga.

atslēġa s ◇ kā klēts bez atslēġas sk. klēts.

atspērtene s 'ME I 195: 'atspere; vieta, pret kuru atsperties ar kājām'; EH I 169: atspērtenis 'aitas kāja' *Vecpiebalgā* □ (atsperas) kā atspērtene - saka par iecirtīgu, spīrtīgu, stūrgalvīgu dzīvnieku vai cilvēku: [vedamā] koza atspēruotiēs k^oā atspērtene - ispleš nogus uz priēšku ūn nariēt.

atspūole s ◇ 1. šaudās kā atspūole 'ātri, strauji, arī veikli kustas, pārvietojas šurpu turpu': sprīgaġe šaudās k^oā atspūole.

2. mēle šaudās kā atspūole iron. - saka par ļoti runīgu,

valodīgu cilvēku: mēle šaudās k^oā atspūole.

atzare s □ kā atzare: viēnas zūosas šlēipaīnas, spōlvas uz muguras [atsevišķi stāvošas] k^oā adzares.

aūdaļa, aūdejs s 'ME I 214: 'cilvēks, kas centīgi, uzcītīgi, enerģiski strādā' □ (iet, skraida u.tml.) kā aūdaļa // aūdejs niev. - saka, ja kāds nepārtraukti nemierīgi, satraukti, arī bezmērķīgi skraida šurpu turpu: kūo tu skrāidi k^oā aūdala rīņkiē? / tas t^oā k^oā aūdala skrāida nūo viēnas vietas uz ūotru. / eī, sēdi nuō, naskrāidi k^oā aūdēis!

aūdzīn adv ◇ kā aūdzīn saaūdzis sk. saaūdzis.

aūdzis divd no aūgt ◇ 1. kā mežā aūdzis iron. - saka par īpaši neaudzinātu, neuzvedīgu, nepieklājīgu cilvēku: pūika k^oā mežā aūžis, ka viņām nau uzvedības.

2. kā pakrēsli aūdzis - saka par ļoti vāju, izstīdzējušu, neveselīgi bālu cilvēku: tas īr tiēvīnš, pab^oāls, isstīžēis k^oā pakrēsliē aūžis.

3. kā āitā aūdzis - saka par bālu, pelēcīgu nekrāsotu aūdumu (parasti - vilnas): rēiz mūs biī brūņču drēbe t^oāda k^oā āitā aūguse, rūzgana biī, nabīī ni'k^oāda skata, t^oāda k^oā bezkr^oāsaina.

aūgdāms divd no aūgt □ kā aūgdāms bērns sk. bērns.

aūgst adj ◇ kā diēvs aūgstāis sk. diēvs.

āuksts adj ◇ kā ār āukstu ūdenī sk. ūdens.

āulis s 'ME I 224: āulis 'nemierīgs, draiskulīgs cilvēks' Glūdā □ (skrien) kā āulis 'ātri, strauji (skrien)': nagāidīc cīemīnš atskrēis k^oā āuls, k^oā pārstēigūms, kā vēis.

āuns s □ 1. (dumjš, mulķīgs u.tml.) kā āuns niev. - saka par neapkēriģu, neattapīģu, arī neapdomīģu, vieģlerātīģu cilvēku: dūms k^oā āuns, nam^oāk patēktiēs. / pūisis, kad jāuns, lūokāns k^oā striķis, mulķīks k^oā āuns. / [pūisis] pīēžēģs ūotrā k^oāzu diēnā k^oā āuns.

2. (stāv) kā āuns niev. - saka par apmulsuģu, biklu, ne-

drošu cilvēku, kurš nezina ko iesākt: viņš stāv k^oā āuns un nasaka ni*viēna v^oārda.

3. (dzīvo) *kā āuns niev.* - saka, ja kāds dzīvo vientuļi, noslēgti, neinteresējoties par apkārt notiekošo: k^oā āuns žīvūo visu godu, ni*k^oā tu nareži.

4. (sitas, laužas u.tml.) *kā (glupāis) āuns niev.* - saka par ietiepīgu, spītīgu cilvēku, kurš neatlaidīgi cenšas realizēt savu gribu: viens poc sitās [ar darbiem] k^oā āuns. / kūr ies^oācis, tūr [uz krogu] viņš laužās k^oā glupāis āuns.

5. (murkš, murmina u.tml.) *kā āuns niev.* - saka, ja kāds paklusu, neskaidri, nesaprotami runā vai runā niekus, blēnas: kūr nu murški k^oā āuns? / kūr tu murmini te k^oā āuns?

6. (staigā, klejo u.tml., arī bola acis) *kā rudeņa āuns iron.* - saka, ja kāds uzvedas, izturas dīvaini, neatbilstoši pieņemtajām normām: meitām bija nagols ār n^oābu^ogu pūisi - staigā k^oā rudeņa āuns nūo viēnas m^oājas uz dotru. / kūr tu klejūo k^oā rudeņa āuns? / tu vari būolīt acs k^oā rudeņa āuns.

7. *cīrpt kā āunu* 'piekrāpt, apmulkot; izmantot (kāda) naidīgu savtīgos nolūkos': nu gōn tevi cārp k^oā āunu, ka glups ir un navār seys āisstāvāt.

8. *turēt kā āunu aiz raglēm iron.* 'turēt stingrā paklausībā, paklaut savai gribai (kādu)': viņa vīru k^oā āunu aiz roglēm turēja un grūozija, k^oā gribēja.

9. *kā āunu bārs* sk. bārs.

10. *kā āuna ieradziši* sk. ieradzis.

11. *kā āuna villa* sk. villa.

12. ◇ *kā āunam bērnu* sk. bērns.

13. ◇ *kā āuna galva* sk. galva.

14. ◇ *kā āuna rags* sk. rags.

āuss s □ 1. *kā cūkas* // *peles* (// *peļw*) // *žūrku āus(i)s* (demin. *āustiņa(s)*) - saka par augiem, to daļām, kas pēc iz-

skata, formas vai lieluma atgādina dzīvnieku ausis: [cūkai-
šu] ziēc trīsstūrains k^oā cūkas auš. / ka ēkēnēm t^oādas
lapiņas k^oā peles auštiņas, ta j^oāsēj k^oāpusti. / ja lopu
dīen tik lielās lapiņas k^oā pelu auštiņas, ta loba vosara. /
vacajā Jura dīenā lēvām t^oādas lapiņas k^oā žūrkū auštiņas.

2. ◇ kā cūkas ausis niev. - saka par lielām, biežām, raup-
jām, arī sasprēgājušām, iekaisušām lūpām: lūpas biežas k^oā
cūkas auš.

3. kā suna ausis iron. - saka par ko izteikti apbružātu,
nodriskātu, arī ieplīsušu: pūkām esūt gr^oāmatas k^oā suna
auš saplāstas.

4. ◇ (dzīvo, gul u.tml.) kā dieva (// peles) ausi 'loti
labi, bezrūpīgi, arī ērti, netraucēti (dzīvo, gul)': tie la-
bi žīvūo, žīvūo k^oā dieva ausiē, žīvūo k^oā ēdenē. / ka poc
izražūoji galu, pīenu, labību, žīvūoji k^oā dieva ausiē. /
žīvūo k^oā dieva ausiē - vienā mīerā. / ē, tas jōu gū] k^oā
dieva ausiē, naļ vēl auškā cēliēs! / žīvūo k^oā peles ausiē.
vōi ta naļ labi pa peles ausi, pa mikstu auštiņu!

5. dsk. neredzēt kā savu ausu 'nekad neieraudzīt, neiegūt,
nedabūt': t^oā tu narežēsī k^oā savu ausu.

auto(mo)bīlis s 'automobilis' □ kā auto(mo)bīlis: tūorēiz
bij karietes t^oādas k^oā tagad tie autobīli. / abbruņūojiēs,
nūobruņūojiēs liž zūobiēm - lieliski nūobruņūojiēs k^oā [bru-
ņots] automobilis.

auzas s dsk ◇ kā zirgs pēc auzām sk. zirgs.

avēns s 'auns' ◇ kā avēns iron. - saka par padumju, mulkī-
gu, neapkēriģu, neattapīģu, arī nepieredzējuģu cilvēku:
Priekš munēm [lielajiem] godiem tu esi tik gudris k^oā
avāns. / vōi, kas grūc, ka lēlāž tevi k^oā avānu tūr [skolā]
lēškā!

avs s 'aita' ◇ kā vilks avju drēbēs sk. vilks.

āzis s □ i. (tiepiģs, ietiepiģs u.tml.) kā āzis iron. -

saka par ļoti ietiepīgu, spītīgu dzīvnieku vai cilvēku: ietiepīks k^oā o^āzis.

2. ◇ blēj k^ā āzis niev. - saka, ja kāds ilgstoši žēlabaini raud, činkst vai gaužas: [raudulis] blēj k^oā o^āzis.

3. ◇ (palaujas, palaižas u.tml.) k^ā āzis uz (savīm) raglēm iron. - saka, ja kāds izturas ļoti pašpārliecināti, bravurīgi, izāicinoši vai ir ļoti iedomīgs, arī lielīgs: palaižās k^oā o^āzis uz savīm raglēm - lielība ir.

4. ◇ saslētiēs k^ā āzim 'nepaklautos, pretoties (kam); dumpoties; protestēt (pret ko)': t^oādas rēizes ir, kad navār paciest [pārestības] ūn j^oāsaslēnās k^oā o^āžiem.

5. ◇ (jāj, izjāj u.tml.) k^ā k^āimīņu āzi iron. - saka, ja kādu pastāvīgi izmanto savtīgos nolūkos, kalpina vai krāpj, mulko: j^oāj mani k^oā k^āimīņu o^āzi. / ka dūms bijī, ta reži, k^oā izj^oāja tevi k^oā k^āimīņu o^āzi.

6. ◇ k^ā grēku āzis iron. - saka par cilvēku, kas rīkojas nosodāmi, daudz grēko: tu esi k^oā grēku o^āzis, ka pūlka grēku.

7. demin. k^ā pēc vēca āziša iron. - saka par vecu, nespēcīgu, stipri novājējušu cilvēku: J^oāns palicis [vājš] k^oā pēc vaca o^āziša.

8. demin. folk. : k^oā k^ūrmic tāutu dāls,
k^oā o^āzic kumelīņš.

9. k^ā āza bārda sk. bārda.

10. ◇ k^ā pa āza muguru; demin. k^ā āziša muguriņa sk. mugura.

11. ◇ k^ā āzu mūrmulis sk. mūrmulis.

12. ◇ k^ā āza radziņš sk. rags.

azute s 'azote' ◇ k^ā sirsniņu azutē sk. sirds.

K

kabata s □ (runā, muld u.tml.) kā pa kabatu - saka, ja kāds juceklīgi, nesaprotami runā: viņš muld k^{oā} pa kobatu.

kacēns s □ kā kacēns - saka par samērā lielu, apaļu augu, augli, tā daļām: [ziemas ābelei] bij lieli, brūni ^{oā}ābuli k^{oā} kacani.

Kača personv ◇ kā Kačai mūžs sk. mūžs.

kāgaīnis, kāgāns s 'ME II 186: kāgāns 'liels gailis, gāgans' lizumā; 'liela auguma, neveikls cilvēks' □ 1. kā kāgaīnis // kāgāns: liels gailis bij k^{oā} k^{oā}gāns. / [zēnam] gari moti k^{oā} tiem k^{oā}gaīņiem.

2. ◇ kā kāgana kara laikā sk. kārs.

kaika s niev. 'EH I 574: "nabags" Galgauskā' □ kā kaika: tas [cilvēks] ir tukš k^{oā} kaika.

kāimīņš s ◇ kā kāimīņu āzi sk. āzis.

kāja s □ 1. kā kazas kāja - saka par pagaru, izliektu, līku (parasti koka) priekšmetu, kas atgādina dzīvnieka ekstremitāti: borūons sapipkā sovus kōlpus. tām [baronam] ār bij t^{oā}ada kozas k^{oā}aja - k^{oā}atiņš k^{oā} kozas k^{oā}aja - golā sapīta ^{oā}adas p^{oā}atažiņa.

2. ◇ kā diēga kāja - saka par ļoti, izteikti tievu un garu cilvēka, arī dzīvnieka kāju: tām gōn ir k^{oā} diēga k^{oā}ajas: tiēvas, tiēvas, k^{oā} kauls vīn ielike tūr z^{oā}abakā.

3. ◇ (iet) kā ār kūoka kājām 'lēni, negribīgi, gausi (iet)': iēt k^{oā} ār kūoka k^{oā}ajām - ni grib iēt, tik t^{oā} vālkās lēnītēm.

4. ◇ (iet) kā basām kājām 'droši, stabili (iet)': petēnes poši nūo āuklām pine, naslīdēja ūn siltas bij, ej pa ceļu k^{oā} bosām k^{oā}ajām.

5. ◇ (rakstīt) kā ār vistas kāju 'pavirši, neglīti, nesalāsāmi (rakstīt)': [skolēns] raksta naglīši k^{oā} ār vistas k^{oā}aju.

6. ◇ kā vistas kājā gaļas sk. gaļa.

kakls s ◊ kā vāccles kakls sk. vāccle.

kaksis s 'EH I 576: 'kakis (atdarinot bērnu val.)' Taurenē; ME II 138: kakši 'spāru balķi' Iubānā □ (sēž) kā kaksis 'nekustīgi, arī bezdarbīgi, dīkā (sēž)': es sēdēju k^oā kaksis, ni·k^oā nastr^oādaju. / t^oāda vecene ien^oāk te ūn sēd, sēd koktā k^oā kaksis. kokši t^oādi vaci cilvēki, kas sēd koktā ūn ni·k^oā navār darīt.

kaķene s □ 1. (saritinājusies) kā kaķene 'ērti, labi (iekārtojusies)': meīta gul k^oā kaķene saritinājis^ās.

2. ◊ (nēsā) kā kaķene bērnu - saka, ja kāds ilgstoši nēsā sev līdz, pārvieto kādas lietas: kūo ta nu k^oā kaķene bērnu nāsā?

kaķēns s □ 1. kā kaķēns - saka par maigu, piemīlīgu, arī neaizsargātu dzīvu būtni: mīlīks k^oā kaķēns, kaķis ār ir stipri glaudīks. / bērnis pus·plicīnš k^oā kaķēns.

2. domin. (dzīvs) kā kaķēniņš - saka par ļoti dzīvespriecīgu, kustīgu, arī draisku dzīvu būtni: tas [vīrs] ir žīus k^oā kaķēniņš.

kaķis s □ 1. (mīlīgs, maigs u.tml.) kā kaķis 'ļoti, izteikti (piemīlīgs, maigs)': glaudāns, pīglaudīks, mīlīks k^oā kaķis.

2. (glaužas, pīglaužas u.tml.) kā kaķis - saka par glaudīgu, izteikti maigu, piemīlīgu dzīvu būtni: glaudās k^oā kaķis. / vīnš m^oāk pīglaudītiēs k^oā kaķis. / gribiēs glaudītiēs, pīglaudītiēs k^oā kaķam pīe cilvēka.

3. (staigā, kāpj u.tml.) kā kaķis 'viegliem soļiem, izveicīgi, arī klusi (staigā, kāpj)': es biju lēls k^oāpējs k^oā kaķis. / sērēm riju, es staigāju pa ārdlēm k^oā kaķis.

4. (laizās) kā kaķis 'apmierināti, labsajūtā (laizās)': laizās k^oā kaķis, ka kūo lobāku ir ēdis.

5. (izdilis) kā kaķis - saka par ļoti tievu, kalsnu, izdēdē-

jušu cilvēku: viņš izdilis k^oā kaķis, bet mat gl^oāzi pēc gl^oāzes.

6. (meklē, okškerē u.tml.) kā kaķis - saka, ja kāds ko meklē (parasti - lielā nekārtībā, samestu priekšmetu kopā): k^o tu tūr nu ūokšerē k^oā kaķis pa l^oādi? - meklēju siltāku cimdus.

7. (pazūd, izput u.tml.) kā kaķis 'ātri; viegli (pazūd, izput)': [Idēls] isputēs ar sievu [no mājas] k^oā kaķi.

8. (labina, spīdzina u.tml.) kā kaķi - saka, ja pret kādu izturas kā pret kaķi: sieva [dzērāju vīru] labina uz m^oāju tik pot k^oā kaķi. / spīdzina tevi k^oā kaķi.

9. (manīgs, nebēdīgs u.tml.) kā kaķis: folkl. baīlīks k^oā zaķis, manīks (var. nabēdīks) k^oā kaķis.

10. ◇ acis kā kaķim 'ļoti laba redze': tām acs k^oā kaķam, labi raž. / acs k^oā kaķam, k^oā vonagam - ka [kāds] režīks ļuoti, visu mana.

11. ◇ dzīvība kā kaķim 'ļoti sīksta dzīvība': sīksta žīvība k^oā kaķam.

12. ◇ (dzīvo) kā kaķis ar suni 'ļoti nesaticīgi, ķildīgi (dzīvo)': tūs [salaulātos] vajag p^oārlaulāt, žīvuo k^oā kaķis ar suni (sk. arī kā suns ar kaķi).

13. ◇ (ieskrien) kā kaķis dūmuos - saka, ja kāds pēkšņi nokļūst nepatīkamā situācijā: ieskrēju [nelaimē] k^oā kaķis dūmuos.

14. ◇ (krīt) kā kaķis uz noglēm - saka par cilvēku, kas neapjūk negaidītā situācijā, arī par sīkstu, izturīgu cilvēku: žīvīks, stipris viņš ir, met, k^oā gribi, k^oā kaķis uz noglēm krīt.

15. ◇ (staigā) kā kaķis ap kaŗstu putru - saka, ja kāds ko iekārojis, bet baidās ķerties tam klāt: stāigā k^oā kaķis ap koŗstu putru, gribātu ķst, bet navār - koŗsta.

16. ◇ (griežas) kā kaķis pēc (savas) astes iron. - saka, ja kāds izmisīgi pūlas sasniegt ko nereālu: grīžās k^oā kaķis pēc

sovas astes.

17. ◇ (izlaipo) kā kaķis pa kārti - saka, ja kāds veikli, izmanīgi piemērojas apstākļiem, atbilstoši tiem maina savu nostāju: v^ēl š^uo b^òltu d^ìen c^ìc izl^àip^uo k^oā kaķis pa kārti, p^oārsitās uz citu pusi - t^oāc izdarītājs, citus m^oāca, v^ìņš ir gudris.

18. ◇ (baidās, bīstas u.tml.) kā kaķis nūo pūšļa - saka, ja kāds izjūt stipras bailes no kā: bīstās k^oā kaķis nūo pūšļa.

19. ◇ (baidīt, biedēt u.tml.) kā kaķi ar pūšli 'iedvest (kādam) stipras, paniskas bailes': baīda (// biēdē) k^oā kaķi ar pūšli. / baīdi nu k^oā kaķi ar pūšli! / v^òi ta tu mani k^oā kaķi ar pūšli biēdē?

20. ◇ (šķauda, sprauslo u.tml.) kā kaķis (,l^èl^ìdis d^ùmu^òs) - saka, ja kāds ilgstoši, stipri šķauda: šķauda k^oā kaķis. / šķaudas n^oāk k^oā kaķām. / k^uo ta nu sprauslā k^oā kaķis, l^èl^ìdis d^ùmu^òs.

21. ◇ (mirkšķina, bola acis u.tml.) kā kaķis (d^ìrsdāms) - saka, ja kāds šķielē vai bieži mirkšķina acis: c^ìc m^oāk visādi acs izmirkšīt, izgrūozīt k^oā kaķis. kaķis mirkšķina [acis], ka v^ìņš ir iskasijs bedri un k^uo dara, ta v^ìņš ir tik nāijs un navainīks. / kaķis m^oāk vālbīt acs. k^uo nu šķielē un vālbī t^oās acs uz aukšu un leju k^oā kaķis d^ìrsdāms?

22. ◇ acis kā triju d^ìenu v^ēcām kaķim - saka par ļoti šaurām, samiegtām acīm: te^u acs tik šauras k^oā triju d^ìenu v^ēcām kaķām.

23. ◇ kā m^òntas (// meža) kaķis - saka par mantkārīgu, nenovīdīgu cilvēku: tā^us bi^Ķ kr^oājīks, kr^oāja k^oā m^òntas kaķis p^àri^ņus [vērtspapīrus], na^ūdu, ga^ļu un m^àizi ar. kr^oājīks cilvēks ir m^òntas kaķis: ni v^ìņš n^uosl^èc se^u, ni cit^ìem. / [vecis] bi^Ķ p^ēc m^òntas k^oā meža kaķis.

24. ◇ (guļ) kā sapuvis kaķis 'daudz, ilgi (guļ)': gū^ļ k^oā sapuvis kaķis. / k^uo guli k^oā sapuvis kaķis?

25. ◇ (sasmērējies, ieziedies u.tml.) kā kakis àr krèjumu
iron. - saka, ja kāds ir (nemākulīgi) nokrāsojies vai ieziedies
ar kosmētikas līdzekļiem: satāisijiēs istèn smuks, mūdāks, k^oā
jòu n^oākās pēc mūdodes: motus un ūsas sasmērējs àr breolīnu t^oā-
pot k^oā kakis àr krèjumu.

26. kā kaķa aste sk. aste.

27. ◇ kā sūns àr kaķi sk. sūns.

kākis s 'kauna stabs' ◇ kā èlles kākis - lieto kā lamuv.: tu
esi k^oā èlles k^oākis.

kālkūnis s 'tītars' □ (dumjš, lielīgs, uzpūtīgs u.tml.) kā
kālkūnis - saka par muļķīgu, iedomīgu, arī pārāk pašpārliecinā-
tu cilvēku: dūms k^oā kòlkūns. / lielīks k^oā kòlkūns. / uspūtiēs
k^oā kòlkūns. / [dusmīgs] grūozās k^oā kòlkūns.

kālls s 'kalns' □ 1. kā kālls 'loti liels, apjomīgs': m^oā-
kūns pacēliēs aiz meža k^oā kòlls. / nikni viļņi k^oā kòlli la-
cùot pa jūru. / šausmāks vecis k^oā kòlls. / viņai t^oāc liels
tēviņš k^oā kòlls.

2. ◇ (iet, velkas u.tml.) kā pret kāllu 'lēni, ar grūtībām
(iet, velkas)': tas iēt stīus k^oā uz dr^oātēm, k^oā pret kòllu
vālkās.

3. ◇ (noveļas) kā kālls nūo plēcēm - saka, ja pēkšņi iestā-
jas atvieglojums, miers (piem., pēc smaga, nepatīkama darba,
pienākuma izpildīšanas): [grūtais darbs] tik pot k^oā kòlls nūo
plācēm nūovēlēs.

4. ◇ kā (viēns) namiēra kālls - saka par nemierīgu, viegli
uzbudināmu, ļoti kustīgu cilvēku: kùo tu ej k^oā namiēra kòlls?
sēdi nu, atpūtiēs! / tu esi k^oā viēns namiēra kòlls, k^oā viēns
namiēra putnis.

5. ◇ (vieglis) kā putnu kālls - saka par irdenu, viegli ap-
strādājamu augsni, aramzemi: vīglis [tīrums] k^oā putnu kòlls.

kālmaks s 'ME II 142: 'kaut kas liels' Alūksnē, "liels gabals" Dzērbenē, "liela auguma, resns un neveikls cilvēks vai dzīvnieks" Alūksnē, Bērzaunē; EH I 578: 't.p.' Gaujienā □ kā lielāis (var. lilāis) kālmaks: [vīrs] k^{oā} lielāis (// lilāis) k^{oā}lmaks, bet slīņks.

kālps s □ 1. kā kālpa sēva sk. sēva.

2. ◇ kā kālpa kāzās sk. kāzas.

kāķis s □ 1. (bāls) kā kāķis 'loti, pilnīgi (bāls)': tas bij p^{oā}rbijiēs b^{oā}ls k^{oā} kāķis.

2. (izdilis) kā kāķis - saka par ļoti novājējušu, izdēdējušu cilvēku: [slimnieks] izdilis k^{oā} kāķis.

kamārs s 'ME II 148: 'okškeris' Bērzaunē, Lizumā, "zaglis" Plānos; EH I 581: kamaris 't.p.' Mēdzūlā □ kā kamārs: tu esi k^{oā} kamārs, visūr jāuciēs, visūr kr^{oā}mējiēs.

kāmbaris, kāmberis s ◇ (izdilis, izdēdējis u.tml.) kā (kāulu) kāmbaris // kāmberis - saka par ļoti novājējušu cilvēku: [slimnieks] izdilis k^{oā} kāmbars. / slimenlēks ir izdilis k^{oā} kāulu kāmbers. / tas [cilvēks] t^{oā} izdēdējis k^{oā} kāulu kāmbers, kāuli viņam ir un ^{oā}da. / viņš ir izv^{oā}ājūois slika [vājš] k^{oā} kāulu kāmbers.

kamene s 'noplēsta egļu miza (parasti jumta segumam); kamiens' □ (izdilis) kā kamene - saka par ļoti vāju, novājējušu cilvēku: tova m^{oā}te izdiluse k^{oā} kamene.

kāmsa s 'negausis, rīma' □ kā kāmsa: k^{oā} rīma, k^{oā} kōmsa is-kōmsāis visu gaļu.

kamūol(i)s s □ 1. (saritinājies) kā kamūol(i)s (demin. kamūolītis) - saka par cilvēku vai dzīvnieku, kas guļot saliecies līkumā, lokā: kaķis saritinājiēs k^{oā} komūolīc.

2. (lokās) kā kamūol(i)s - saka, ja kāda dzīva būtne (piem., čūska) kamolveidīgi veļas, kustas utt.: čūskas lūokās k^{oā} ko-

mùoļi.

kàncele s ◇ (runāt) kâ nùo kànceles 'veikli, tekoši (runāt)':
lops runātājs runà k^oâ nùo kànceles.

kaniķis s 'trusis' □ (izsausis, izkaltis u.tml.) kâ kaniķis -
saka par ļoti kalsnu, vāju cilvēku vai dzīvnieku: vèi! kùr viêns
[vīrs] àiziêt issausis k^oâ kaniķis!

kànkàrbunte s 'noskrandis, skrandās tērpies cilvēks' □ kâ
kànkàrbunte niev.: t^oâc k^oâ kònkàrbunte, àr kònkariem vìn tinàs,
kàņkarējās.

kànkàrlasis s 'lupatlais' kâ kànkàrlasis niev.: viņš jòu
iêt t^oâ k^oâ kònkàrlasis, kònkari vìn lac uz aūkšu.

kàņkar(i)s^I s 'noskrandis apģērbs, skrandas; novalkātās,
skrandainās drēbēs ģērbies cilvēks; nabadzīgs cilvēks, nepatī-
kams, nesimpātisks cilvēks' □ 1. kâ kàņkar(i)s (demin. kàņkarī-
tis) niev.: t^oâc tukš cilvēks k^oâ kòņkars, ni^k k^oâ viņam naļ, ni
abģērbiešs labi. / [radnieks] t^oâc k^oâ kòņkars saģērbiešs, bai-
les esuot, ka [laupītāji] nanùoraunùot lobâkâ kažuoka. / ladga-
līši dažī te atn^oâce k^oâ kàņkarīši, lòmpu lòmþām g^oâ.

2. (slapjš) kâ kàņkar(i)s 'viscaur, pilnīgi (slapjš)': ka
gaīļi kavēs vò suņi kuódēs, ta žâve k^oâdu spàini [ūdens] vīr-
suô, ta išškīrēs. gaīļi palika slapji k^oâ kòņkari.

kàņkar(i)s^{II} s 'zemes pika, kukurznis' □ (sist, dauzīt u.tml.)
kâ kàņkarus: ka dùšīgas sīevas, ta vāllus [dzērājus] sit k^oâ kòņ-
karus.

kaņupe s 'kaņepe' ◇ 1. (staigā) kâ žīds uz kaņupēm 'bieži,
pastāvīgi (staigā)': atkal j^oâ-iêt [uz tualeti]. nu tik staigā
k^oâ žīc uz kaņupēm.

2. kâ žvīguri kaņupēs sk. ž(v)īgurs.

kapats s 'sieviešu svārki, kas šūti vienā gabalā ar jaku' □
kâ kapats: klēic šuc viēnu laiðu k^oâ kapac.

kapēika s □ domin. kā kapēiciņa - saka par ko nelielu, sīku, ieapaļu: meitēns b^oālīņš, sejiņš t^oac [sīks] k^oā kapēiciņa.

kaplis s □ kā kaplis - saka par ko samērā lielu, asu; par ko tādu, kas atgādina kapli: nogi k^oā kapļi.

kaps s □ 1. lok. (tumšs) kā kapā 'ļoti; pilnīgi (tumšs)': tūms k^oā kopā.

2. ◇ kluss kā kaps 'ļoti mazrunīgs; tāds, kas neizpauž noslēpumus': kluš k^oā kops, ni·k^oā nast^oāsta.

kāpusts s 'kāposts' ◇ kā (pērnā) kāpustu galviņa sk. galva.

kārbe s 'ogu vācele no alkšņa vai bērza mizas; kārba' □ (tukšs) kā kārbe - saka par ļoti izsalkušu, izbadējušos cilvēku vai dzīvnieku: gōns gūldina gūos - nu atkal ir sagūldinājs, n^oāks m^oājā tukšas k^oā kārbes.

kārčauņica s 'ātras dabas sieviete, kas daudz lamājas; nikna gov's' □ kā kārčauņica: meīta iēt k^oā kōrčauņica, visus aprunāda, plāzdamās ār visiem. / gūos iēt k^oā kōrčauņica: visus [lopus] bada, naliek miēra ņst.

kārčauņeks s 'cilvēks, kas mēdz citus izrīkot; EH I 538: 'kildīgs cilvēks' Cirgaļos, Trikātā' □ kā kārčauņeks: viņa iēt k^oā kōrčauņeks, visus rīkuōdama, visūr māsīs iekš.

kārdeklis s 'kārdinātājs' □ kā kārdeklis: kūo tu ņotra kārdini k^oā kārdeklis?

karīete s □ (iet) kā karīete 'lepni, stalti (iet)': e, kūr [gov's] iēt gōn k^oā karīete pa priēšku vīn citiem [lopiem]!

kārklis s □ kā kārkla stabule sk. stabule.

kārmāņčiks s 'kabatzaglis' □ kā kārmāņčiks: tu esi t^oac k^oā kārmāņčiks, kūo tu tūr meklē? kārmāņčiks ir zaglis.

kārnekļis s 'cilvēks, kas rada nekārtību, rakņājas; ME II 196: kārnekļis 't.p.' Dzērbenē, Gaujienā, Cēsīs, Bērzaunē' □ kā kārnekļis: kūo tu kārni visu lāuk, jāuc? tu esi k^oā kārnek-

lis - meklē ūn sajàuc visu kàrtību.

kàrs s 'karš' ◊ 1. kâ kàgana kara làikâ - saka par stipru troksni, arī par lielu nekàrtību: nu ìr t^oâ k^oâ k^oàgana kara làikâ - [sacīja,] ka lieli trači bij vòì gàiļi kavēš. t^oâ k^oâ k^oàgans bûtu bijs, kas tūos karus bûtu cēlis (sk. arī kàgans).

2. kâ kara ķēve sk. ķēve.

3. kâ kara làuks sk. làuks.

kàrspràklis s 'kàrumnieks, gardēdis; miesaskàrīgs cilvēks' ◻ kâ (viēns) kàrspràklis: tu esi k^oâ viēns k^oàrspràklis, k^oàrumu vīn vajag ēst.

kàrstis adj ◊ 1. kâ uz kàrstiem cēriem sk. cēri.

2. kâ uz kàrstām ùoglēm sk. ùogle.

3. kâ cīrcenis kàrstuōs pēlluōs sk. cīrcenis.

4. kâ kaķis ap kàrstu putru sk. kaķis.

kàrtnieks s 'klausu darbinieks, kas strādā muižā' ◻ (netīrs, notāšķījies u.tml.) kâ kàrtnieks: àr àukstu ūdeni [govis] nažiīdija, diyrēiz dionā taisija žeramū. t^oapēc jòu bij tēm meītīcšiem vairāk doŗba, g^oâ k^oâ kàrtnieki nūostruvējši - vèi! t^oâ, ka aptecējši àr [govju] žeramūo brūņči ūn priēškauti.

kàrts s ◊ kâ kaķis pa kàrti sk. kaķis.

kàrumlàiža, kàrumnieks s ◻ kâ kàrumlàiža // kàrumnieks: k^oâ k^oàrumlàiža, k^oâ k^oàrumnieks! kūr ta nu tūos k^oàrumus pēms?

kàrūogs s ◻ (paceļ, izslien u.tml.) ka kàrūogu - saka, ja kàds ko karogam līdzīgu tur augstu paceltu: kaķis uššavis asti gàisâ k^oâ korūogu.

karūte s 'karote' ◊ kâ karūšu taisītājs sk. taisītājs.

kàrva^I s 'ME II 165: 'nievīgs apzīmējums sievietei'; EH I 590: 'voca, liesa govs' līzumā, ◻ kâ (līelà) kàrva niev.: meīta iēt k^oâ kòrva vīetu nūo vāetas, ni kūr vīpāi naļ labi. / [meīta] k^oâ līelà kòrva pīe doŗba nastāļ, apk^oār vīn lac. / [govs] k^oâ kòrva žīnusēš p^oāri sētiņāi.

kàrva^{II} s 'EH I 590: "mēlnzeme, dēgzeme" □ kâ kàrva: malla k^oâ kòrva - t^oâ pàr upi sacija.

kas pron ◇ (izgāžas) kâ nezìn kas 'pārmērīgi, bez pamata (lielās, dižojas)': mán napatik t^oâ ^oārīgà lepnība, kad izg^oāžās k^oâ nazìn kas.

kaseklis, kaslis, kaška s 'kildīgs, nesaticīgs cilvēks' □ kâ kaseklis // kaslis // kaška niev.: t^oâdi k^oâ kasekli - kas tūr kùo kasītiēs! - es navaru saprast. / kùo te plēsiēs, kasiēs k^oâ kaslis - [saka,] ka t^oâ meklē naīda. / kùo tu kasiēs k^oâ kaška? vò tey ni*moz nāpnik kasītiēs, plēstiēs, stridētiēs?

kàsis s □ 1. (izkaltis) kâ kàsis - saka par izteikti slaidu, stipri novājējušu cilvēku, arī par vāju dzīvnieku: vīrēši [talcinieki] iskāltuši k^oâ k^oāsi.

2. ◇ kâ (viēns) bada kàsis - saka par pastāvīgi izsalkušu, izbadējušu cilvēku, arī par mantkārīgu, negausīgu cilvēku: vīš k^oâ bada k^oāsis, viēn*mer tukš, kotru godu vīšam trūkst barības. es dūomāju, ka bada k^oāsis ir viēnu*mer bodāins. / vīš ir k^oâ viēns bada k^oāsis, n^oak mán vīrsuô, es navaru [prasīto mantu] pīduôt vīn.

kass s 'kašķis; kildīgs cilvēks' □ 1. kâ (viēns) kass niev.: ka b^oāršs, ta sacija: kùo te nu kasiēs k^oâ koš? / ni àr viēnu nasatīek k^oâ plēsnis, poc ir k^oâ koš. / vīš k^oâ viēns koš, nagrib àr citiem sažīvuôt.

2. ◇ kâ kasa (// kasu) pīnka sk. pīnka.

katls s ◇ (vārās) kâ putras katls - saka par cilvēku, kas daudz un ātri runā, plāpā: ka k^oâc cilvēks dāuži runāja [teica]: kùo tu nu te v^oāriēs k^oâ putras kotlis?

kāts s ◇ 1. demin. kâ sluôtas (// susekļa) kātiņš (arī kāts) - saka par ļoti tievu, kalsnu, novājējušu cilvēku: [vecītis] tiēys k^oâ sluôtas kātiņš. / tas [cilvēks] v^oājis k^oâ skòls,

k^oā sluōtas kâtīņš. / pūika tiēus k^oā sluōtas k^oāc. / tas [cilvēks] jōu t^oāc k^oā susekļa kâtīņš - sīks, tiēviņš, tiēviņš. izdilis k^oā susekļa kâtīņš.

2. kā cira kāts - saka par ko samērā apjomīgu, resnu: sārū egles ir tūmsas, t^oām zori k^oā cira k^oāti.

3. (salīcis, saliecies u.tml.) kā pīpes kāts - saka par ļoti salīkušu, sakumpušu cilvēku: kuo ta tu t^oā k^oā pīpes k^oāc salieciēs?

kāudze s ◊ 1. (sagrābt, saņemt u.tml.) kā siena kāudzi 'ātri, veikli (sagrābt, saņemt; arī paveikt (ko))': vōi ta nu visu [lielāku darbu] uz rēizi sagr^oāpsi k^oā siena kāuži?

2. kā sūns pīe sālmu kāudzes sk. sūns.

kāuka, kāukuona s 'tas, kas kauc; raudulīgs cilvēks; EH I 593: kāuka 'neapmierināts cilvēks, kas bieži raud un sūdzas' Vecpiebalgā; ME II 174: kāukuona 'brēkulis, bļauris' Dzērbenē ◻ kā kāuka // kāukuona: kuo te nu kauc k^oā kāuka? navār vāir apklāusītiēs - t^oā uz suņa saka, i uz bārniem. bārniem ār t^oāda mūode - ta kauc, kauc. / kuo te kauc k^oā kāukuona?

kāuls s ◻ 1. (ciets) kā (viēns) kāuls - saka par ko ļoti ciētu, stingru, arī pilnīgi sausu: zīrņi sakāltuši ciēti k^oā kāuli. / āitu tāuki ciēti k^oā viēns kāuls. / kas ta ār varē izbeāst [beržot izmazgāt] āustas drēbes! rūokas laūze vōi ^oārā, kamēr tu viņu nūogrēz k^oā kāulu.

2. kā bez kāuliem 'ļoti lunkans, lokans': ļāņkanu tūo ār sāuc, kas ir k^oā bez kāuliem, vār visādi izlūocītiēs.

3. ◊ kā kāulu kāmbaris // kāmberis sk. kāmbaris, kāmberis.

4. ◊ kā sūns kāula; kā sūns ār kāulu sk. sūns.

kaūnāms divd no kaūt ◻ (k dzied, brēc u.tml.) kā kaūnāms (lūops) 'ļoti skaļi, baiļu pārvērstā balsī (k dzied, brēc)': klēz k^oā kaūnāms. / viņš klēz k^oā kaūnāms lūops.

kāupmanis s 'tirgotājs' ◊ kā blusu kāupmanis iron.: mūsu tāus sāuce m^oāti pār blusu kāupmani, ka m^oāte blusas kave: k^oā blusu kāupmāns, ej tok pīe doṛba! blusas ni·viēna nau nūokuōdušas.

kaūslis s ◻ kā kaūslis niev.: prosc, kāvīks sit ziṛgu k^oā kaūslis. / kūo tu viēnu·mṛ sit k^oā sislis, k^oā kaūslis ūotrām? / k^oā kaūslis iēt kaūdamiēs, visus vīṣ issit ūn sasit.

kaza s ◻ 1. dat. (soja, mute u.tml.) kā kazāi - saka par no-traipītu, netīru seju: ār kūo ta nu muti nūozvīkṛēji natīru? nu īr [seja] strīpāina k^oā kozāi.

2. ◊ (kārs) kā kaza uz mīzelīem 'loti, pārāk (kārs)': žārēji tik k^oāri uz brāndaviņa k^oā koza uz mīzelīem.

3. kā kazas līpa sk. līpa.

4. kā kazū vālgis sk. vālgis.

kāzas s dsk ◊ 1. (dzīvot) kā pa kāzām 'loti labi, pārticīgi (dzīvot)': žīvūo k^oā pa k^oāzām. k^oāzās tok īr labi: pīenas go-tavu, ūn tik ṛd ūn žēr. / tīe žīvūo k^oā pa k^oāzām: vīs labi iēt, visā dīezgōn.

2. kā uz kāzām 'loti daudz; lielā vairumā': pīecape māizes k^oā uz k^oāzām.

3. lok. (paēst, pieēsties u.tml.) kā kālpa kāzās 'labi, sātī-gi (paēst, pieēsties)': nu gōn pa-āsc k^oā kōlpa k^oāzās.

kazmīris s 'vilnas, pusvilnas vai kokvilnas audums; kašmīrs' ◻ (biezs) kā kazmīris: viņa [sagša] biṛ t^oāda bīeza k^oā kaz-mīers. kazmīera drēbes t^oādas bīezas, zaļā kr^oāsā biṛ. / tas [audums] īr bīēs k^oā kazmīris - žīdi sacija.

kažūoks s ◊ lok. kā uts kažūokā sk. uts.

klabāns s 'nolietojies, klabošs priekšmets, darbarīks; MF II 206: klabas 'kaut kas klabošs (piem., par vecām mīstīklām, dzir-navām)' lubejā ◻ (klab, klauz u.tml.) kā klabāns: stēlles klab k^oā nalobīe, k^oā klabani. / luōks t^oāc k^oā klabāns, navār attāi-

sīt vaļā.

klabata s □ (klaudz, klab u.tml.) kā klabata - saka par ļoti runīgu, pļāpīgu cilvēku: [pļāpa] klāuž k^{oā} klobata. klobata - lom v^{oā} arc, ka t^{oā} runā naloju pār ūotru.

kladzēns s 'tas, kas kladzina; pļāpīgs cilvēks; ME II 208: kladzene 'perētāja vista; kluksste' Smiltēnē, 'pļāpīga sieviete; pļāpa'' □ (kladzina) kā kladzēns niev.: kūo eļ, klažinādama visu pa pagostu, k^{oā} klažāns?

klāiga s 'kliegšana; kliezējs, bļauris' □ (kliez, bļauj u.tml.) kā klāiga niev.: es teļ klāigāšu viēnu mēļ k^{oā} klāiga!

klāips s ◊ kā māizes klāips - saka par ko samērā lielu, iepaļu: liņi k^{oā} māizes klāipi.

klaists, kleists s 'kaidonis; slaists' □ kā klaists // kleists niev.: k^{oā} klaisc, k^{oā} klaidūonis, ni viņām l^{oā}ga vietas ir, ni viņš l^{oā}gā str^{oā}dā. / tas t^{oā}c klaidūons vīn ir k^{oā} kleisc! k^{oā} kleisc apk^{oā} ar klejūo. / tas gōn ir k^{oā} kleisc, apk^{oā} ar vīn stāigā, ni moz nastāļ pīe dořba.

klājiens s □ kā (viēns) klājiens 'lielā daudzumā; vienlaidus, izklātā veidā': [gultas maiss] liēliski isplīsis, kū t^{oā} šķira, rītuōs, ka celiēs, pīe gūltas pīebiris sōlmu k^{oā} kl^{oā}jiens. / k^{oā}pēc tik dāuļ sōlmu vajag pīeškūorēt lūopiem pīeškā? nu ir vīs zām k^{oā}jām k^{oā} kl^{oā}jiens. / zūosas, pīles, vistas nūotāisa labības lāuku t^{oā}, ka būtu nūorūllāc. nu ir vīs zemē k^{oā} kl^{oā}jiens. / āitas saplekšina sienu, izvālk zemē ūn g^{oā}stās [pašas] vīrs, vīs ir k^{oā} kl^{oā}jiens. / kļova lopas ta t^{oā} nūobirst pēc sōlnas k^{oā} viēns kl^{oā}jiens zām kūoka. / [noplautie] ruži j^{oā}astapūo. vōi ta t^{oā} pot atst^{oā}si zemē k^{oā} kl^{oā}jienu?

klakšans s 'EH I 608: 'primitīvas važas' Vecpiebalgā' □ (klakšā, klab u.tml.) kā klakšans - saka par ļoti runīgu, pļāpīgu cilvēku: kūo tu klakši k^{oā} klakšāns? / klakš k^{oā} klakšāns,

nasakarīgu runu runā.

klakšis s 'blīkšķis, klakšķis; plāpīgs cilvēks' □ kā klakšis niev.: k^oā klakšis visūr vīpš iēt klakšādāms - nu t^oāc pl^oāpīks cilvēks.

klamasts, klāmsteris s 'lamuvārda noz. 'slinks, paviršs cilvēks'; EH I 609: klamasteris 'dīkdienis, slaists', klamesteris 'klaidonis' Saikavā, □ kā klamasts // klāmsteris: tu gòn esi k^oā klomasc. k^oāpēc ta tu nastr^oādā l^oāgā? / tu jòu esi k^oā klòmstērs, krīetna doŕba nadari, kēziēs vīn.

klamata, klemete s 'veca, nederīga lieta; vecs zirgs; lamuvārda noz. 'klibs, vārgs cilvēks'; ME II 222: klemete 'izlutināts, glēvs muļķis' Vecpiebalgā, Ērgļos, EH I 614: 'lamuv. slinkam, gausam zirgam' Ģeros, □ kā klamata // klemete: vīpš [klibais zēns] jòu k^oā klomata visādi klomatājās. / [klibais] pūika k^oā klāmbūrs, k^oā klomata. / [zirgs] k^oā klòms krīt zomē, navār paiēt k^oā klomata. / [gājējs] k^oā vacāis klòms iēt, stiys ūn krīt k^oā klomata. / uz naderīga cilvēka ār t^oā sacija: k^oā klomata! / tāys jòu cik rēižu J^oāni lomāja: k^oā klemete! vèi! - ka klibs. ejùot t^oā k^oā klemete, k^oājas vālkùot pa zemi, ejùot gūorīdamiēs (sk. arī klāmburis; klāms).

klāmbāns s 'cilvēks, kas streipulo, iet grīļodamies; EH I 609: klāmbāns arī lamuvārda noz. 'liess, vājš zirgs' Saikavā, 'tas, kas neveikli iet' Mēdzulā, Aknīstē, □ (iet) kā klāmbāns: vacāis [vīrs] īr švaks, iēt k^oā klòmbāns klòmbu klòmbām.

klāmburis s 'ME II 212: 'vecs, noliesējis zirgs; slikts zirgs, slikts cilvēks'; EH I 609: klāmburis 'veca, vārga dzīva būtne; nolietots priekšmets' Alūksnē; klāmburis 'lempīga, neveikla dzīva būtne' Zaļeniekos, Tērvetē; ME II 211: klāmbars 'stīvs cilvēks', □ kā (viēns) klāmbūrs niev.: vò nu navari l^oāga k^oāju nūolikt? nalabi nūollēk ūn ta ļuogās ūn grūozās, klāmburūo k^oā

klàmbùrs. / rež, k^oâc es [vecs cilvēks] ešu stebērs, eju k^oâ
viēns klàmbùrs. / [klībo] J^oâni viēn·mēr mūsu tãus lomàja: k^oâ
klemete! k^oâ klàmbùrs! / vacs sùns k^oâ klàmbùrs. / [znots] k^oâ
klàmbùrs beskàunìks. cik ròižu mūsu m^oâjâ nau pa-êdis, bet vêl
k^oâ klàmbùrs visâdi izrunàjâs.

klàmpa s 'ME II 212: klàmpa 'nolaidīga, nekārtīga sieviete'
Limbažos, Smiltēnē, Lubānā; "vecs, stīvs zirgs" Zaubē, Jaunpie-
balgā, Varakļānos; EH I 609: arī Vecjērcēnos; 'kleperis; kūtrs,
slinks cilvēks' Siguldā; 'lempīga, neveikla dzīva būtne' Vecpie-
balgā □ kā klàmpa niev.: [radinieci] visu ziemu k^oâ klòmpa na-
n^oâce [ciemoss]. / t^oâc lomāšanas v^oârc ir: k^oâ klòmpa, ok tu va-
cà klòmpa! / kūr ta tu nu àisklòmpaži k^oâ klòmpa? / iēt k^oâ
klòmpa, klàuj vīn.

klàms s 'ME II 212: 'vecs, liess, vājš zirgs; arī lamuv. cil-
vēkam' Druvienā; EH I 609: 'slinks cilvēks' Saikavā, "kas ne·kā
nejēdz" Viļakā; ME II 212: klamsts 'cilvēks, kas smagnēji un ne-
veikli iet' Trikātā, Jaunpiebalgā □ kā (vecāis) klàms: [cilvēks]
k^oâ vacāis klòmss iēt - stīvs ūn krīt. / uz zirga àr sacija: k^oâ
klòmss krīt zemē, navār pa-iēt k^oâ klomata (sk. arī klamata, kle-
mete).

klàmpza s 'ME II 212: 'vecs, noliesējis zirgs; kleperis' Smil-
tenē; 'tas, kas iet smagiem soļiem' Druvienā; EH I 610: arī Jaun-
piebalgā, Mēdzulā, Saikavā, Gulbenē □ kā klàmpza niev.: [cilvēks]
iēt ļuôžīdamiēs k^oâ klòmza. / [vīrs] iēt k^oâ klòmza, na-iēt stīg-
gri. / [puišis] k^oâ klòmza navār àiziēt pìe doŕba.

klàmpzaks s 'liels, vājš dzīvnieks; cilvēks, kas iet smagiem
soļiem, radot lielu troksni' □ kā klàmpzaks niev.: švaks, liels
ziŕks k^oâ klòmzaks. / tu esi k^oâ klòmzaks, citi navār gulēt da-
buôt, citus tràucē. / iēt smogiem suôļiem ūn durs sit k^oâ klòm-
zaki.

klānga s 'kļaidonis' □ (kļangā) kā klānga niev.: [puisīš] k^oā klōngā apk^oār vīn klōngā. diezi kūr nu akāl āisklōngāis k^oā klōngā?

klapcis s 'cilvēks, kas staigājot rada troksni; EH I 610: klapčiks 'neveikls cilvēks, kas rada troksni ar savu apavu papēžiem' Liepkalnē □ (iet) kā klapcis niev.: ka [bērnī] z^oābakuōs sa-āvēmēš svēdīenās, ta sacīja: kuo nu ejet k^oā klapči? viš skān, klāuž vīn.

klārgis, klōrgis s 'nevīžīgs, paviršs cilvēks; slikts strādātājs; EH I 620: klōrgis "nejauks cilvēks" Vainižos □ kā klārgis // klōrgis niev.: k^oā klārgi klārgējās, kārtīgas darīšanas nādāra. / k^oā klōrgis visu poc vīn aprii ūn lac pa pasāuli ūn issvai- da naūdu k^oā zīrks sūdus pa ceļu (sk. arī klūrģis).

klāšus adv ◇ kā klāšus (atklāt) 'ļoti skaidri, saprotami (izskaidrot)': skūoluōtāis mān k^oā kl^oāšus atkl^oāja pasāules vēsturi.

kleberis s 'nolietots, klabošs transportlīdzeklis, rati; izdilis, izlodziņies kabatas nazis' □ demin. kā kleberītis: nazis t^oāc k^oā kleberīc, klāžinājās komār i izjuka.

klēinis s 'cilvēks ar līkām, nepareizi veidotām kājām; kleinkājis' □ kā klēinis: k^oā klēinis stāigā. mān ār saka, ka es esūt klēinām k^oājām k^oā klēinis.

klejšmete s '??' □ kā klejšmete - lieto lamuv. nozīmē, ja kas neveicas, neizdodas: tāus t^oā lomāja: k^oā klejšmete - ka k^oā na- izdarija l^oagā. / tāus rēiz sacīja: tad iēt gōn k^oā klejšmete - kad puiši na-atn^oāce laikā m^oājā vokarā.

klejūonis s 'cilvēks, kas klejo, klaiņo; kļaidonis' □ (stai- gā) kā klejūonis: stāigāju k^oā klejūons, ka nan^oāk mīeks.

kleķermanis s 'EH I 614: kleķeris 'cilvēks, kas pavirši strādā' Dunikā □ kā kleķermanis niev.: kuo tūr kleķerējiēs k^oā kle-

ķermāns! kūr t^oāc dorps ģēld?

kleķis s □ kā kleķis - saka par slikti izceptu, sakritušos, glīzdainu maizi: nu ir māize k^oā glīzda, k^oā kleķis, uz apukēas goruōzas sagulēš. / māize sakrituse, sagulusēš k^oā kleķis.

klēmberis s 'cilvēks, kas iet smagiem soļiem, neveikli, strei-
puļodams; ME II 221: 'dīkdienis, slaists' Rūjienā □ kā klēmbe-
ris niev.: [cilvēks] vōi nu slimības dēļ vōi pēzēris navār pa-
iēt, klēmberē nūo viēnas ceļa molas uz ūotru k^oā klēmbērs. / kuo
tu apk^oār vozājiēš k^oā klēmbērs? (sk. arī klūmbūrs)

klēmperis, klēmpērmanis s 'cilvēks, kas gausi, arī tūļīgi,
pavirši strādā' □ (klempērē) kā klēmperis // klēmpērmanis: es so-
vu mūžu k^oā klēmpērs ešu klēmperēis, ni k^oādas saines [algotu
strādnieku] nabiļ. / tas jōu t^oā klēmperē vīn k^oā klēmpērmāns.
klēmperē vōi lēmpērē, kas t^oā riktīgi nastr^oādā.

klēncis s 'ME II 222: 'klībs, tizls zirgs' Vecpiebalgā, 'vecs
zirgs' Alūksnē □ kā klēncis - saka par klību cilvēku: tāus J^oā-
ni lomāja, k^oā nu vīpš klīps biļ: k^oā klēncis!

klēnderis s 'klaidonis' □ kā klēnderis niev.: [puika] k^oā
klēndērs apk^oār vīn skrāida.

kleperis s □ demin. kā vācs kleperītis: [zirgs] iēt, gōļu
nūokāris k^oā vācs kleperīc.

klēpis s □ 1. (piekrauts, piedzīts u.tml.) kā (viēns) klēpis
- saka par ko lielu, apjomīgu, blīvi piepildītu: gūovēi tēsmēns
pēspōngāc [liels] k^oā viēns klēpis.

2. ◊ (gulēt) kā mātes klēpi 'loti labi, netraucēti (gulēt)':
gulēju [saldi] k^oā m^oātes klēpiē.

3. ◊ kā Ābrama klēpis - saka par nelielu, neizskatīgu priekš-
metu (piem., mōbeli, transportlīdzekli): tēu tas t^oāc jeziks -
mozi kūokasu v^oāģīši - tas jōu tēu t^oā k^oā ō Ābrama klēpis.

klese^I s 'ME II 223: 'putrveidīga masa' Vecjērcēnos, Lubejā;

klešis 'pārāk biezi savārits ēdiens (arī cūkēdiens)' Stelpē, Iu-
bejā, Vestienā; EH I 615: kleše 't.p.' Vecgulbenē □ (biezs) kā
kleše: putra sav^oārijs^os bieza k^oā kleše.

kleše^{II} s 'rijūgs, nepieēdināms, izbadējies dzīvnieks vai cil-
vēks; EH I 615: 'rīma' Mēdzulā, Vecgulbenē □ (klesē) kā kleše:
suvāns k^oā kleše iskles^ojs visu sili.

klēts s ♦ folkl.: k^oā klēc bez atslāgas, t^oā m^oāja bez sàime-
nīcas.

klijāns s □ (spiedz) kā klijāns 'spalgi, griezīgi (spiedz)':
kūo nu spēž k^oā klijāns? t^oāc putnis laižās ūn klēž.

klimbūrs s 'lamuvārda noz. 'vecs, vājš radījums'; ME II 227:
klimeris 'klaidonis, slaists; panīcis, nonīcis dzīvnieks vai cil-
vēks' Druvienā □ kā klimbūrs: uz bārnēm saka: kūo tu te eī k^oā
klimbūrs pa priekšu? kūo māsiēs pa k^oājām k^oā klimbūrs? (sk.
arī klāmbūrs; klūmbūrs)

klīnklāviņš s 'ME II 229: klīnklāviņš 'klibais Klāvs; nievīgs
kādas personas apzīmējums'; EH I 618: klīnklāviņš "vāja rakstura
un nedaudz vientiesīgs cilvēks" Praviņos; klīnklāvs "vājš gaņa
auguma cilvēks" Praviņos, Saldū □ kā klīnklāviņš - lieto kā la-
muv.: tu esi k^oā klīnklāviņš, t^oāc lomū v^oārc.

klīsteris s 'līme; pieglaimīgs, iztapīgs cilvēks; EH I 620:
klīsteris 'tas, kas savtīgās interesēs cenšas pieglaimoties' Ces-
vainē, Ventā □ kā klīsteris iron.: tas grib izliktiēs lops, pie-
glāimūojās priekšniekām k^oā klīstērs.

klucis s 'liels masīvs gabals; liels mīkstas masas gabals;
klimpa' □ 1. kā (viēns) klucis - a) saka par liela auguma, kor-
pulentu cilvēku vai lielu, resnu dzīvnieku: brāņks k^oā klucis. /
kucani n^oāce [dzima] k^oā viēni kluči - pa ostiņi, visi lieli,
brāņgi. b) saka par glīzdainu maizi, arī citu blīvas, glīzdai-
nas vielas gabalu: māize k^oā klucis, pajāla izraūta nūo kr^oās.

2. kā rudzu klucis - saka par muļķīgu, neuzvedīgu, rupju cilvēku: tu esi tik rups un dums k^oā ružu kluce.

klūga s 'ME II 238: 'koka gabals, ko uzkar sunim kaklā (lai tas neskrādītu apkārt)' Alūksnē; 'nievīgs apzīmējums sievietei vai govij' Galgauskā; EH I 624: 't.p.' Alsvikī; 'neveikls, netīkams cilvēks' Vecpiebalgā; 'nievīgs apzīmējums aītai, kas mēdz iet labībā' Mārupē □ kā klūga niev.: guos tāisni k^oā klūga aizvālkās aizviēnām pruōjām [no citiem lopiem]. / kuo tu visus n^oāboģus apklūgā k^oā klūga? / t^oāc lomāšanas v^oārc ār ir: tu esi k^oā klūga, ka t^oā mātājās apk^oārt k^oā klūga suņām vōi cūkai ap k^oājām. / t^oā vecene mām napatika, kas viēnrēiz te sēdēja - k^oā klūga.

klūmbūrs s 'cilvēks, kas iet streipulodams; ME II 234: 'tas, kas nedroši iet, nav stingrs uz kājām' Bauskas apkārtnē; klūmbūris, 'klaidonis; tas, kas klūp' □ (iet, klūmburo u.tml.) kā klūmbūrs niev.: [dzērājs] k^oā klūmbūrs iēt nūo viēnas ceļa molas uz ūotru, un k^oājenes iēt rakstīdamas - k^oā riēbeklis! / es jōu t^oā k^oā klūmbūrs klūmburūoju - t^oā k^oā stīvas k^oājas, slīd un klūmburūo.

klūncis s 'ME II 235: klūncis 'cilvēks kā klucis, kas nespēj daudz kustēties; resns cilvēks; nievīgs apzīmējums klibam, tizlam cilvēkam'; EH I 623: 'neliels klucis, koka gabals' Dunikā; 'pika' Ģeros □ (resns) kā klūncis: rasnis k^oā klūncis.

klūnkuris s 'ME II 236: klūnkuris² 'klaidonis, slaists' Alūksnē, Stāmerienā; 'dzērājs, dienaszaglis' Turaidā; 'neveikls cilvēks' Cesvainē; EH I 623: 't.p.' arī Limbažos, Mēdzulā, Jaunpiebalgā, Skujenē □ kā klūnkuris niev.: nūoklūnkurēis vīn esi k^oā klūnkūrs, nūoklāiņūois.

klūosteris s kā klūostera nōne sk. nōne.

klūngis s 'nenosvērts, pamuļķīgs cilvēks; ME II 236-237: 'pa-

nīcis cilvēks' Straupē, 'arī šāds zirgs' Bilskā; 'lamuvārds' Cesvainē; EH I 624: klurģis "nejauks cilvēks" Limbažos □ kā klurģis niev.: agrāk t^oā lomājās: t^oā k^oā klurģis - nanūotēiko cilvēks, ni īstēn dūms, ni īstēn gudris (sk. arī klārģis, klōrģis).

knābis s □ kā knābis - saka par samērā garu, smailu, arī līku (cilvēka) degunu: cik [radinieks] vacs palicis: vaigi iekritušiēs, dagūns gars k^oā knābis, goīva priekšā plika!

knāģeris, knāķis s 'vadzis, āķis; kņāģis; EH I 629: knāķis 'āķis, uz kura var ko uzkārt' Vecpiebalgā □ kā knāģeris // knāķis 'izliekts; līks; greizs': tova roksta navār salasīt: būrti t^oādi k^oā kn^oāģeri, k^oā kn^oāķi ūn k^oā ^oāķi.

knaībeklis s 'knaibles; kniebējs' □ (kniebj) kā knaībeklis: daš ūotrām knieb viē^onādi k^oā knaībeklis. navār gl^oāptiēs nūo t^oādīem knaībekļiem.

knapsierīņš s 'neliels, vējā žāvēts konusveida biezpiena sierīņš ar sāls un ķimeņu piedevām; knauķis, knīpa' □ (mazs) kā knapsierīņš - saka par mazu bērnu vai neliela auguma cilvēku: vōi, tas īr moziņš pūikūls k^oā knapsierīņš!

knisis s 'knislis' □ 1. (mazs) kā knisis niev.: [puika] moš k^oā knisis. kūo ta t^oāc nu vār padarīt...?

2. (aizdzīt, patriekt u.tml.) kā knisi 'ātri; viegli (aizdzīt, patriekt)': es tevi k^oā gnēzi [sīkumu], k^oā knisi āissviēdīšu pruōjām.

kōmpeta s 'konfekte' □ 1. kā (viēna) kōmpeta 'ļoti skaists, glīts': [spalvaskāts] skāisc k^oā viēna kōmpata.

2. (liels, garš) kā kōmpeta - saka par samērā lielu, garu priekšmetu, augu, tā daļu u.tml., kas izceļas starp citiem tā paša veida priekšmetiem: purā žērveņu biī bridīens ūn t^oādas līelas k^oā kōmpatas. / garas lastaģas k^oā kōmpatas pīe jūntīem.

kōncerete s 'koncerts' □ (dzied) kā kōnceretē 'skaisti, (sa)-

skanīgi (dzied)’: bezdelīgas gòn, ka rudenūds sametēs iz jūnta, ta ziēd k^oā kōnceretē.

kōncerts s □ (spēlē) kā kōncertu - saka, ja cilvēki vai dzīvnieki rada skaņu jūkli: vārdes kūrkt: kūr! kūr! - spēlē k^oā kōncertu vokaruōs.

koķis s □ 1. (peld, iet u.tml. pa virsu) kā koķis - saka, ja kas stabili turas šķidrums virspusē: ka sārmaūksas sprūženīc nacelās m^oārkā aūksā - nūogrīmt, ta īr linu sēja, ka iēt pa virsu k^oā koķis, ta navār sēt.

2. (izsprāgst) kā koķis - saka par cilvēku, kas dusmās ļoti strauji iziet, iznāk, izskrien (no kurienes) vai pēkšņi izraisa skandālu, traci: nūo dusmām isspr^oāga k^oā koķis, ka p^oārskāitiēs.

3. (izlido, izsprāgst u.tml.) kā koķis; (izmet, izsviež u. tml.) kā koķi - saka, ja kādu pēkšņi atbrīvo no darba, izslēdz no kāda kolektīva: izlidūoja nūo vietas k^oā koķis. / issviēde k^oā koķi ^oārā [no darbavietas par blēdībām].

krāmāsis s 'ME II 267: 'lamuvārds cilvēkam un novājējušam lopam' Dunikā; kramaūzis: 'lamuvārds' Sasmakā' □ kā krāmāsis niev.: k^oā krāmāsis - t^oā lomājās. lūopu gòn nasauce pār krāmāsi, tik cilvēks bij krāmāsis.

krāms s □ 1. (sasalst, sastingst u.tml.) kā (viēns) krāms - saka, ja kas sasalst, aukstumā sastingst, sacietē: postalas sasolst k^oā viēns krāms, ka īr izmārcātas.

2. (ciets) kā krāms: a) 'ļoti, pilnīgi (ciets)’: kūoks ciēc k^oā krāms. / kramiņi īr ziemas ^oābuli, kūo pļekār ziemassvātkuōs pļe eglītes. kramiņi t^oādi ciēti bij k^oā kromi. b) saka par cilvēku ar stingru, nelokāmu raksturu, arī par skopu cilvēku: ciēc k^oā krāms.

krāms s □ 1. kā krāms niev. - saka par vecu, vārgu cilvēku vai dzīvnieku: kūo tu [vecs suns] te sēdi k^oā kr^oāms nūo s^oākumu s^oā-

kumiem? tie v^oārdi tiek t^oā mātāti [lietoti].

2. ◇ kā krāmu Spricis sk. Spricis.

krāncis^I s 'suns (parasti bezsugas); (šāda) suņa vārds' □

1. (vankš, perkst u.tml.) kā krāncis - saka, ja kāds daudz plāpā, runā niekus: k^oā kleņksti k^oā krāncis t^oādu tukšu runu?

2. (nav kāuna) kā krāncim - saka par bezkaunīgu, nepieklājīgu cilvēku: tām g^on nau kāuna k^oā Krāncām.

3. ◇ (stīvs) kā vacs krāncis - saka par stīvu, mazkustīgu cilvēku: k^ur nu brāuksi [uz ciemu] tik stīvs k^oā vacs krāncis?

krāncis^{II} s 'vainags' □ kā krāncis: k^ur ta nu iēsi uz ciemu t^oāc k^oā kvāps, ka ģimām vidu nūomazgā, ap āusiem paliek māls k^oā krāncis, k^oā rīņķis apk^oārt?

Krapa vietv 'c Gulbenes tuvumā' ◇ kā Krapas luōgi (demin. luōdziņi) sk. luōgs.

krāss s (i-c.!) 'krāsns' ◇ 1. kā rijas krāss - saka par lielu, resnu, apjomīgu cilvēka ķermeņa daļu: [sievai] t^oāc dibāns k^oā rijas kr^oās.

2. (šņāc) kā pirts krāss 'samērā skaļi; nikni, draudīgi (šņāc)': šņ^oāc k^oā pirc kr^oās.

3. (uzmet, uzsviež u.tml.) kā uz krāss - saka, ja ko izlieto ātri, strauji, nemanāmi (parasti kādu šķidrums daudzumu): v^oi ta izž^orēt [alu]? - kas ta t^ur bi! izmet^om tik*pot k^oā uz kr^oās, tik*pot k^oā uz kr^oās issviēd^om.

4. (nokrīt, nobrauc u.tml.) kā nūo krāss: a) saka, ja kāds pēkšņi tiek (nepatīkami) pārsteigts: v^oi, cik tām ir okla mīlestība, naraž ni*moz, ka izražātajam ir trūkumi! ka apprecēj^otiēs, ta nūokrīt^ot k^oā nūo kr^oās, ta tik atverās acs p^oēc apprecēš^ošanās. b) saka, ja kāds pēkšņi nokļūst nepatīkamā situācijā, zaudē stāvokli (piem., privilēģijas, labklājību): v^oiš bi^o tik liels vīrs ūn uz*rēiz nūobrauce k^oā nūo kr^oās [tika degradēts]. / k^oāc ta

nu esi nūošuviēs [labklājības ziņā noslīdējis] - nūokritis k^oā nūo kr^oās, uz leju g^oāis!

5. folkI.: skāista sēviete esūt k^oā košta kr^oās zīemas lāi-
kā, pīe kuras kotris lop^opr^oāt gribūt pakavētiēs.

6. kā siltas māizes nūo krās izvēlkūt sk. māize.

krata s 'nemierīgs cilvēks; ME II 261: kratas 'drebuļi, trī-
sas' Stelpē, Tirzā, Līezcīrī, Alūksnē; EH I 643: arī Vecpiebalgā
□ (kratās) kā krata niev.: kuo nu kratiēs k^oā krota! - m^oāte sa-
cija, ka meītas naklāusija.

krāuka s 'tas, kas kraukā; ME II 295: krāuka 'tas, kas krekš^ķ
un vienmēr izsplauj krēpas un siekalas' Dzirciemā □ kā krāuka
niev.: iskrāukā ūn išplāun t^oās krāukas zemē! k^oā krāuka! - na-
laiž īr citlēm gulēt ar savu krāukāšanu.

kraūklis s □ 1. (melns) kā kraūklis 'loti, pilnīgi (melns)':
mūsīem supī īr mālli k^oā kraūkli. / māls k^oā kraūklis.

2. (krekst, krekš^ķ u.tml.) kā kraūklis - saka, ja kāds īsi,
aprauti klepo vai čerkstošā balsī runā: krekst k^oā kraūklis.

3. (stāv, sēž u.tml.) kā kraūklis 'vientuļi, nekustīgi (stāv,
sēž)': napatīk k^oā kraūklām tūr [vārtos] stāvēt.

4. (ielien, ieperinas u.tml.) kā kraūklis - saka par nekriet-
nu cilvēku, kas ļaunos nolūkos apmetas kāda tuvumā: [kainiņš] ie-
līdis vīn tāi istabiņā k^oā kraūklis.

5. ◇ dk. (krīt) kā kraūkli uz māitu 'strauji; kāri (uzklūp
kan)': krīt k^oā kraūkli uz māitu.

6. ◇ kā kraūkļa dēgūns sk. dēgūns.

kravata s 'kaudze; krāvums; EH I 644: "kaut kas nederīgs" Va-
raklānos □ kā (viēna) kravata - saka par lielāku daudzumu maz-
vērtīgu priekšmetu: nu gōn te īr pūlka [krāmu] salīc k^oā viēna
krovata.

krecelis s 'cilvēks, kas pastāvīgi klepo, kāšē' □ kā krecelis:

kùo tu krecelē k^oâ krecēls? cìlvāks, kas k^oâsē, ìr krecēls. /
kùo kraukā ùn šplāudiēs k^oâ krecēls? kùo ta nu esi apēdis t^oâdu?
ār t^oâdu kreceli napatik kùopā žīvuôt.

krējumene s 'kreimene' □ kâ krējumene: kumeļa pādi ìr puķītes,
lielums ùn garums apmārām k^oâ krējumenēi.

krējums s ◇ 1. kâ kaķis ar krējumu sk. kaķis.

2. kâ runcis ap krējuma puôdu; kâ runcis, krējuma nūoēdiēs
sk. runcis.

kreksāns, kreksis s 'cìlvēks, kas bieži kreksķ, klepo, kāsē'
□ (kreksķ, kreksķina u.tml.) kâ kreksāns // kreksis: kùo ta nu tu
kreksīni te k^oâ kreksāns? / kùo kreksī k^oâ kreksis, k^oâsē tik
dāuži?

krēlle s □ dsk. (zùobi) kâ krēlles - saka par glītiem, bal-
tiem, veseliem (cìlvēka) zobiem: mūsu m^oâte saciĳse: cik šai
biĳši zùobi skāisti k^oâ krēlles, t^oâdi bōlti ùn smōlki! / tòi
vēl zùobi k^oâ krēlles ìr.

krēpes s dsk □ (mati) kâ krēpes - saka par gariem, kupliem,
cirtainiem, arī izspūrušiem matiem: vīrēc sakrūzēĳis motus k^oâ
krēpes, akurāt k^oâ Mezapotāmijas lāuva istāisījiēs. / pūikām mo-
ti k^oâ krēpes lac uz aūšku.

krēpucis s 'tas, kas kraukā, atklepo' □ kâ krēpucis: vīņš ìr
k^oâ krēpucis, viēn·mēr kraukā.

krēpuči s dsk 'raupji, negludi, rēpuļaini veidojumi' □ kâ
krēpuči: rùokas gòn ìr k^oâ krēpuči, natīras ùn saskrādāĳšas, sa-
repēĳšas, naglītas.

krēsli s □ dsk. (ragi) kâ krēsli - saka par lieliem, žuburo-
tiem (meža) dzīvnieka ragiem: tik lieli briēža rogi k^oâ krāsli -
šitanādi.

krēsli adj 'patumšs; krēslains' □ kâ krēsli: sàule aptūmsūo-
jās, palika viš k^oâ krāslis, k^oâ vokārs, moza maliņa vīn vāirs

spīdēja.

krievs s □ kā krievu mācītājs sk. mācītājs.

krinòlīnš s 'krinolīns' □ kā krinòlīnš: viņa [kāda sinolieto] priēdīšu saknes izvīlke liēlas, garas un pa bruņču apužgas голу salike, ūn ta [bruņči] stāvēja k^oā krinòlīnš.

kristis s 'krusts' ◇ kā vēlls nūo krista sk. vēlls.

krišus adv □ kā krišus: k^oā krišus nūokritu pa trepēm.

krīts s □ 1. (balts) kā (viēns) krīts 'loti, pilnīgi (balts)': ka balināja, aūdaklis tika bōlc k^oā krīc, sāules stori nūoņam visu palākumu. / stērķele bōlta k^oā viēns krīc.

2. (bāls) kā krīts 'loti, izteikti (bāls)': b^oāls k^oā krīc, ka īr nūobijiēs.

krūilis s 'nepieēdināms cilvēks vai dzīvnieks; negausis, rīma' □ kā krūilis: krūilīks (// krujīks) k^oā krūilis. / izboduojīēs k^oā krūilis, navār sagaidīt puzdiēnas, nu gōn ēdīs liēliski.

krūisteklis, krūistekle s 'cilvēks, kas kruistās - ķeras pie kā aizliegta, neatļauta vai arī alkst, tīko pēc kā' □ kā krūisteklis // krūistekle niev.: t^oā jōu Mīnne krūistijās, vē ēdiēns nau gotajs, jōu ād kořstu ūn riļ. viņa biļ k^oā krūistekle.

kruknis s 'cilvēks, kas krukn(ē) - bezdarbīgi, gaidot (nekustīgi) sēž' □ (kruknē) kā kruknis: k^oā kruknis kruknē ūn gaidās, kod viņš saņēms visu mōntu. kruknē ūotrām vīrsuō.

krūodzenīeks s 'krodzinīeks' ◇ (liēlās, lepojas u.tml.) kā sūdcāuruma krūodzenīeks 'pārmērīgi, nepamatoti (liēlās, lepojas)': liēlās k^oā sūtcāuruma krūoženīeks!

krūogs s ◇ 1. kā krūoga meīta sk. meīta.

2. kā krūoga stūops sk. stūops.

krūonis s 'vainags' □ kā krūonis - saka par ieapaļiem, žuburotiem, izskatīgiem dzīvnieka ragiem: dažām [liellopam] īr īstēn k^oā krūonis, bet t^oādu īr moz, vāirāk, k^oā saka, ār st^oāvīem ro-

giem. / tiem [auniem] ir lielāki rogi [nekā aitām], citām k^oā krūonis.

krūošķis s 'plāpa; muļķīgs cilvēks; EH I 664: krūošķi "nieki, blēnas" Druvienā; krūokšķuōtiēs '(satura ziņā) neskaidri runāt, izvairīgi atbildēt' Liezērī; "niekuoties" Adulienā, Druvienā, Viesienā, Grašos, Galgauškā, Jaungulbenē, Cesvainē □ kā krūošķis niev.: k^oā krūošķis parēizi narunā, mēlšās.

krūpene s 'pakrūte; krūteža' ◇ kā vēža krūpene - saka par nelīdzenu virsmu, negludu reljefu u.tml.: viš [lauks nelīdzens] k^oā vēža krūpene - visāda droza, akmēntiņi, tūr ni·k^oā navār padarīt ar l^oāpstu.

krupis s □ 1. demin. (mazs) kā krupītis // krupulis - saka par samērā mazu, neliela auguma dzīvnieku vai cilvēku: jārs moš k^oā krupīc. / moš bārnis k^oā krupūls, bet t^oādas k^oājas, ka pan^oakt navār. / t^oāda sūda vīreļa k^oā krupuļa dēļ čigānām bija j^oā-iēt uz Siberiju pruōm. bija tū vīreli nūositis.

2. demin. niev. (nekaunīgs, bezkaunīgs u.tml.) kā krupulis 'ļoti, izteikti (nekaunīgs, bezkaunīgs)': tas [cilvēks] gōn ir beskāunīks k^oā krupūls.

3. ◇ kā vēlls ar krupi sk. vēlls.

krusa s □ (nokrīt, nobirst u.tml.) kā krusa - saka, ja kas lielā vairumā, intensīvi krīt zemē, birst: t^oās vacās [ābeles] bij meženes, napūortātas, bet rēizēm tū ^oābulu pīebirc k^oā krusa zemē.

krusts s ◇ 1. (stāv) kā krusts uz galvas - saka par ko ļoti apgrūtinošu, nepatīkamu: cik labi, ka tū padarijām! sovādi k^oā krusc stāvātu uz galvas.

2. kā žīds nūo krusta sk. žīds.

krūts s ◇ kā puķe pīe krūtīm sk. puķe.

2. demin. dsk. kā vārdēi līdz krūtīņām sk. vārdē.

krūze s ◊ (skrien, steidzas u.tml.) kā pīe mēda krūzes iron. - saka, ja kāds ļoti steidzas sasniegt ko iecerētu, kārotu: k^oādas kameses ta tevi tūr [ciemā] gaida? kas tey tūr pār medenēm? nu jōu k^oā pīe mada krūzes.

krūzēts adj 'sīki vilņots; krokots, cirtots; kruzulains' ◻ kā krūzēts: gaīlenes pļomolās aūg k^oā krūzātas.

kubūls s ◻ kā kubūls - saka par ko platu, kuplu (piem., apģērba daļu): t^oādi biļši tie krinūoliņi - viņi t^oādi ploti stāvē k^oā kubuli.

kuce s ◻ (bezkaunīga, nekaunīga u.tml.) kā kuce - saka par nekaunīgu, nepieklājīgu, nesmalkjūtīgu sievieti: Madis ār beskāunīga k^oā kuce [sūdzēja radniekus tiesā].

kucēns s 'kucēns' ◻ (kauc, smilkst u.tml.) kā kucēns - saka, ja kāds žēlabaini raud, vaid, čīkst u.tml.: site tūo pūiku. tas pūika kauce k^oā kucēns.

kuģis s ◻ 1. (resns) kā kuģis - saka par lielu, resnu dzīvnieku vai liela auguma, korpulentu cilvēku: āitas tik rasnas k^oā kuģi, izlutinātas, cik garas, tik rasnas.

2. ◊ kā žūrka nūo grīnstuōša kuģa sk. žūrka.

kūja s 'nūja' ◻ kā kūja - saka par raudzību viesi, kas ieradies bez ciemakukuļa: vōi nūo ciētības, vōi viņa tēice: es lūkazās t^oā k^oā kūja.

kūkāns, kūkāns s 'formā cepts biskvīts, torte; kūka' ◻ (mīksts) kā kūkāns // kūkāns 'ļoti, pilnīgi (mīksts, irdens, drupans)': k^oāli rijas kr^oās spēltē iscepe miksti k^oā kūkāni. / tāys zemi istāisija, izore mikstu k^oā kūkānu. / izārdinājām zemi mikstu k^oā kūkānu. / mūsū tāvām esūt t^oāda zeme istāisīta - miksta k^oā kūkāns (// kūkāns), bet citām esūt ciēta k^oā lēsis.

kukaža s 'no vecuma salīkusi sieviete' ◻ (līka, salīkusi u. tml.) kā kukaža: m^oāte jōu līka bij k^oā kukaža.

kukulis s ◇ kā māizes kukulis - saka par ko samērā lielu, apjomīgu (piem., augu vai tā daļu): kartupeļi bij̄ izaūguši lieli k^oā zirgi, dažī k^oā māizes kukūls (// kukuļi) - lieli, gari un rasni.

kukuris s 'salīcis, sakumpis cilvēks' □ demin. kā kukurītis: viņš tūr kukurūojās, likājās k^oā kukurīc, pielieciēs kaūt kuo dara.

kūlba s □ 1. (plats) kā kūlba - saka par ko izteikti platu, apjomīgu (piem., izstiepušos apģērbu): k^oāda māt agrāk šit^oā ja-ka bij̄ tik ciēša! nu ir isstiepusiēs plota k^oā kūlba.

2. kā (lielā) kūlba - lieto kā lamuv. ēdelīgam, nepieēdināmam cilvēkam: [viešņa] atn^oākuse k^oā lielā kūlba, navār viņ ni paba-ruōt, ni.

kule s □ 1. (karājas) kā kule (pie kāda) - saka par sievieti, kas uzbāzīgi, neatlaidīgi tiecas pēc vīriešiem: meitas jōu pūšiem koklā karās - k^oā kules karājūotiēs vīriešiem kl^oāt.

2. ◇ kā pasaku kule niev. - saka par ļoti runīgu, plāpīgu cilvēku: k^oā posaku māiš, k^oā posaku kule, k^oā posaku D^oarta [plāpīgs cilvēks] ār posakām nūodarbūojās. / t^oā mačka ir k^oā posaku māiš, k^oā posaku kule (sk. arī Dārta; māiss).

3. ◇ kā pīdegu kule niev. - saka par nesaticīgu, ķildīgu cilvēku: tas t^oāc k^oā pīdegu kule, tik kasītiēs meklē.

4. ◇ ka vaskus caur kuli sk. vasks.

kūlis s ◇ 1. (izdilis) kā pupu kūlis - saka par ļoti novājējušu cilvēku vai dzīvnieku: esi izdilis k^oā pupu kūlis.

2. (nokrīt, noveļas u.tml.) kā pupu kūlis 'pēkšņi, viegli (nokrīt, noveļas)': [gulētājs] nūovēlēs k^oā pupu kūlis nūo suōla.

kūls s 'kaudze; čupa' ◇ kā vārna sūdu kulu sk. vārna.

kūlstava, kūlstave s 'kulstīkla' ◇ 1. mēle (iēt) kā kūlstava // kūlstave - saka, ja kāds daudz, ātri runā: tāi mēle ir k^oā

kùlstave. / [pļāpai] mēle iēt k^oā kùlstava.

2. (iet, klab u.tml.) kā kùlstave - saka par cilvēku, kas daudz runā (parasti ko nevajadzīgu, bezsaturīgu): [sieval] iēt k^oā kùlstave, citus aprunādama. / tas klab tik pot k^oā kùlstave - saka, ka k^oāc liels runātājs, pļ^oāpātājs, klačuôtājs.

kùlstavnīca s 'kulstīkla' ◊ (iet ār mēli) kā kùlstavnīca - saka par ļoti runīgu, pļāpīgu cilvēku: t^oā [sieval] gòn ār tū mēli iēt k^oā kùlstavnīca.

kuluška s 'maisiņš; kulīte' □ kā kuluška: brūgāna sv^oārkiem k^oā slapām c^oālam pīdūrķņū goli sagrīezušiēs, placi nūošļukuši k^oā kuluškas.

kumēdīņš s 'jokdaris, āksts; komediants; parasti dsk. joki, aušības; komēdija' □ kā kumēdīņš: mūsu tāus sacija, ka [bērnī] visādi darijās, grūozijās un izdāncūoja: k^oā kumēdīņš! / Rasma isspēlēja t^oādu k^oā kumēdīņu ār sovu preci un šķīrsanuōs.

kumēļš s □ 1. (ēd) kā kumēļš 'daudz, labprāt (ēd)': ād k^oā kumēļi.

2. (niķojas) kā (jaūns) kumēļš - saka par niķīgu, kaprīzu, arī bez uzraudzības atstātu bērnu: bārnī saniķūojās t^oā pot k^oā jaūni kumēļi, ka natīk kas pa pr^oātām. / naļ jōu labi, ka bārnus t^oā palaiž, lai dara, kūo grib k^oā kumēļi.

3. ◊ (zviedz) kā treša gada kumēļš iron. - saka par cilvēku, kas ļoti skaļi un neapvaldīti smejas vai runā: zyļez k^oā treša goda kumēļš - pār cilvēku t^oā saka, kas pār dāuži runā un smejas.

4. ◊ kā baltā ķēve pēc kumēļa sk. ķēve.

kumuļuōt v 'ME II 313: "iet kumu kumiem"; kumu kumiem, arī kumu kumām 'salīkušā stāvoklī gūļojoties, streipulojot' Bērzaunē □ kā kumuļuōt (kumuļo): viņai [kaimiņu mātei] t^oāc liels kūkūms biļ mugurā, ta t^oā k^oā kumuļuōt kumuļoja, lika, lika g^oāja.

kumuōss s ◊ dsk. kā vēcāsmātes kumuōsi - saka par samērā lie-

lām kādas mīkstas, viendabīgas masas daļiņām (piem., sniega pārslām): snīgi n^oāk lieli, miksti k^oā vacāsm^oātes kumuōsi.

kūngs s □ 1. kā kūngs: a) 'lepni; grezni; lielīgi': apmetu šālli ap koklu ūn g^oāju k^oā kūngs. / mēs ār tēti sēdējām lielajā krāslā k^oā kūngi. / dāls naūdu [par pārdoto mežu] Rīgā nūōžēris, žīvūōis tūr ilgi, usst^oājiēs k^oā kūngs. / izlīekās lepnis k^oā kūngs, smōlks. / biezus k^oāpustus v^oārija ār putraīmēm, uscepe gaļu, uzlēja tāukus vīrs - t^oāc nūō-ēdiens - pa-ēdi k^oā kūngs. / [Rīgā sviesta] pīrcēju bij, vōi dīevīņ! uz ceļa jōu bij pūiši: brāuc šūr, brāuc šūr! - lēvede d^oārzā, kūr ņēme [sviestu], kūr spīkērs bij - k^oā kūngu. b) 'droši, pilnīgi': pa mēnesi bij [kāju laužušais] jārs vasāls k^oā kūngs, tik ta nagribē ni-moz go-nuōs iēt, tad tik pa m^oāju, pa d^oārzu.

2. (dzīvo) kā kūngs 'labi, brīvi, neatkarīgi no citiem (dzīvo)': žīvūōju viēns poc k^oā kūngs. / žīvūō k^oā kūngs, viēna gōl-va, viēna bāda. / čigānēm visu vosaru zaļā mūža vaļā, žīvūō k^oā kūngi. / viēnu dienu žīvūō k^oā kūngs, ūotru k^oā sūns.

3. (balts) kā (viēns) kūngs 'loti, pilnīgi (balts)': [uzartie] kaŗtupelīši [tīrumā] ār liētu bōlti nūōmozgāti k^oā viēni kūngi.

4. demin. kā kūndziņš: folkl. mūns b^oālīņš k^oā kūnziņš
žāltānēm matiņēm.

5. ◇ kā kūnga tīrums sk. tīrums.

kūņa s 'kuce' ◇ kā pisama kūņa vulg. - lieto kā lamuv.: kuo āisi zūobus k^oā pisama kūņa?

kūodaļa s ◇ demin. kā pakulu kūodaļa: folkl.

āitīņ muna, vīllīņ tova,

m^oāmīņ, tovu darijumu!

lēvēluōs istabā

cieši ietinas segās, ērti iekārtojas: m^oate gòn ietāisās deku^os k^oā ku^ode, ietinās deku^os k^oā viens rullis. / tu ietāisiēs [segās] k^oā ku^ode makstiē.

ku^odūls s 'kodols' □ (ciets) kā ku^odūls 'loti (ciets)': māize ciēta, glāuna k^oā ku^odūls.

kūoks s □ 1. kā kūoks 'loti ciets, sakaltis': te^u ze^us ir sasekš^ušas k^oā kūoki.

2. (liels) kā kūoks - saka par ko samērā lielu, garu, augstu: [bišu] trūpi bi^u lieli k^oā kūoki aūkšā.

3. (stīvs) kā (viens) kūoks 'loti, pilnīgi (stīvs, nekustīgs)': es ešu trīs rēis nāvēi aciēs skatijiēs stī^us nūo baīlēm k^oā viens kūoks.

4. dsk. kā kūoki (mežā) 'loti daudz, lielā skaitā': jūs [lau- dis] te san^oakuši k^oā kūoki, k^oā meš. / cilvēku [saietā] t^oā k^oā kūoku mežā.

5. demin. (izdilis) kā kūociņš - saka par stipri novājējušu, arī loti kalsnu cilvēku: tā^us bi^u izdilis k^oā kūociņš, bet runā- ja lī^u pēdīgām ēlpas vīlcienām.

6. demin. (sēž, tup u.tml.) kā kūociņš 'bezdarbībā, dīkā (sēž, tup)': ka nau^u re^uššanas, ni k^oā navari darīt, sēdi k^oā kūociņš. / ni es vāir i žīrdū, sēdi k^oā kūociņš.

7. ◊ (čīkst) kā aizlaūzts kūoks 'žēlabaini, griezīgi (čīkst)': tas čīkst k^oā aizlaūsc kūoks, kas slīms un v^oarkst.

8. ◊ viens kā (sakaltis) kūoks - saka par vientuļu, visu at- stātu cilvēku: viens k^oā sakaltis kūoks pasaulē.

9. kā kūoka gabāls; ◊ kā kūociņa gabaliņš sk. gabāls.

10. kā ar kūoka kājām sk. kāja.

11. kā kūoka piēpe sk. piēpe.

12. ◊ kā kūoka dīevs sk. dīevs.

13. ◊ kā veča kūoka figūra sk. figūra.

14. ◇ kâ (lielu) kùoku mežâ sk. mežs.

15. ◇ kâ kùoklēm lapas bira sk. birt.

16. ◇ kâ zârs pīe kùoka sk. zârs.

kuôslis s 'tas, kas kož; nesaticīgs, kildīgs cilvēks' □ kâ
kuôslis niev.: t^oâdi ļauni cilvēki k^oâ ēšļi, kuôšļi.

kùosvârnis s 'kovârnis' □ 1. (sēž, tup u.tml.) kâ kùosvârnis - saka par neizskatīgās (parasti tumšās), pavalkātās drēbēs tērptu cilvēku, kas nekustīgi sēž: [vecaimātei kāzās] bij j^oâs^od [bez svētku drēbēm] t^oâ pot k^oâ kùosvârnâm.

2. (izdilis) kâ kùosvârnis - saka par ļoti novājējušu, pārmērīgi kalsnu cilvēku: viņš izdilis k^oâ kùosvârnis.

kupēna s □ kâ kupēna - saka par ko mīkstu, pūkainu (piem., vilnas segu): [gultas] deķus devu usplēst - uskārst. ka usplāsti, ta sežīēs k^oâ kupanâ.

kuřka s 'tas, kas kuřc; kurnētâjs; ME II 322: kuřkt 'kuřkstēt; ņerkstēt; rubināt'; EH I 678: "rūkt" Varakļānos' □ (kuřc) kâ kuřka
kâ niev.: kùo tu ūotrâm kuřc vīrsu^o k^oâ kuřka, runâ vīrsu^o?

kùrlâusis s 'nedzirdīgs, kurls cilvēks' □ kâ kùrlâusis niev.: m^oâte cik rēižu sacija [uz bērniem]: k^oâ kùrlâuši, ni žird ni!

kùrmis s ◇ 1. (dzīvo, ierokas u.tml.) kâ kùrmis savâ alâ - saka, ja kāds dzīvo ļoti noslēgti, neinteresējoties par apkārtējo pasauli: žīvuo k^oâ kùrmis sovâ olâ. / [vientulis] lērūokâs k^oâ kùrmis sovâ olâ.

2. demin. kâ kùrmītis 'neliels; mazs': folkl.
k^oâ kùrmīc tāutu dâls, k^oâ ^oâzīc kumelīšs.

3. kâ kùrmja ķepīpas sk. ķepa.

kùrmulis s 'demin. niev. no kùrmis; ME II 324: 'panīkusi, krop-
līga, vecuma vai slimības dēļ salīkusi dzīva būtne' Liezērī, "ne-
derīgs maza auguma cilvēks" Ērgļos, Zaubē' □ kâ kùrmulis niev.:
kùo tu vēlcīēs k^oâ kùrmūls? t^oâda vīlkšanâs līr nūo navarēšanas. /

kùr iêsi mǎls k^oâ kùrmùls, k^oâ suškis?

kùrpe s ◇ kâ Mǎžai kùrpes (uz pìeci pàri zeķu) iron. 'noteikti, bez šaubām; droši': tas ir k^oâ likc - k^oâ M^ožai kùrpes uz pìeci p^oari zeķu.

kùrva s 'nolaidīga, nevīžīga sievietc; netikle, paklīdene' □ (nolaidīga) kâ kùrva niev.: [sieva] nùolaidīga k^oâ kùrva. / mani àr sàuce pàr kùrvu: k^oâ kùrva nùolaidīga - t^oâ lomà.

kùrža s 'grozs, kurvis; lamuv. nozīmē - uzmācīgs cilvēks' □ (uzbāžas, uzmācas u.tml.) kâ kùrža niev.: šì k^oâ kùrža uzb^oāzēs, žanās ùotra [darba] vietā. kùrža - lomāšanas v^oarc.

kùsât, kùsêt v 'mutuļot; vilņoties' □ kâ kùsêt kùs: z^oāle aūks, ka ir siltūms ùn mitrūms, ta z^oāle k^oâ kùsêt kùs [vareni aug].

kustināšana s ◇ (gaidīt) kâ uz ūdēns kustināšanu 'ilgi, nepacietīgi, arī veltīgi (gaidīt)': gaidiju k^oâ uz ūdēns kustināšanu, kad tu atn^oaksi.

kustūonis s ◇ demin. (iet) kâ nùomaldījiēs kustūonītis - saka par cilvēku, kas klaiņo, bezmērķīgi staigā apkārt: blāndūonība ir klejuošana, cilvēks iēt k^oâ nùomaldījiēs kustūonīc.

kutināts divd no kutināt ◇ smejas kâ kutināts - saka, ja kāds skaļi, ļoti neapvaldīti smejas: bārnis smejās k^oâ kutināc.

kùts s ◇ kâ kùts pakaja sk. pakaja.

kùtspakaja s 'vieta aiz kùts (parasti netīra, nekārtīga)' □ kâ kùtspakaja 'ļoti netīrs, notraipīts, notraipījies; nekārtīgs': Emilītei dagūns bij nùo tabākas špaukšanas k^oâ kùtspakaja - nùotecējs, ùn n^oās, ka pacēle uz aūksu, bij gluži mallas.

kvēpele s 'EH I 690: "kas ir nuokvēpējis" Jeros; ME II 354: kvēpala 'tā, kas strādājot notraipījies, nosmērējies'; kvēpelis 'netīrulis, smulis' Alūksnē' □ (netīrs, melns u.tml.) kâ kvēpele: kùr ta tu nu esi tik malla k^oâ kvēpele? ej nu, mozgā muti!

kvēps s □ 1. kā kvēps 'nopotējis, nosmērējies; netīrs': tu k^oā kvēps esi palicis: nūopotējis, natīrs. / kūr ta nu iēsi uz ciemu t^oāc k^oā kvēps, ka ģimām vidu nūomozgā, ap āusiem paliek māls k^oā krāncis, k^oā rīnkis apk^oārt?

2. (aizkūp) kā kvēps - saka, ja kāds ātri, nemanāmi aizskrien, pēkšņi pazūd: puika āiskūpēja k^oā kvēps.

ž

žagārgraūzis s 'žagaru grauzējs' □ kā žagārgraūzis: 'zakis tok ir t^oāc k^oā žogārgraūzis, viņam garšuo ābēlu zarīni.

žagārs s □ 1. kā žagārs (demin. žagarlīš): a) 'ciets, stingrs; sauss, izkaltis; novājējis, izdilis': v^oārijs, v^oārijs [tējul], bet žajs ciēc k^oā žogārs. gribējs, lai izjūk tie strūbulīši. / vecic iskaltis k^oā žogārs. / [sieviete] tik sliktiņa [vāja], sāusiņa k^oā žagarlīš. b) 'mazs, siks, neievērojams, niecīgs': vīra nau m^oājā, bērni tik saskrēja [ciemiņam] prlekšā k^oā žogari.

2. kā žagaru sluōtina sk. sluōta.

3. kā žagaru būrtī sk. būris.

žagata s □ 1. kā žagata (demin. žagatina) iron. 'tievs, kalsns; ļoti novājējis, izdilis': [sieval] pasāusa k^oā žogata. / [sieval] tik v^oājīņa k^oā žagatiņa.

2. ♦ žadzina kā žagata iron. 'ļoti daudz, nepārtraukti runā, plāpā, tenko': kūo jūs k^oā žogatas žažinet?

žagulis s 'ME IV 787: žagulītis 'vieglas atraugas, žagas'' □ kā žagulis iron. 'nenopietns, nenosvērts, vieglprātīgs': k^oā žogūls vīn esūt t^oāc pavlēglis cilvēks.

Žāksts, Žeiksts s 'ME IV 796: II Žāksts 'mulķīgs cilvēks, acu apmānītājs, āksts' *Adulienā, Drustos, Biržos, Taurenē, Sērmūkšos, Cesvainē, Veselavā, Vecpiebalgā, Skultē, Valkā*; 'švauksts' *Druvienā* (?); 'jokdaris, āksts'; III Žāksts 'brēkulis, blauris'; 801-802: I Žeiksts '=žāksts, āksts' *Drustos, Raunā, Smiltenē, Džūkstē*; "kas šķuobās, gruožās, ākstās" *Adulienā, Galgauskā*; "kas aušīgi kā pa gaisu vien dzīvu un staigā" *Druvienā*; 'vieglprātīgs cilvēks, "kas žautās"' *Ērgļos* □ kā Žāksts // Žeiksts niev.: t^oāc k^oā ž^oāksc - o^olējās ūn visādi izrunājās: iēt r^oāpu ūn pa suņu mūdēi u^osta ūotrām ple dibana, kurām stiprāks gaiš. / tu gōn esi k^oā žeiksc. kas t^oā nu runā! / skrāida kā žeiksc ūn blēpas dara, dāuzās. / k^oā žeiksc, ni nūo viņa runas, ni darīšanas, t^oāc žeiksc nau krīetnis cilvēks. / runā vln kbu kūo k^oā žeiksc.

Žalga s 'ME IV 788: III Žalga 'aušīgs cilvēks' *Lubejā, Piebalgā*; Žaīga 'lamuv.' *Sesavā, Svētē* □ kā Žalga niev.: āušājās k^oā žōlga - tukšu runā, visādi žōlgājās, j^oādās ūn pluōsās. / kūo nu pluōsiēs k^oā žōlga? / kūo nu k^oā žōlga te visādas mūlķības st^oāsti?

Žampa s 'zapķis, zampa; ME IV 788: arī 'kas labprāt bradā pa ūdeni un dubliem' *Vecguldenē, Cesvainē*; Žāmpa 'neveikls cilvēks, kas strādājot izlaista ūdeni, ēdot aplejas ar ēdienu utt.' *Dikļos, Gatartā, Lielstraupē, Ķieģeļos, Lodē, Taurenē, Rāmuļos, Skujenē, Smiltenē, Trikātā, Valmierā*; 'bērns, kas ir notraipījies ar ūdeni vai dubliem' *Zemītē*; EH I 817: Žampa "meitene vai meita, kas mīl ar ūdeni rīkuoties, kas sevi aplej" *Sērmūkšos* □ kā Žāmpa niev.: cēlš plelijs k^oā žōmpa. / kūo tu tūr žōmpājiēs pa ūdeni k^oā žōmpa? jāucās pa putras blūodu ār karūti k^oā žōmpa?

Žāndleris s 'žandarms' □ (darbojas, rīkojas u.tml.) kā Žāndleris iron. 'pārlietu strauji, steidzīgi, arī klūmīgi

(darbojas, rīkojas) : kùo ta te nu k⁰â žāndiers visu esi pīelējis [ar ūdeni]?

žāuga, žāusteklis, žāusts, žāūtris s 'tas, ka žāugājas, žāustās - nemierīgi skraida, blēnojas, kāpelē, ložnā' □ k⁰â (viēns) (vēlla) žāuga // žāusteklis // žāusts // žāūtris
niev.: kùo tu žāugājiēs k⁰â žāuga? / kùo nu žāūsties k⁰â žāuga - [puika] lac p⁰āri sātām, k⁰āp visūr aūkšā, t⁰āc dāuziks, naḡ vāldāms. / t⁰ā gōn īr k⁰â žāuga. kùo viņa vār žāugātiēs! nastāḡ miērā. / tu gōn esi k⁰â žāuga, tukšu runā ūn skrāida pār vēlti lēkš ūn vār, smejas. / pūika skrīen ūn pāmās, ūn sitās k⁰â žāusteklis. / kūr tu k⁰āpsi k⁰â žāusc? g⁰āsiēs zemē ūn nūolaūsi koklu. / bārnis iēt k⁰â žāūtris ūn sitās, tok navār vāldīt. / kùo tūr žāūsties k⁰â žāūtris? / pūika k⁰â žāūtris izlēcis uz stālla aūškas pa tik garām trepēm. / kùo nu skrīen k⁰â žāūtris? - abg⁰āzi kipīti, usk⁰āpi kakām uz astes. / cilvēku ār sāuce pār žāūtri. viņš t⁰ā skrīen ūn nūositās [apdauzās] k⁰â žāūtris. / tu gōn esi k⁰â viēns vālla žāūtris. kùo ta tu žāūsties pa tiēm kūokiem? visas drēbes saplēš ūn nūosmārātas.

žebērklis s 'žebērklis' □ k⁰â žebērkls iron. - saka par nesaticīgu, neiecietīgu, kildīgu cilvēku: dāuzās k⁰â žabārklis. / k⁰â žabārklis izrunājās, tūr naḡ kùo ievāruot nūo viņa runas.

žēikste s 'rikste; ME IV 801: arī 'gara, vāja sievietes persona' Raunā, Vestienā; 'garš un vājš cilvēks vispār' Lubānā, Meirānos' □ k⁰â žēikste: tas ār izaužis gārs k⁰â žēikste.

žēlīgs adj ◊ k⁰â ok, žēlīgs 'ārkārtīgi; ļoti lielā mērā; sevišķi': t⁰ādi o⁰abūltini bij - sukūr⁰ābuli - tik soīdani k⁰â ok, žēlīks!

žeperis s 'draiskulis, palaidnis; zeperis' □ k⁰â žeperis: pūika pluosās k⁰â žepērs - visu o⁰ātri kēr ūn gr⁰āb.

žids s 'ebrejs' □ 1. (dzīvo) *kā žids iron.* - saka, ja kāds ir uzsvērti taupīgs, dzīvo ļoti taupīgi, skopojas: kuo ta jūs te živuojet k^oā židi pa tumsu?

2. (kaulējas, diņģējas u.tml.) *kā žids iron.* - saka, ja kāds ilgi nespēj vienoties (par cenu), saligt: kuo tūr nu diņģējiēs k^oā žic? - [saka,] ka navār līkt.

3. (jautā, izprašā u.tml.) *kā žids* 'viltīgi, izgudrēm (jautā, izprašā)': ien^oāk k^oāc puiš, visu izlūrādāms, un prasa ceļu - prasa k^oā žic, ceļu zinādāms.

4. ◇ *bārda kā židām* 'gara, bieza, pinkaina, nesukāta bārda': n^oabuŕgu Pletērs ār garu b^oārdu k^oā židām.

5. ◇ (pazūd, izgaist u.tml.) *kā žids pa Mikelēm iron.* 'pēkšņi, nemanot, bez pēdām (pazūd, izgaist)': zaglis pazude bez pādēm, izgāise k^oā žic pa Mikelēm.

6. ◇ (baidās, bīstas u.tml.) *kā žids nūo krusta iron.* 'ļoti, ārkārtīgi, paniski (baidās, bīstas)': bīstās k^oā žic nūo krusta.

7. ◇ (grābstās, ķerstās u.tml.) *kā žids pēc pēves iron.* - saka, ja kāds haotiski ko meklē, arī juceklīgi, nesakarīgi runā: kuo grāpstiēs k^oā žic pēc pēves?

8. ◇ (der, pasē u.tml.) *kā žids uz cūkas iron.* - saka par ko pilnīgi nesaderīgu, nesaskanīgu, nesavienojamu: rēiz strādnieks salīek krāslus [jumta spāru balstus], vajag pasēt. [neder] k^oā žic uz cūkas.

9. ◇ *kā pāunu žids niev.* - saka, ja kāds staigā ar lielu nastu, daudziem saipiem, vīstokļiem: tu esi k^oā pāunu žic - cik rēižu sacija.

10. ◇ (staigā) *kā žids uz kaņupēm iron.* 'bieži, pastāvīgi (staigā)': atkāl j^oā-iēt [uz tualeti]. nu tik stāigā k^oā žic uz kaņupēm.

11. ◇ *rēķinās kā žids* 'pārlietu precīzi, sīkumaini norēķinās': folk1. živuo k^oā br^oāli, rēķinās k^oā židi.

12. ◇ *kā žīda maks* sk. maks.
13. ◇ *kā žīda pāteri* sk. pāteri.
14. ◇ *kā žīda pāunu* sk. pāuna.
15. ◇ *kā žīda vāgi* sk. vāgi.
16. ◇ *kā žīda veste* sk. veste.
17. ◇ *kā pīe žīda vėzuma* sk. vėzums.
18. ◇ *kā žīda zīrgs* sk. zīrgs.

ž(v)īgūrs, žvīngūrs s 'zvirbulis' □ 1. (iet, staigā u. tml.) *kā žīgūrs* iron. - saka par ļoti pašpārliecinātu, augstprātīgu, iedomīgu, arī lielīgu cilvēku: iēt k⁰ā žīgūrs, krūc izg⁰āzis.

2. (uzsēžas, uztupjas u.tml.) *kā žvīngūrs* 'viegli, veikli (uzsēžas, uztupjas)': poc [koku pludinātājs] k⁰ā žvīngūrs uzmetiēs uz ūotra bālka.

3. ◇ *dsk.* (saklūp) *kā žvīguri kapupēs* 'strauji, ar sparū, arī trokšņojot (saklūp)': saklupuši k⁰ā žvīguri kapupēs.

4. ◇ (lielās, dižojas u.tml.) *kā žīgūrs uz cūkas sūda* iron. 'ārkārtīgi, pārmērīgi (lielās, dižojas), parasti ar ko sīku, nenozīmīgu': kūo nu lieliēs k⁰ā žīgūrs uz cūkas sūda? / ka būtu t⁰ādi laikā, ta varātu liels būt, k⁰ā žīgūrs uz cūkas sūda grūozītiēs.

žlaga s 'ME IV 814: I žlaga 'kaut kas izmircis, atmiešējies' *Druvienā*; 'mitra malka; mitra labība' *Saikavā*; 'sapuvusi masa' *Bauskā*; 'neglīta, mitra masa' *Ērgļos*; 'slapja, neauglīga smilts zeme' *Palsmanē, Saikavā*; 'šāda zeme zem humusa slāņa' *Tirzā*; *žļega* 'slapja, neauglīga mālzeme' *Saikavā, Bauskā, Sarkanos* □ *kā žlaga* 'pilnīgi, viscaur slapjš': molka slapija k⁰ā žlaga, ni tūr siltumas, ni, tik skūrstena bēndēšana. / sōlmi slapiji n⁰āce nūo [kulamā] mašina lāukā k⁰ā žlaga, saspiēsti pikā.

žmuogs s 'spoks; ērms, ķēms; EH II 820: *žmuogs* "cilvēks, kas *zmuogājas*" ("dara drusku launprātīgas nerātņības") *Bar-*

kavā □ *kā žmuōgs* *niev.*: ka k^oādām t^oādas izrunas v^oi izdarības, saka: k^ou nu nemies k^oā žmuōks, k^oā k^oāms?

žņaudzējčūska s □ (apvijas, aptinas u.tml.) *kā žņaudzējčūska* 'cieši, stingri (apvijas, aptinas)': vijas [nezāles] k^oā žņaužējčūskas tinās ap pukēm, ap tupuļiem.

žņaudzeklis s 'žņaugis; žņaudzējs, izspiedējs; izkalpinātājs' □ *kā žņaudzeklis* *niev.* - saka par cilvēku, kas kalpina citus, varmācīgi izturas pret tiem: tas sāimenlēks g^on īr k^oā žņaužeklis, v^oš t^oos k^olpus izžān ūn p^oc ni'k^oā nagrib str^oādāt.

žukuris s 'ME IV 829: 'meklētājs, okškeris' *Ērgļos, Saikavā; I žukurs* 'mieturis (miltu putras maisīšanai)' *Bauskā, Drustos; EH II 821: arī Trikātā* □ *kā žukuris* *iron.*: pūka visu izžukurē, izmeklē k^oā žukūrs.

žulka s 'kaut kas izmircis, ūdepains, žulgans' □ *kā žulka*: [sālītā] gala izmirkuse k^oā žulka, ni'moz iscept navār - ūdēns pilla.

žult(i)s s □ *kā žult(i)s* 'loti rūgts, sūrs; ārkārtīgi nepatīkams': tas g^on īr sūrs k^oā žultis.

žūneris s 'okškeris' □ *kā žūneris* *niev.*: n^oāk te visu iskatīt, izūokšerēt k^oā žūners (sal. arī *žukārs, žūneris*).

žuomāklis s 'jokdaris, āksts' □ *kā žuomāklis* *niev.*: es esūt k^oā žuomāklis, k^oā m^oāžeklis m^oāžuojūotiēs. / tāys cik rēižu sacija: žuomājūotiēs k^oā žuomāklis - ka t^oā oākstijuōs, kāmūojūōs. / k^ou tu žuomājiēs k^oā žuomāklis! [meital] adg^oāžās ūn ta rāc, ūn smejas k^oā kara kēve.

žūris s 'ME IV 837-838: 'pelke' *Ērgļos, Dzelzavā, Cesvainē; žūris* 't.p.' *Bauskā*: 'kas izškērdē daudz šķidruma, nevarjadzīgi laista' *Taurenē, Raunā, Sērmūkšos*; 'kas ir aplējies ar ūdeni; kas ir izmircis' *Bauskā, Drustos; žūris* 't.p.' *Adulienā, Ērgļos, Galgauskā, Sarkaņos, Praulienā, Dzelzavā, Cesvainē*; 'kas daudz dzer (ūdeni)' *Praulienā; žūris* 't.p.'

Bauskā; 'dzērājs, žūpa' Bauskā; žūris 't.p.' Ērgļos, Lubānā, Praulienā, Saikavā, Dzelzavā, Cesvainē □ kā žūris: salijis slapijs k⁰ā žūris. / tas jōu pīelējiēs pīls k⁰ā žūris.

žūrka s □ 1. (slapjš, izmircis u.tml.) kā žūrka 'loti, viscaur, pilnīgi (slapjš, izmircis)': kūr ta nu bijī, ka esi t⁰āc slapijs k⁰ā žūrka? / poc slaps esi k⁰ā žūrka. / sūns ispedēja nūo azara slapijs k⁰ā žūrka. / gonām j⁰āžūrkst visu dienu liētā. gōns izmircis k⁰ā žūrka. / meženīeks izmircis k⁰ā žūrka, ka šlāka n⁰āk zemē.

2. ◇ (plīks) kā baznīcas (// spīķera) žūrka 'loti nabadzīgs, trūcīgs': plīks k⁰ā baznīcas (// spīķera) žūrka.

3. ◇ (bēg) kā žūrka nūo grīkstūoša kuģa iron. - saka, ja kāds mazdūšīgi atstāj nedrošu, riskantu, bojāejai nolemtu pasākumu: bāg k⁰ā žūrkas nūo grīkstūoša kuģa.

4. kā žūrku āustīpas sk. āuss.

žvagulis s 'grabulis, zvagulis; ME IV 840: II žvagulis 'žvadzoša bērnu rotallīeta' Dūnikā □ dsk. kā žvaguļu 'loti daudz, lielā skaitā': čigāniem bērnu k⁰ā žvogulu, bet visi veikli un vasali.

žvangulis, žvaņķsis, žvaņksts s 'zvagulis, zvārgulis; ME IV 841-842 arī: žvangulis "plāpa" Sērenē; žvankstis 'kas mēdz runāt blēpas' Saldū; žvaņksts 't.p.' Adulienā, Sarkaņos, Kalsnavā, Ērgļos, Praulienā, Dzelzavā; "ākstis; lielībai; plāpa" Sērenē; 'suns, kas rej līdz apnikumam vai bez iemesla' Drabešos, Drustos, Galgauskā, Zaubē, Ērgļos, Taurenē, Saikavā, Snēpelē; "kas žvankš" Vestienā; žvaņkšķis "bez iemesla rejošs suns" Pērsē; žvaņksts 'kas daudz un skaļi runā' Adulienā, Galgauskā, Cesvainē □ kā žvangulis // žvaņķsis // žvaņksts niev.: kūr tik dāuž žvaņksti k⁰ā žvangūls? / sūntene žvaņķš k⁰ā žvaņķsis, rej t⁰ā pot vīn. / žvaņkst visu lāiku k⁰ā žvaņksc, apnicis jōu klāusītiēs.

žvīgurs, žvingurs sk. žvī(n)gurs.

2.3. ĪPAŠVĀRDU (UN APELATĪVU) RĀDĪTĀJS

Àbràms personv ◊ kĀ Àbrama klēpis

Àndrs personv ◊ kĀ nūo Àndra mĀtes sēnĭm

Ànsis personv ◊ kĀ lāimīgāis Ànsĭtis

Bābele vietv ◊ kĀ pĭe Bābeles tūorna

Bālvi vietv ◻ 1. kĀ Bālvu ežērs

2. ◊ kĀ nūo Bālvēm līdz Steķintavai

Barani vietv 'z Sinolē' ◊ kĀ Zāķis pĭe Baranu bīrs

Dārta personv ◊ 1. kĀ salašpu Dārta

2. kĀ pasaku Dārta

Dāuka personv (< Dāvids) ◊ kĀ pūrduļu Dāuka

Èdene vietv ◊ kĀ Èdenē

Èrkšurūozĭte personv 'Èrkškrozĭte' ◻ kĀ Èrkšurūozĭte

Èzavs personv ◻ kĀ Èzavs

Jānis personv ◊ kĀ Jāņa tārpiņām

Juris personv ◊ kĀ Jura ragavas

Kača personv ◊ kĀ Kačai mūšs

Krapa vietv 'c Gulbenes tuvumā' ◊ kĀ Krapas luōgi

(luōdzini)

Kēncis personv ◊ deguns ka Kēncim

Lēibis uzv 'Lejasciema žīdu tirgotājs' ◻ kĀ Lēibis

- Lūsis uzv ◇ kā Lūša glouvs, sēpu sulas pēdzērsi
Māža personv (< Margrieta) ◇ kā Māžai kūrpes (uz pleci pāri
zeķu)
- Mezopotāmija vietv 'Mezopotāmija' ◇ kā Mezopotārijas lāva
Mustērežērs vietv □ kā Mustērežērs
- Pēteris personv (< Pēteris) ◇ 1. kā jūoku Pēteris
2. kā piēpes Pēteris
- Pīļava vietv 'ez Sinolē' □ kā Pīļava
- Pliskava vietv 'Pleskava' ◇ kā Pliskavas ērzelis
- Pļuškins uzv □ kā Pļuškins
- Rāuna vietv ◇ kā Rāunas vārti
- Rečs uzv 'Lejasciema olu uzpircējs' ◇ kā ūolu Rečs
- Rīga vietv ◇ kā vilks cāur Rīgu
- Spricis personv (< Fricis) ◇ kā krāmu Spricis
- Steklntava vietv ◇ kā nūo Bālvēlem līdz Steklntāvai
- Švauksts uzv □ kā Švauksts ("Mērnleku laikūs")
- Trejs uzv ◇ kā vēcā Treja bikses
- Tūoris uzv ◇ kā Tūora vistāi
- Ūsīņš personv □ kā (viēns) Ūsīņš

L I T E R A T Ū R A

Apresjans 1974 - А п р е с я н Ю. Д. Лексическая семантика /си-
нонимические средства языка/. - Москва, 1974.

Arutjunova 1980 - А р у т ю н о в а Н. Д. К проблеме функцио-
нальных типов лексического значения // Аспекты семантических ис-
следований. - Москва, 1980.

Bauga 1974 - В а у г а А. Krievu - latviešu frazeoloģiskā vārd-
nīca. - R., 1974.

Boicovs 1986 - Б о й ц о в С. А. Устойчивые сравнения в брянских
говорах / Автореф. дис. .. канд. филол. наук. - Ленинград, 1986.

Bušmane, Kagaine 1980 - В у š м а н е В., К а г а и н е Е.
Izlokšņu vārdnīcu tipi un latviešu dialektālo vārdnīcu veidoša-
nas jautājumi // LPSR ZA Vēstis. - 1980, Nr. 8, 59. - 75. lpp.

Bušs 1979 - В у š с О. Nedialektālā neliterārā leksika jeb
slengs // LPSR ZA Vēstis. - 1979, Nr. 2, 68. - 77. lpp.

Caubuliņa, Ozoliņa, Plēsuma 1980 - С а u b u l i ņ а D.,
О z o l i ņ а Н., P l ē s u m а А. Latviešu - krievu frazeolo-
ģiskā vārdnīca. - R., 1980.

Draviņš 1991 - D r a v i ņ š К. Stabile salīdzinājumi Sten-
des izloksnē // Ceļi, XIX. - Stokholma, 1991, 56. - 63. lpp.

EH - E n d z e l ī n s J., H a u z e n b e r g a E. Papildi-
nājumi un labojumi K.Mīlenbacha Latviešu valodas vārdnīcai. -
R., 1934 - 1946. - 1. - 2. sēj.

Eiskjēra 1993 - E j s k j æ r I. Danish Dialect Research. -
København, 1993.

ĒIV - К а г а и н е Е., R a ģ e S. Ērgemes izloksnes vārdnī-
ca. - R., 1977 - 1983. - 1. - 3. sēj.

Ekerts 1987 - E c k e r t R. Historische Phraseologie der sla-
wischen Sprachen (unter Berücksichtigung des Baltischen) // Zeit-

schrift für Slavistik. - 1987. - Bd. 32, S. 801 - 807.

Filšins 1965 - Словарь русских народных говоров / Сост. Ф. П. Филин. Вып. I. - Москва - Ленинград, 1965.

Fjodorovs 1970 - Федоров А. И. Об образовании фразеологических единиц языка из сравнительных оборотов // Актуальные проблемы лексикологии. - Минск, 1970.

Fleišers 1982 - Fleischer W. Phraseologie der deutschen Gegenwartssprache. - Leipzig, 1982.

Gaivenis, Keinis 1990 - Gaivenis K., Keinys S. Kalbotyros terminų žodynas. - Kaunas, 1990.

Gutmans, Čeremsina 1970 - Гутман Е. А., Черемсина М. И. Названия животных в составе сравнений // Вопросы языка и литературы, вып. 4. - Новосибирск, 1970.

GW - Geflügelte Worte. - Leipzig, 1985.

Iskanderova 1982 - Искандерова И. З. Семантико-структурная характеристика сравнительных конструкций современного немецкого языка / Автореф. дис. .. канд. филол. наук. - Москва, 1982.

Ivaško 1981 - Ивашко Л. А. Очерки русской диалектной фразеологии. - Ленинград, 1981.

Jakaitiene 1980 - Jakaitienė E. Lietuvių kalbos leksikologija. - Vilnius, 1980.

Jakaitiene 1986 - Jakaitienė E. Ką ir kaip reiškia žodžiai. - Vilnius, 1986.

Jankovskis 1973 - Янкоўскі Ф. Беларускія народныя параўнанні. Кароткі слоўнік. - Мінск, 1973.

Jansone 1989 - Jansone I. Par latviešu valodas zoonīmu funkcionālo semantiku // LPSR ZA Vēstis. - 1989, Nr. 9, 18. - 22. lpp.

Jansone, Kagine 1993 - Jansone I., Kagine E. Par dažām dialektālās leksikas funkcijām literārajā valodā //

Latviešu valodas kultūras jautājumi, 27. laid. - R., 1993, 84. - 92. lpp.

Kagaine 1968 - K a g a i n e E. Ērģemes izloksnes frazeoloģismu tipi un uzbūve // LPSR ZA Vēstis. - 1968, Nr. 8, 62. - 71. lpp.

Kagaine 1987 - K a g a i n e E. No Baltijas somu valodām aizgūtie runas verbi Ziemeļvidzemes izloksnēs // Latviešu valodas kontaktu pētījumi. - R., 1987, 149. - 162. lpp.

Kagaine 1992 - K a g a i n e E. Semantiskie dialektismi Ziemeļrietumvidzemes izloksnēs. - R., 1992.

Kagaine 1993 - K a g a i n e E. Dialektālās un vispārlietojamās leksikas attieksmju raksturojums // IZA Vēstis, A. - 1993, Nr. 7, 8. - 16. lpp.

Kagaine, Raģe 1971 - K a g a i n e E., R a ģ e S. Dažas paralēles latviešu valodā un kaimiņvalodās somātisko frazeoloģismu veidošanā // Vārda semantika. - R., 1971, 97. - 146. lpp.

Kagaine, Timuška 1993 - K a g a i n e E., T i m u š k a A. Einige Aspekte der dialektalen Lexikographie. - In: The First International Congress of Dialectologists and Geolinguists (26th - 29th April 1993 Budapest). Abstracts of Scholarly Papers. Budapest, 1993, p. 53 - 54.

Kronasers 1952 - K r o n a s s e r H. Handbuch der Semasiologie. Kurze Einführung in die Geschichte, Problematik und Terminologie der Bedeutungslehre. - Heidelberg, 1952.

KWST - K l e i n e s W ö r t e r b u c h sprachwissenschaftlicher Termini. - Leipzig, 1981.

Laša 1969, 1981² - L a š a A. Latviešu leksikoloģija. - R., 1981.

Laša 1975 - L a š a A. Apkaimes problēma frazeoloģijā // Vēstījums akadēmiķim Jānim Endzelīnam. 1873 - 1973. - R., 1975, 293. - 299. lpp.

Laua 1992 - L a u a A. Latviešu valodas frazeoloģija. - R., 1992.

LEV - K a r u l i s K. Latviešu etimoloģijas vārdnīca. - R., 1992. - 1. - 2. sēj.

Lipskiene 1979 - L i p s k i e n ģ J. Lietuvių kalbos somatiniai posakiai (su galvos dalių pavadinimais). - Vilnius, 1979.

LKPŽ - Lietuvių kalbos palyginimų žodynas / Sudarė K. - B. V o - s y l y t ė. - Vilnius, 1985.

LLVV - Latviešu literārās valodas vārdnīca. - R., 1972 - 1991. - 1. - 7.2 sēj.

ME - M ü l e n b a c h s K. Latviešu valodas vārdnīca. Rediģējis, papildinājis, turpinājis J. E n d z e l ģ n s. - R., 1923 - 1932. - 1. - 4. sēj.

Mjaceļska 1972 - М я ц е л ь с к а я Е. С., К а м а р о ў с к і Я. М. Слоўнік беларускай народнай фразеалогіі. - Мінск, 1972.

Mlaceks 1970 - M l a c e k J. Slovnodruhová charakteristika fakultatívnych členov frazeologizmu // Slovenská reč. - 1970, N 35.

Mokijenko 1980 - М о к и е н к о В. М. Славянская фразеология. - Москва, 1980.

Nikolova - Golobova, Golobovs 1968 - Н и к о л о в а - Г ъ л ь б о в а Ж., Г ъ л ь б о в К. Българско - немски фразеологичен речник. - София, 1968.

Nītiņa 1978 - N ģ t ģ ņ a D. Prievārdu sistēma latviešu rakstu valodā. - R., 1978.

Nikitins 1983 - Н и к и т и н М. В. Лексическое значение слова. - Москва, 1983.

Ogoļcevs 1971 - О г о л ь ц е в В. М. О фразеологизации устойчивых сравнений // Вопросы семантики фразеологических единиц. - Новгород, 1971, ч. I.

Ogoļcevs 1973 - О г о л ь ц е в В. М. Устойчивые компаративные структуры в языковой системе // Системность русского языка. - Новгород, 1973.

Olivjē, Milics 1978 - O l i v i e r R., M i l i t z H. M. Französische idiomatische Redewendungen. - Leipzig, 1978.

Ordbog - O r d b o g over de danske Ømål: material for presentation at the First International Congress of Dialectologists and Geolinguists.

Ordbok - O r d b o k över Sveriges dialekter. Första bandet, Häfte 1 (1^a - andtåppt). - Uppsala, /1993/.

Osoveckis 1982 - О с с о в е ц к и й И. А. Лексика современных русских народных говоров. - Москва, 1982.

Ozols 1959 a - O z o l s A. Latviešu tautasdziesmu frazeoloģijas pamatjautājumi // LPSR ZA Valodas un literatūras institūta Raksti, X. - R., 1959, 201. - 235. lpp.

Ozols 1959 b - O z o l s A. Salīdzinājumi latviešu klasiskajās tautasdziesmās // LPSR ZA Valodas un literatūras institūta Raksti, XI. - R., 1959, 263. - 286. lpp.

Ozols 1961, 1993² - O z o l s A. Latviešu tautasdziesmu valoda. - R., 1993.

Paulausks 1977 - P a u l a u s k a s J. Lietuvių kalbos frazeologijos žodynas. - Kaunas, 1977.

Pavlica 1960 - P a v l i c a J. Frazeološki slovar v peti jezikih. Rečnik slovenačkih, hrvatskosrpskih, latinskih, njemačkih, francuskih i engelskih fraza. - Ljubljana, 1960.

Raškevičs, Sauka u.c. 1977 - R a š k e v i č s J., S a u k a O., V ē j š J., Z ā l ī t e T. Angļu - latviešu - krievu frazeoloģiskā vārdnīca. - R., 1977.

Raškevičs, Vējš 1993 - R a š k e v i č s J., V ē j š J. Angļu - latviešu frazeoloģiskā vārdnīca. - R., 1993.

Roizenzons 1961 - Р о й з е н з о н Л. И. Фразеологизация как лингвистическое явление // Труды Самаркандского университета, нов. сер. - 1961, вып. 113.

Roizenzons, Andrejeva 1972 - Р о й з е н з о н Л. И., А н д р е - е в а Л. А. Словарь русской диалектной фразеологии Ольхонского района Иркутской области // Труды Самаркандского университета, нов. сер. - 1972, вып. 237.

Roizenzons, Baļaspikovs 1972 - Р о й з е н з о н Л. И., Б а - л я с н и к о в А. В. Словарь диалектной фразеологии деревни Коты Оёкского района Иркутской области // Ibid.

Roizenzons, Nazova 1972 - Р о й з е н з о н Л. И., Х а з о в а Л. Н. Материалы к диалектному фразеологическому словарю народных говоров Нижнедевицкого района Воронежской области // Ibid.

Rosiniene 1977 - R o s i n i e n ė G. Žmogaus išorinių sąvybių apibūdinimas kai kuriais zoomorfizmais // Kalbotyra, XXVIII (1). - 1977, psl. 67 - 74.

Rosiniene 1978 - R o s i n i e n ė G. Žmogaus sudėjimo, jėgos, sveikatos, amžiaus, veiklumo ir darbštumo apibūdinimas zoonimais // Kalbotyra, XXIX (1). - 1978, psl. 41 - 51.

Rosiniene 1982 - R o s i n i e n ė G. Zoomorfinis žmogaus apibūdinimas lietuvių kalboje (psicholingvistinio eksperimento duomenimis) // Kalbotyra, XXXIII (1). - 1982, psl. 78 - 87.

Rosiniene 1985 - Р о с и н е н е Г. Системность в семантике зооморфизмов литовского языка // Семантика и системность языковых единиц. - Новосибирск, 1985, с. 67 - 77.

Rudzīte 1964 - R u d z ī t e M. Latviešu dialektoloģija. - R., 1964.

Rudzīte 1993 - R u d z ī t e M. Latviešu valodas vēsturiskā fonētika. - R., 1993.

Rūķe - Draviņa 1987 - R ū ķ e - D r a v i ņ a V. Die lettische

Phraseologie im Vergleich mit zwei germanischen Sprachen - dem Deutsch und dem Schwedischen // Aktuelle Probleme der Phraseologie: Zürcher Germanische Studien. - Bern, 1987. - Bd. 99, S. 169 - 186.

Skłarevska 1983 - С к л я р е в с к а я Г. Н. К вопросу о метафоре как объекте лексикографии // Современная русская лексикография. 1981. - Ленинград, 1983, с. 54 - 62.

Skłarevska 1987 - С к л я р е в с к а я Г. Н. Языковая метафора в словаре: опыт системного описания // Вопросы языкознания. - 1987, № 2.

Skorupka 1967 - 1968 - S k o r u p k a S. Słownik frazeologiczny języka polskiego. - Warszawa, 1967 - 1968. - T. 1 - 2.

Smits 1948 - S m i t h L. P. Words and Idioms. - London, 1948.

Sorokoletovs, Kuzņecova 1987 - С о р о к о л е т о в Ф. П., К у з њ е ц о в а О. Д. Очерки по русской диалектной лексикографии. - Ленинград, 1987, с. 87 - 123.

Sāde 1976 - S c h a d e W. Zu den komparativen Phraseologismen des Deutschen und Russischen // Aktuelle Probleme der Phraseologie. - Leipzig, 1976.

Tagijevs 1966 - Т а г и е в М. Т. Глагольная фразеология современного русского языка /опыт исследования фразеологических единиц по окружению/. - Баку, 1966.

Ulmans 1972 - U l l m a n n S. Grundzüge der Semantik. - Berlin; New York, 1972.

Vaks 1964 - В а к к Ф. О соматической фразеологии в современном эстонском литературном языке / Автореф. дис. ... канд. филол. наук. - Таллинн, 1964.

WDW - W a h r i g G. Deutsches Wörterbuch (mit einem "Lexikon der deutschen Sprachlehre"). - /s.l./: Mosaik Verlag, 1980.

Weisbergs 1986 - V e i s b e r g s A. Frazeoloģismu okazionā-

la lietošana latviešu valodā // Latviešu valodas kultūras jautājumi, 22. laid. - R., 1986, 111. - 122. lpp.

Veisbergs 1990 - Вейсберг А. Г. Заимствованная фразеология латышского языка /XVII - XIX вв./ - Рига, 1990.

Vitkauskas 1970 - Vitkauskas V. Tarminių žodynų tipai ir sudarymo principai // Lietuvos TSR Mokslų Akademijos Darbai, ser. A. - 1970, № 2 (33), psl. 153 - 170.

WLD - Wordenboek van de Limburgse Dialecten: material for presentation at the First International Congress of Dialectologists and Geolinguists.

VLEFV - Vācu - latviešu frazeoloģiskā vārdnīca. - R., 1980.

Vosilīte 1972 - Восилите К. А. Сравнительные фразеологизмы литовского языка / Автореф. дис. .. канд. филол. наук. - Вильнюс, 1972.

Vustmans - Šope 1955 - Wustmann - Schoppe B. Die sprichwörtlichen Redensarten im deutschen Volksmund. - Leipzig, 1955.

Zandberga 1992 - Zandberga V. Variācijas latviešu valodas frazeoloģismu gramatiskajā struktūrā // LZA Vēstis, A. - 1992, Nr. 7, 36. - 42. lpp.

SAĪSINĀJUMI

aut. - autora piezīme

burt. - burtiski

f(f). - un sekojošā(s) lappuse(s)

lat. - latīņu valodā

lit. - literārajā valodā

resp. - respektīvi

sal. - salīdziniet

sar. - sarunvalodā

SISV - "Sinoles izlokšnes salīdzinājumu vārdnīca" (manuskripts)

sk. - skatieties

t.p. - tas pats

t.s. - tā saucamais, tā sauktais

u.(d.)c. - un (daudzi) citi

u.tml. - un tamlīdzīgi

vāc. - vācu valodā